

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОМАРКОВ ДМИТРО ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 658:005.922.1:33:005.412 (043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)
Економічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Комарков Д. В.
(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник Отенко Василь Іванович д. е. н., професор
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Дисертація є ідентичною іншим примірникам дисертації
Вчений секретар спеціалізованої Вченої ради Д 64.055.01
к. е. н., доцент О. В. Лебідь

Харків – 2019

АНОТАЦІЯ

Комарков Д.В. Забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Міністерства освіти і науки України. – Харків, 2019.

У дисертаційній роботі розвинуто теоретичні положення, методичне забезпечення та розроблено практичні пропозиції щодо забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства (на прикладі машинобудівних підприємств).

Розвинуто понятійний апарат забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства. Поняття «економічна безпека розвитку підприємства» обґрунтовано як здатність підприємства забезпечувати стійку реалізацію стратегічних цілей через вирішення протиріч та використання фінансових, техніко-технологічних, інформаційних, організаційних та людських можливостей розвитку підприємства.

Визначено сутність поняття «економічна безпека розвитку підприємства» за рахунок виділення співвідношення основних категорій, що складають предметну область дослідження, зокрема: «процеси розвитку» – якісна розвинута форма змін об'єкту, що існує в формах переходів та перетворень; «протиріччя», що спонукають та вирішуються в процесах розвитку, «потенціал економічної безпеки розвитку» як ресурсні можливості, що забезпечують стійкість процесів розвитку. Погляд на причину створення ситуації загрози економічній безпеці розвитку підприємства через виникнення та загострення протиріч визначає необхідність вивчення та виділення об'єктів загроз. Загрози проявляються у конфліктах, кризових станах й ситуаціях, катастрофах. Управління умовами захищеності об'єктів загроз – це вирішенням протиріч та передбаченням, оцінкою та активним протистоянням загрозам.

За результатами аналізу літературних джерел та здійснених досліджень виділено основні протиріччя, що є типовими для підприємств та створюють

загрози процесам їх розвитку між: цілями та інтересами підприємства; цілями та обмеженнями зовнішнього середовища; цілями та організаційними можливостями; цілями та ресурсами підприємства; процесами оновлення та стабільного ефективного функціонування; швидкістю, складністю змін та компетентністю осіб, що приймають рішення; достатністю, достовірністю інформації та здатністю осіб, що приймають рішення. Вирішення цих протиріч відповідає напрямам забезпечення економічною безпекою розвитку підприємства.

Сутність поняття «економічна безпека розвитку підприємства» представлено в об'єктному, суб'єктному та інструментальному аспектах. Об'єктний аспект економічної безпеки розвитку фокусує увагу на об'єктах, що є найважливішими з точки зору для реалізації цілей розвитку та життєдіяльності, безперервного функціонування підприємства й тому потребують певного захисту. До таких об'єктів дослідники відносять можливості щодо досягнення цілей та дотримання цінностей підприємства – інтереси, ресурси та процеси їх використання. Такий погляд на забезпечення економічною безпекою розвитку підприємства відповідає ресурсному підходу, а дотримання балансу інтересів підприємства з його цілями – інституціональному.

В дисертації доведено, що спрямованість управління економічною безпекою відповідно до параметрів цілей забезпечується такими властивостями стану захищеності як адаптивність (через баланс інтересів, відповідність організаційної структури) та надійність (за рахунок фінансово-економічної стійкості та ефективності функціональних сфер діяльності).

Суб'єктний аспект виділяє організаційні та стратегічні здатності підприємства для створення стану захищеності та виокремлює таку характеристику як компетентність підприємства. З огляду на принцип керованості економічної безпеки, теоретичною базою її дослідження та управління виступає системний підхід для інтеграції в систему стратегічного управління розвитком підприємства, а суб'єктний та інструментальні аспекти відповідають положенням та принципам стратегічного управління такими процесами.

Сформульовані теоретичні положення щодо формування забезпечення

економічної безпеки розвитку підприємства враховують сукупність поглядів, способів розуміння та тлумачення, визначають основну ідею та завдання забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства, що відбиваються у результатах його діяльності через вирішення протиріч, передбачення та оцінку загроз, формування стану захищеності та якісні зміни. З метою синтезу виділених параметрів економічної безпеки розвитку підприємства та управління ними, автором сформовано та представлено конфігурацію економічної безпеки розвитку підприємства через характеристики «узгодженість інтересів та цілей», «фінансово-економічна стійкість», «ефективна функціональність» «організаційна адаптивність», «стратегічна компетентність».

Проведений в дисертації аналіз існуючого концептуального базису дав можливість виділити такі положення його застосування в системі стратегічного управління розвитком підприємства з метою забезпечення його економічної безпеки: економічна безпека є невід'ємною складовою процесу управління розвитком, оскільки безпосередньо спрямована на досягнення цілей за визначеними критеріями їх ефективної реалізації; підсистема економічної безпеки в системі управління розвитком повинна включати такі елементи: об'єкти, суб'єкти, принципи; функції, які враховують особливості типів інноваційних змін; забезпечення економічної безпеки підприємства повинно ґрунтуватися на відповідності цілям розвитку та узгодженості з інтересами ключових груп учасників корпоративних відносин. Тому вибір та формування відповідного стратегічного інструментарію повинні ґрунтуватися на результатах аналізу техніко-технологічних, інформаційних, людських та організаційних можливостей розвитку підприємства.

Аналіз економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств здійснювався у контексті врахування тенденцій інноваційного розвитку світової та вітчизняної машинобудівної галузі. Найбільш значними чинниками, що спонукають машинобудівні підприємства до забезпечення економічної безпеки їх розвитку, є: глобалізація процесів конкуренції; ускладнення машинобудівного виробництва, високий рівень інновацій і застосування ІТ-технологій у

виробництві високотехнологічної продукції; мінімізація термінів виведення виробів на ринки; наявність можливостей трансферу знань та технологій, накопичення досвіду, його передачі й використання передових практик; ускладнення умов постачань та необхідність чіткого дотримання вимог замовників.

Найбільш значними викликами, що створюють небезпечний стан для розвитку машинобудівних підприємств є: погіршення умов розвитку кластерної кооперації між виробництвом та науково-дослідною сферою; повільні темпи процесів розвитку інфраструктури інституційного середовища - розроблення законодавства щодо створення умов, гарантій та стимулів розвитку підприємництва; залучення зовнішніх інвестицій для підтримки малого та середнього бізнесу, конкурентоспроможних підприємств, інноваційної діяльності; нестача професійних кадрів, політика скорочення витрат на підвищення кваліфікації персоналу машинобудівних підприємств; недостатня якість університетської освіти та шкіл професійного менеджменту; швидка інформатизація та комп'ютеризація виробництва та необхідність забезпечення ІТ-кадрами, технологіями та засобами обчислювальної техніки; зростання вимог до мінімізації термінів виведення виробів на ринки та змін поколінь техніки.

Методичне забезпечення аналізу економічної безпеки розвитку підприємств містить такі етапи: збір, обробка, упорядкування даних та вибір показників для виявлення факторів економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств; моделювання факторів економічної безпеки розвитку підприємств методом факторного аналізу (головних компонент); групування досліджуваних підприємств за виділеними факторами економічної безпеки їх розвитку методом кластерного аналізу та визначення взаємозв'язку факторів приналежності підприємств до певного кластеру; проведення експрес-аналізу економічної безпеки розвитку підприємств за кадровою, техніко-технологічною, інформаційною безпекою за даними корпоративних сайтів досліджуваних підприємств.

Методичне забезпечення аналізу стану економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств Харківського регіону включає послідовність етапів і

процедур щодо збору, обробки, упорядкування даних, визначення показників та їх порогових значень, вибору методів аналізу, інтерпретації та подання результатів. Комплекс показників для аналізу стану економічної безпеки машинобудівних підприємств Харківського регіону було сформовано за ознаками - фінансово-економічної стійкості, використання виробничого та інтелектуально-кадрового потенціалу, інвестиційно-інноваційної діяльності. Достатній рівень економічної безпеки підприємства відповідає умові, що всі її показники знаходяться в межах допустимих порогових значень, недотримання яких порушує нормальний хід процесів виробництва та реалізації продукції, відтворення потенціалу й зумовлює формування негативних тенденцій у результатах діяльності підприємства.

За результатами факторного аналізу методом головних компонент було визначено фактори економічної безпеки розвитку: фінансової стійкості (F_1), ефективності інвестиційно-інноваційної діяльності (F_2); інтенсивності оновлення виробничих ресурсів(F_3); достатності виробничого потенціалу (F_4); ефективності діяльності (F_5); раціональності структури активів (F_6); ефективності використання основних фондів (F_7); забезпеченості кваліфікованим персоналом (F_8); функціональності виробничого потенціалу(F_9); ділової активності (F_{10}). Зазначені фактори було використано для визначення рівнів економічної безпеки підприємств.

Методом кластерного аналізу виділено три групи підприємств та охарактеризовано за ознакою достатності забезпечення економічної безпеки для їх розвитку. Методом дискримінантного аналізу визначено взаємозв'язок між факторами, що підтверджують приналежність певних підприємств до виділених кластерів. За кожним кластером підприємств визначена критеріальна характеристика рівнів економічної безпеки розвитку - недостатній, достатній та високий.

В дисертації розроблено комплекс показників для проведення експрес-аналізу економічної безпеки розвитку промислових підприємств за техніко-технологічною, інформаційною та кадровою складовими економічної безпеки. Перевагою розробленої методики є можливість використання її результатів в системі стратегічного управління розвитком, зовнішніми стейкхолдерами,

наприклад, потенційними партнерами, яким необхідно прийняти рішення щодо доцільності укладання угоди про довгострокове партнерство.

Обґрунтовано, що методичний підхід до забезпечення економічної безпеки розвитку повинен створювати певну інформаційну базу для прийняття стратегічних управлінських рішень щодо розвитку підприємства. Основною ідеєю методичного підходу до забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства виступає стратегічна конфігурація економічної безпеки розвитку підприємства за ознаками «інноваційної активності», «стійкості конкурентної позиції», «організаційної адаптивності», «екологічної та соціальної відповідальності». Запропонований методичний підхід дозволяє розробити стратегічний інструментарій - комплекс заходів з забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства. Розроблений комплекс стратегічних заходів відповідає зазначеним позиціям стратегічної конфігурації й згрупований за складовими (концептуальна, планово-проектна, інформаційно-аналітична, техніко-технологічна, організаційні) відповідно цілям розвитку, стратегічним та поточним завданням управління економічною безпекою.

Методичний підхід до оцінювання економічної безпеки процесів розвитку підприємства є одним з основних інструментів обґрунтування вибору стратегічного інструментарію забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства. Запропонована система показників характеризує об'єкти загроз, що дозволяє розробити та обґрунтувати вибір пріоритетних заходів за критерієм «простота реалізації – важливість». Результати апробації підтвердили практичне значення розробленого методичного підходу до оцінювання економічної безпеки процесів розвитку в діяльності ПАТ «ХАРП». Пріоритетними заходами для ПАТ «ХАРП» визначено розробку та впровадження програми розвитку спадкоємності та взаємозамінності працівників; проведення кадрового аудиту; активізації інформаційної політики підприємства; розробку реєстру надійних партнерів; впровадження форм державно-приватного партнерства.

Ключові слова: економічна безпека, підприємство, розвиток, інноваційна активність, стійкість, ефективна функціональність, організаційна адаптивність.

ANNOTATION

D.V. Komarkov. Economic Security of Enterprise Development. - Qualification thesis as a manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Economic Sciences in 08.00.04 Economy and Company Management (in accordance with lines of business). – Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2019.

This dissertation is composed of theoretical provisions, procedural guidelines and practical suggestions for the purposes of ensuring economic security of an enterprise development (case study: machine building companies).

The author has developed nomenclature for the issue of ensuring economic security of an enterprise development. The concept of economic security of an enterprise development has been identified as an enterprise`s ability to ensure sustainable achievement of strategic goals by resolving conflicts and using financial, technical, technological, organizational and human resources for further development.

The essence of the concept of economic security of an enterprise has been specified by establishing correlations between principal categories that are included in the subject area of the study, namely: development processes is defined as a developed form of qualitative changes in the object (transitions and transformations); conflicts motivate the enterprises and these conflicts are usually resolved in the development process; potential of economic security of the development is defined as resources and capabilities that ensure the sustainability of development processes. The author considers that the reasons behind a situation arising that threatens the economic security of an enterprise are emergence and intensification of conflicts and, therefore, there is an urgent need to study and single out the major targets of threats. Threats manifest themselves in conflicts, crises and critical situations or catastrophes. To take control of the safety conditions for the targets of threats means to find a solution for conflicts, make an accurate prediction and estimation of threats and actively combat these threats.

Based on the results of the analysis of literary sources and completed research, the author emphasized the principal conflicts typical for enterprises and posing threat to their

development; those are conflicts between: enterprise goals and interests; enterprise goals and environmental limitations; enterprise goals and organizational capabilities; enterprise goals and resources; equipment upgrading processes and efficient stable performance; speed and complexity of changes and competence of decision makers; adequacy, reliability of information and competence of decision makers. The solution to these conflicts is in line with the directions of ensuring the economic security of an enterprise development.

The essence of the concept of economic security of an enterprise development is presented in object-based, subject-based and instrumental aspects. Object-based aspect of the economic security of the development focuses predominantly on objects that have the top priority for achievement of development goals and daily goals, for continuous operation of an enterprise and therefore, these objects require special protection. Among such objects, researchers usually name opportunities for achievement of goals and promotion of company values – interests, resources and procedures for their usage. The above approach to ensuring economic security of an enterprise development corresponds to a resource-based approach, and institutional approach deals with ensuring balance between an enterprise's interests and goals.

It has been proved that management of economic security is targeted towards the parameters of goals based on the following properties of security: adjustability (through the balance of interests, through a matching organisational structure) and reliability (based on financial and economic stability and efficiency of functional activities).

Subject-based aspect distinguishes organizational and strategic potential of an enterprise for creation of security and outlines such feature as enterprise competence. Taking into the account the principle of manageability of economic security, theoretical foundation for its research and management is a systemic approach to integration into a system of strategic management of an enterprise development; subject-based and instrumental aspects correspond to provisions and principles of strategic management of such processes.

Presented theoretical provisions concerning laying groundwork for economic security of an enterprise development take into account all the views, methods of

understanding and interpretation, determine the central idea and task of ensuring economic security of an enterprise development reflected in its financial results by resolving any conflicts, forecasting and evaluation of any threats, formation of security and implementation of qualitative changes. The author has formed and presented configuration of economic security of an enterprise development using characteristics like concordance of interests and goals, financial and economic stability, efficient functioning, organizational adjustability, strategic competence for the purposes of synthetic and management of distinguished parameters of economic security of an enterprise development.

The analysis of existing conceptual basis that has been completed in this dissertation gave us an opportunity to establish the following conditions of its use in a system of strategic management of an enterprise development for the purposes of ensuring economic security: economic security is an integral part of the process of development control, as it is directly targeted at efficient achievement of goals in accordance with the established criteria; subsystem of economic security in a system of development control must include the following elements: objects, subjects, principles; functions taking into account peculiarities of innovation types; ensuring economic security of an enterprise must be based on conformity with development goals and agreement with interests of key groups of participants of corporate relations. Therefore, choice and formation of corresponding strategic instruments must be based on results of analysis of technical, technological, informational, human and organisational resources for an enterprise development.

The analysis of economic security of machine building companies has been made in the context of latest tendencies of innovative development in global and domestic machine building sector. The author pointed out that the most important aspects that are incentives for machine building companies to ensure economic security of their development: globalization of competition; machine building becoming an increasingly more complex process; high-level innovations and IT usage in manufacture of high-tech products; shorter sales cycles; availability of knowledge and technology transfer,

accumulation of experience, experience sharing and usage of top-notch practices; more difficult delivery terms and conditions and necessity to meet consumer demands.

The following are the most significant challenges posing a threat for the development of machine-building companies: deterioration of conditions for the development of cluster cooperation between production and research; slow infrastructure development of the institutional environment - development of legislation on the creation of conditions, guarantees and incentives for entrepreneurship development; attracting foreign investments to support small and medium-sized businesses, competitive enterprises, innovation activities; shortage of qualified personnel, policy on reduction of expenses for advanced training of machine-building companies personnel; inadequate university education and curriculum of professional management schools; rapid informatization and computerization of production and the need to provide a company with IT personnel, technologies and computer facilities; an increase in requirements to shorten a sales cycle and succession of generations of equipment.

The methodological analysis of the economic security of an enterprise development includes the following stages: data collection, processing, classification and selection of indicators for identifying the factors of economic security of the development of machine-building companies; modelling the factors of economic security of an enterprise development using a factor analysis method (main components); grouping of the analysed companies based on the selected economic security factors of their development using a cluster analysis method and determining the relationship of factors of companies assignment to a particular cluster; conducting of express analysis of economic safety of an enterprise development for personnel, technical and technological, information security using the data from corporate websites of the analysed companies.

Methodical analysis of the state of economic security of the development of machine-building companies in Kharkiv Region includes the sequence of stages and procedures for data collection, processing and classification, defining indicators and their range, choosing methods for analysis, interpretation and presentation of results.

The set of indicators for analysing the economic security of the machine-building companies in Kharkiv Region has been identified according to the financial and

economic stability, use of production and intellectual and human resources potential, investment and innovation activity. Sufficient level of economic security of an enterprise corresponds to the condition when all its indicators are within the limits of permissible range; anything beyond this range breaks the normal course of production and sales processes, reproduction of the potential and leads to the formation of negative trends in an enterprise's results.

Factors of economic security of development has been set out in accordance with results of the factor analysis using a main components method: financial stability (F_1), efficiency of investment and innovation activity (F_2); intensity of updating production resources (F_3); adequacy of production potential (F_4); efficiency of activity (F_5); rationality of the structure of assets (F_6); efficiency of use of fixed assets (F_7); availability of qualified personnel (F_8); functionality of production potential (F_9); business activity (F_{10}). These factors were used to determine the levels of economic security of enterprises.

Applying the method of cluster analysis, the author has pointed out three groups of enterprises and characterised those enterprises on the basis of sufficiency of providing economic security for their development. The method of discriminant analysis determines the relationship between the factors, confirming the assignment of certain enterprises to the selected clusters. In the work the criteria for characterization of levels of economic security of development for each cluster of enterprises - insufficient, sufficient and high.

The set of indicators for conducting express analysis of the economic security of the development of production companies has been developed using technological, informational and personnel components of economic security. The advantage of the developed methodology is the possibility of using its results in the system of strategic development management, external stakeholders, for example, potential partners, who need to decide on the appropriateness of concluding a long-term partnership agreement.

In the work the author sets out the methodical approach to providing economic security of development should create a certain information base for making strategic management decisions regarding the development of an enterprise. The central idea

behind the methodical approach to ensuring the economic security of an enterprise is a strategic configuration of the economic security of an enterprise development based on innovative activities, stability of the competitive position, organizational adaptability, environmental and social responsibility. The suggested methodological approach allows us to develop strategic tools - a set of measures to ensure the economic security of an enterprise development. The developed set of strategic measures corresponds to the stated positions of the strategic configuration and it is grouped according to the components (conceptual, planning, project, informational-analytical, technical and technological, organizational) according to the development goals, strategic and current tasks of management of economic security.

The methodical approach to evaluation of the economic security of an enterprise development processes is one of the main tools for justifying the choice of strategic tools for ensuring the economic security of an enterprise development. The suggested system of indicators characterises the objects of threats, which allows to develop and justify the selection of priority measures on the criterion of simplicity of implementation - importance. The results of the approbation confirmed the practical value of the developed methodical approach to evaluation of the economic security of development processes in Kharkiv Bearing Plant PJSC activities. The priority measures for Kharkiv Bearing Plant PJSC are as follows: development and implementation of a programme for the development of continuity and interchangeability of employees; conducting personnel audit; activation of a company's information policy; development of a register of reliable partners; introduction of forms of public-private partnership.

Key words: economic security, enterprise, development, innovative activity, stability, efficient functionality, organizational adaptability.

Список опублікованих робіт

1. Отенко І. П. Становлення теорії управління безпекою соціальних систем / І. П. Отенко, Н. О. Москаленко, Д. В. Комарков // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – Черкаси: ЧДТУ, 2013. – Вип. 35. Ч. III. Том 2. – С. 85–91.

2. Комарков Д. В. Методичний підхід до забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства / Д. В. Комарков // Моделювання регіональної економіки: зб. наук. праць. – Івано-Франковськ: Плай, 2016. – № 1 (27). – С. 270–278.

3. Комарков Д.В. Методичний підхід до оцінки економічної безпеки розвитку підприємства / Д.В. Комарков // Моделювання регіональної економіки: зб. наук. праць. – Івано-Франковськ: Плай, 2016. – № 2 (28). – С. 297–306.

4. Комарков Д. В. Методичні рекомендації до управління економічною безпекою підприємства / Д. В. Комарков, О. С. Преображенська // Бізнес Інформ. – 2014. – № 8. – С. 208–212. (Index Copernicus).

5. Отенко І. П. Організація фінансово-економічної безпеки бізнес-процесів інноваційного розвитку підприємства / І. П. Отенко, Д. В. Комарков, Р. П. Шкребень // Бізнес-Інформ. – 2017. – №10. – С. 144–149. (Index Copernicus).

6. Комарков Д. В. Методичне забезпечення аналізу економічної безпеки розвитку підприємств / Д. В. Комарков // Економіка і регіон. – Полтава: ПолтНТУ, 2017. – № 6(67). – С. 130–133. (Index Copernicus).

7. Отенко І. П. Стратегічний інструментарій безпеко-орієнтованого розвитку підприємства / І. П. Отенко, Д. В. Комарков, Р. П. Шкребень // Проблеми економіки. – 2018. – №2. – С. 235–241. (Index Copernicus).

8. Комарков Д. В. Організаційне забезпечення оцінки економічної безпеки розвитку промислових підприємств / Д. В. Комарков, І. А. Яртим // Матеріали XV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми стійкості функціонування суб'єктів ринкової економіки України» (Феодосія, 29-30 листопада 2013 р.). – Сімферополь: ИТ «АРИАЛ». – 2013. – С. 27–32.

9. Комарков Д. В. Аналіз підходів до оцінки економічної безпеки підприємства / Д. В. Комарков, О. С. Преображенська // Збірник тез наукових робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. «Економіка та сучасний

менеджмент: теоретичні та практичні аспекти» (Одеса, 15-16 серпня 2014 р.). – Одеса, 2014. – Ч. 1. – С. 96–99.

10. Комарков Д. В. Проблеми управління стратегічними змінами промислових підприємств: теоретичні та практичні аспекти / Д. В. Комарков, А. М. Гаміє // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Соціально-економічні напрями трансформації держави та регіонів» (Львів, 29-30 серпня 2014 р.). – Львів, 2014. – С. 90–93.

11. Комарков Д. В. Стратегії захисту організаційного розвитку підприємства / Д. В. Комарков, П. С. Кошарна // Матеріали доповідей міжнар. наук.-практ. конф. «Виробничо-експортний потенціал національної економіки» (Ужгород, 3-4 жовтня 2014 р.). – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – С. 91–94.

12. Комарков Д. В. Методичне забезпечення фінансово-економічної безпеки в системі корпоративного управління / Д. В. Комарков, Р. П. Шкрібень // Збірник тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. «Економіка, фінанси та управління: теорія та практика» (Полтава, 30 червня 2017 р.). – Полтава, 2017. – С. 36–40.

13. Комарков Д. В. Понятійний апарат економічної безпеки розвитку підприємства / Д. В. Комарков // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики» присвячена видатному вченому-економісту О. Г. Ліберману (Харків, 16-17 листопада 2017 р.). – Харків: ХНЕУ імені Семена Кузнеця, 2017. – С. 149–153.

14. Комарков Д. В. Технологія оцінювання економічної безпеки розвитку підприємства / Д. В. Комарков // Матеріали X Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. «Сучасні проблеми моделювання соціально-економічних систем» (Братислава - Харків, 5-6 квітня 2018 р.). – Харків, 2018. – С. 77–79.

ЗМІСТ

ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА	24
1.1. Категорії та поняття економічної безпеки розвитку підприємства	24
1.2. Теоретичні підходи до забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства	42
1.3. Концептуальні положення економічної безпеки розвитку підприємства	62
Висновки до розділу 1	78
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ	81
2.1. Аналіз умов економічної безпеки розвитку промислових підприємств України	81
2.2. Аналіз інституційного середовища безпеки розвитку машинобудівних підприємств	99
2.3. Аналіз та оцінювання факторів економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств Харківського регіону	123
Висновки до розділу 2	136
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА	139
3.1. Методичне забезпечення експрес-аналізу економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств	139
3.2. Методичний підхід до забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства	158
3.3. Методичний підхід до оцінювання економічної безпеки розвитку	181
Висновки до розділу 3	195
ВИСНОВКИ	198
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	201
ДОДАТКИ	224

ВСТУП

Актуальність теми. Об'єктивна необхідність формування економічної безпеки розвитку українських промислових підприємств викликана низкою проблем, що безпосередньо пов'язані із непередбаченими змінами у їх зовнішньому та внутрішньому середовищі – нестабільністю фінансової системи, ресурсних та споживчих ринків, динамічністю інформаційного та науково-технологічного прогресу. Інвестиційний процес в Україні не виконує функцію сприяння оновленню виробничої бази на інноваційній основі. За рівнем технологічного розвитку у 2018 р. Україна посіла 81-у позицію серед 137 країн світу (порівняно з 2015 р. – 76-а позиція серед 144 країн), за показником придбання нових технологій – 111-а позиція; за індексом інноваційності – 61-а позиція. В промисловості України продовжувалися тенденції зниження частки інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої з 1,4% у 2015 р. до 0,7% у 2017 р., впроваджених у виробництво інноваційних видів продукції з 3136 найменувань (2015 р.) до 2387 (2017 р). За даними 2017 р. питома вага загального обсягу витрат на дослідження та розробки у ВВП становила 0,45%, у тому числі за рахунок коштів державного бюджету – 0,16%. У порівнянні, частка обсягу витрат на дослідження та розробки у ВВП країн ЄС у середньому становила 2,03%: у Швеції – 3,25%, Австрії – 3,09%, Німеччині – 2,94%, Данії – 2,87%, Фінляндії – 2,75%, Бельгії – 2,49%, Франції – 2,25%; у Македонії, Латвії, Румунії, Кіпрі та Мальті (від 0,43% до 0,61%). Рішення цих проблем полягає, насамперед, у формуванні та використанні ефективних механізмів і методів управління, які відповідали б вимогам не тільки захищеності підприємств від зовнішніх та внутрішніх загроз, а, насамперед, забезпечення відповідних умов стійкого розвитку. Ці причини зумовлюють необхідність вирішення сукупності завдань щодо забезпечення економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств.

Широкому спектру проблем економічної безпеки підприємств та їх вирішенню присвячено наукові праці таких вітчизняних вчених-економістів, як: В. Вітлінський, В. Геєць, Я. Жаліло, В. Забродський, Г. Клейнер, Т. Клебанова, М. Кизим, Г. Козаченко, В. Крутов, М. Куркін, О. Ляшенко, В. Лук'янова, В. Пономаренко, С. Філіппова, Л. Шемаєва. Результати цих досліджень створюють певний методологічний базис управління економічною безпекою вітчизняних підприємств. Разом із тим, ще залишаються не повністю розкритими питання щодо забезпечення економічної безпеки процесів розвитку підприємств, аналізу, діагностики та їх оцінюванню, формування відповідного стратегічного інструментарію. Актуальність, практична значущість і недостатня розробленість питань забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства зумовили вибір теми, мету та задачі дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота відповідає основним напрямкам наукових досліджень Харківського національного економічного університету та НДЦ Індустріальних проблем розвитку НАН України. Результати дослідження використано при виконанні держбюджетних науково-дослідних робіт: «Методичне забезпечення корпоративної безпеки» (номер державної реєстрації № 0118U000060), де здобувачем виконано розділ «Методичне забезпечення аналізу витрат управління корпоративною безпекою»; «Забезпечення економічної безпеки України в контексті інтегрування в ЄС» (номер державної реєстрації 0114U004556), де здобувачем розроблено методичне забезпечення аналізу інституціонального середовища безпеки розвитку машинобудівних підприємств України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розвиток теоретичних положень, розробка методичних та практичних рекомендацій щодо забезпечення економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств. Для досягнення поставленої мети дослідження вирішено такі завдання:

- уточнити понятійний апарат економічної безпеки розвитку підприємства;
- узагальнити теоретичні підходи та визначити концептуальні положення й принципи забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства;

здійснити аналіз інноваційних та інституційних умов економічної безпеки розвитку промислових підприємств;

розробити методичне забезпечення аналізу економічної безпеки розвитку підприємства;

сформувати методичний підхід до забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства;

розробити методичний підхід до оцінювання економічної безпеки розвитку для обґрунтування вибору відповідного стратегічного інструментарію.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є сучасні положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства. Для досягнення поставленої мети і вирішення завдань у роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи й прийоми дослідження: індуктивний і дедуктивний – для виділення ключових понять економічної безпеки розвитку підприємства, аналізу і синтезу – для проведення аналізу концептуального базису, узагальнення теоретичних положень та формування методичного підходу до забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства; методи емпіричного дослідження - спостереження, порівняння для аналізу інноваційних та інституційних умов економічної безпеки розвитку промислових підприємств; економіко-математичні методи, зокрема, метод факторного аналізу – для виявлення факторів економічної безпеки розвитку підприємств; кластерного та дискримінантного аналізу – для групування підприємств за рівнями економічної безпеки їх розвитку; прийоми та методи фінансово-економічного аналізу – для розрахунку показників фінансової стійкості, ефективності діяльності та ділової активності, стану інвестиційно-інноваційної діяльності, виробничого та кадрового потенціалу; експертні методи для оцінювання показників стратегічної конфігурації економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств; індексний метод – для оцінювання економічної безпеки процесів розвитку підприємств.

Інформаційною базою дослідження є матеріали Державного комітету статистики України, дані фінансової та статистичної звітності машинобудівних підприємств Харківського регіону, європейські та американські стандарти якості управління, ресурси мережі Інтернет. Правове поле дослідження склали чинні законодавчі та нормативні документи, що регламентують діяльність суб'єктів господарювання в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробленні й обґрунтуванні теоретико-методичних засад забезпечення економічної безпеки розвитку промислового підприємства, а саме:

удосконалено:

методичний підхід до забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства, відмінністю якого є стратегічна спрямованість економічної безпеки розвитку підприємства за параметрами визначеної конфігурації: «інноваційної активності», «стійкості конкурентної позиції», «організаційної адаптивності», «екологічної та соціальної відповідальності», що дозволило розробити комплекс заходів з забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства;

стратегічний інструментарій економічної безпеки розвитку підприємства завдяки формуванню, оцінюванню та реалізації множини способів дій, що, на відміну від існуючих, згруповано за складовими (концептуальна, планово-проектна, інформаційно-аналітична, техніко-технологічна, організаційна) відповідно до цілей розвитку, стратегічних і поточних завдань управління економічною безпекою, що дозволило визначити та обґрунтувати вибір стратегічного інструментарію безпеки орієнтованого управління розвитком;

методичне забезпечення аналізу економічної безпеки розвитку підприємства, що містить комплекс методів, показників, процедур, які у порівнянні з наявними розробками структуровані за складовими-етапами аналізу: інституціональних умов та інноваційного розвитку економічної безпеки промислових підприємств, виявлення факторів економічної безпеки їх розвитку, наявного рівня економічної безпеки розвитку промислових підприємств та їх техніко-технологічного, інформаційного, кадрового

потенціалу економічної безпеки розвитку, інтерпретації результатів та їх використанні в системі стратегічного управління розвитком підприємств;

дістали подальшого розвитку:

концептуальні положення економічної безпеки розвитку за рахунок узагальнення основних положень ресурсного, системного та інституціонального підходів та концепцій «сталого розвитку», «корпоративної соціальної відповідальності», визначення принципів стійкості, адаптивності, ефективної функціональності, корпоративної соціальної відповідальності та екологічності щодо забезпечення економічної безпеки розвитку, її ролі в системі стратегічного управління розвитком;

визначення поняття «економічна безпека розвитку підприємства» за рахунок виокремлення взаємозв'язку з поняттям «потенціал економічної безпеки розвитку», що дало можливість визначити забезпечення економічної безпеки розвитку як здатність підприємства до стійкої реалізації стратегічних цілей через вирішення протиріч та ефективне використання фінансових, техніко-технологічних, інформаційних, організаційних та людських можливостей розвитку підприємства;

методичний підхід до оцінювання економічної безпеки розвитку підприємства, відмінність якого полягає в формуванні комплексу показників за параметрами її стратегічної конфігурації об'єктів загроз – втрати стійкості конкурентної позиції та фінансово-економічної стійкості, недостатньої інноваційної активності та організаційної адаптивності, недотримання принципів екологічності та соціальної відповідальності, що дозволило побудувати профіль захисту реалізації стратегії розвитку за критерієм «важливість – простота реалізації».

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні положення дисертаційної роботи доведені до рівня конкретних методичних рекомендацій щодо аналізу, оцінки та організаційного забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства. Результати дисертаційної роботи впроваджені та використовуються для інформаційно-

аналітичного та організаційного забезпечення ПАТ «Харківський підшипниковий завод» (довідка № 24/1 від 09.10.17 р.), ТОВ «Петрометал Україна» (довідка №23/08-2 від 23.08.2017 р.), ПАТ «У.П.Е.К.» (довідка № 242-1/1 від 21.10.17 р.). Методичне забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства використовується у навчальному процесі Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця при викладанні навчальної дисципліни «Стратегічний аналіз» (довідка № 17/86-23-219/2 від 18.10.2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною завершеною роботою. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертаційній роботі використано лише ті положення, які є результатом особистого дослідження здобувача. Внесок автора у роботи, виконані у співавторстві, наведено у списку, що поданий в авторефераті.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення і практичні результати дисертації оприлюднені на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Проблеми стійкості функціонування суб'єктів ринкової економіки України» (Феодосія, 2013 р.), «Економіка та сучасний менеджмент: теоретичні та практичні аспекти» (Одеса, 2014 р.), «Соціально-економічні напрями трансформації держави та регіонів» (Львів, 2014 р.), «Виробничо-експортний потенціал національної економіки» (Ужгород, 2014 р.), «Економіка, фінанси та управління: теорія та практика» (Полтава, 2017 р.), «Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики» (Харків, 2017 р.), «Сучасні проблеми моделювання соціально-економічних систем» (Братислава - Харків, 2018 р.).

Публікації. Основні результати і висновки дисертації знайшли відображення в 14 наукових працях, серед яких 7 статей у наукових фахових виданнях України, у тому числі 4 статті в наукових періодичних виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз, та 7 тез доповідей у матеріалах конференцій. Загальний обсяг публікацій становить 4,02 ум.-друк. арк., особисто автору належить 2,95 ум.-друк. арк.

Роботу викладено на 257 сторінках машинописного тексту (10,7 авт. арк.). Робота містить 30 таблиць, з них 6 на 6 повних сторінках, 14 рисунків, з них 3 на 3 повних сторінках, 14 додатків на 34 сторінках, список використаних джерел складається із 221 найменувань на 23 сторінках. Обсяг основного тексту дисертації становить 191 сторінку (7,96 авт. арк.).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Категорії та поняття економічної безпеки розвитку підприємства

В перекладі з грецької поняття безпеки «визначає володіти ситуацією». В тлумачному словнику безпека визначається як стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує; умови й засоби, які усувають небезпеку, запобігають небезпеці. Різним галузям науки притаманні свої тлумачення «безпеки»:

в філософії безпека ототожнюється з існуванням об'єкту, збереженням його цілісності;

в соціології – це стан, тенденції, умови життєдіяльності соціуму, його структур, інститутів і інституцій, при яких забезпечується збереження їх якісної визначеності, оптимальне співвідношення свободи та необхідності;

в правознавстві – з дією законів правових гарантій захищеності особистості, суспільства; з діяльністю спрямованою на забезпечення захищеності особи, суспільства і держави;

в політології безпека визначається станом і ступенем захищеності важливих інтересів громадян, суспільства і держави у різних сферах життєдіяльності від зовнішніх і внутрішніх загроз, що є необхідною умовою існування та розвитку нації, збереження та примноження її матеріальних і духовних цінностей;

в фізиці з властивостями стану об'єкта – надійності, гнучкості, адаптивності, мобільності, стійкості, здатності до самовідновлення;

в психології з відчуттям, сприйняттям та переживанням щодо необхідності в захисті життєво важливих потреб і інтересів людини;

в економіці – з можливостями до розвитку, достатністю ресурсів для

безперервної реалізації процесів функціонування та розвитку, стійкістю фінансово-економічного стану.

Розвиток та безпека – категорії, співвіднесення яких не можна розглядати поза їх суперечливої єдності. Тому при визначенні процесів розвитку «як процесів змін, що передбачають збереження (системної) якості об'єктів, що розвиваються» [45] зосереджується увага на безпеці як необхідній умові, що забезпечує його реалізацію. Якісні зміни в процесах розвитку пов'язані з вирішенням протиріч та суперечностей, а також з ризиками збільшення небезпеки їх загострення. Чим інтенсивнішими є зміни, тим більш вони пов'язані з діяльністю по забезпеченню безпеки. В інноваційному типі розвитку динамізм змін досягає такого рівня, за якого мінливість починає істотно переважати над стійкістю. Якісні зміни стають безперервними, а розвиток – не ступеневим, а безперервним процесом. Динамізм і глобалізація зумовлюють різношвидкісний розвиток взаємодіючих технологічних і соціально-економічних процесів і виникнення у зв'язку з цим явищ турбулентності, що періодично і не прогнозовано з'являються у різних точках світового простору.

З такої позиції сутнісні характеристики категорії «безпека» складають поняття «протиріччя», «стан», «загроза» [88]. Погляд на причину загрози безпеці розвитку через виникнення та загострення протиріч визначає необхідність вивчення та виділення об'єктів загроз, що проявляються у конфліктах, кризових станах й ситуаціях, катастрофах. При цьому слід враховувати інформаційні, людські, організаційні та техніко-технологічні можливості, що забезпечують умови економічної безпеки - стійку реалізацію цілей розвитку через здатність вирішувати протиріччя, передбачувати, оцінювати та активно протистояти загрозам.

В філософському аспекті «суперечність» розглядається як «певний тип взаємодії різноманітних та протилежних сторін, властивостей, тенденцій в складі тої чи іншої системи або між системами, процес зіткнення протилежних прагнень та змін» [193]. Виділяють декілька етапів розвитку [45, с. 484] – протиріччя, протилежності, тотожності, відмінності, конфлікт та розв'язання

суперечностей й перехід у іншу форму. Слід зазначити, що принцип протиріччя передбачає наявність протилежних сторін та їх єдності. Тому наявність протилежностей не означає обов'язкової присутності протиріччя між цими протилежностями. Конфлікт існує коли відбувається зіткнення протилежних сторін – існування однієї сторони несумісне з існуванням іншої сторони в незмінному стані. Стан протилежностей не залишається незмінним. Протилежним станом конфлікту є гармонія, для підтримки якого необхідним є розв'язання протиріч.

Характер протилежностей залежить від специфіки протилежних сторін, умов, в яких розгортається їх взаємодія, рівня організації відповідної системи. І ця взаємодія є відношенням або несумісних і ворожих моментів й тенденцій, або таких, що доповнюють і збагачують. Звідси й різноманітність типів протиріч, що ведуть до гармонії/дисгармонії (конфлікту). Тому визначення сутності економічного явища або процесу через категорію «протиріччя» є найглибшим.

Ключовим поняттям при визначенні категорії розвитку є поняття «зміни». З філософської точки зору [193], категорія «зміни» характеризує перехід з одного стану в інше та передбачають певні його перетворення. Для змін є характерним динамічний стан властивостей об'єкту. З точки зору філософії, стан об'єкту є його фундаментальною властивістю, визначається як вихідний для усвідомлення розвитку [193, с. 473] й характеризується наступними формами: стан - стихія – ситуація – подія. Стан будь-якого об'єкту є єдність, нерозділеність тотожності та розходжень; стихія - природний стан некерованих об'єктів; ситуація – сформований стан об'єкту, що характеризується багатофакторністю; подія – ситуація у часі або стереотипна ситуація, яка певним образом розвивається у часі.

Протилежною змінам чистою та простою формою стану є спокій - сталий, стабільний стан об'єктів. Безумовно, спокій слід враховувати як гіпотетичну та відносну форму стану, для якої є характерною статична або динамічна незмінність властивостей об'єкту. Спокій є історичним явищем, нестійким й

обумовленим перетворенням в зміну – більш складну форму стану об'єктів. Тому для змін їх чистими формами є рух, переміщення, потоки, а більш розвинутою формою – процеси.

Процеси мають різну направленість та характеризуються ритмічністю, періодичністю та циклічністю. Економічний словник трактує розвиток як «процес закономірної зміни, переходу з одного стану в інший, більш досконалий, перехід від старого якісного стану до нового, від простого до складного, від низького до вищого» [137, с. 474]. Крім того розвиток трактується як «необоротна, виразно спрямована й закономірна зміна матеріальних і ідеальних об'єктів, що призводить до виникнення нової якості» [137]. При цьому важливим є те, що під розвитком варто розуміти не такі зміни, що «приводяться імпульсами ззовні», а ті, які об'єкт породжує сам. Відмітними ознаками процесів розвитку від функціонування є: необоротність; спрямованість; закономірність, що виникає із самої суті об'єкта й з типу його взаємодії із зовнішнім середовищем; поява нової якості в результаті реалізації.

В широкому розумінні під безпекою розуміється захищеність фізіологічних, соціально-економічних, ідеально-духовних та ситуативних потреб в ресурсах, технологіях, інформації, необхідних для життєдіяльності та розвитку населення. Особливе місце серед різних видів безпеки (соціальної, екологічної, демографічної, політичної, військової, науково-технологічної, інформаційної, енергетичної, культурної, правової, генетичної, кримінологічної, гуманітарної, психологічної) займає економічна безпека. Ключова роль економічної безпеки в системі зазначених видів зумовлена тим, що їх реалізація в будь-якій мірі не можлива без економічного забезпечення.

Існують різні трактування економічної безпеки, так в національних рамках це «стан економіки та інститутів влади, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціальна направленість політики, достатній оборонний потенціал й в несприятливих умовах розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів» [79, с.7]. За такою ознакою вітчизняні вчені розглядають економічну безпеку на національному рівні як наслідки глобалізації, складову

міжнародної безпеки[30].

Вважається, що термін «економічна безпека» було використано вперше Ф Рузвельтом. Офіційним цей термін став в 1985 році, коли на 40-й сесії Генеральної Асамблеї ООН була прийнята резолюція «Міжнародна економічна безпека», де зазначалося про необхідність забезпечення міжнародної економічної безпеки з метою соціально-економічного розвитку та прогресу кожної країни. На 42-й сесії Генеральної Асамблеї ООН була прийнята Концепція міжнародної економічної безпеки.

На сучасному етапі формується співвідношення в ієрархічній декомпозиції економічної безпеки – глобальній, міжнародній, національній, регіональній та економічній безпеці підприємства. Світ визнав важливість цієї проблеми та необхідність її вирішення, так як міжнародна економічна безпека вказує вплив на національну економічну безпеку всіх країн. Основними принципами, що забезпечують міжнародну економічну безпеку є: спрямованість на вирішення глобальних проблем людства; забезпечення вільного вибору та здійснення кожною державою стратегії соціального та економічного розвитку; досягнення взаємовигоди в співробітництві всіх країн світового співтовариства; забезпечення суверенності прав держав над використанням природного, ресурсного, виробничого потенціалу; відсутність виключної пріоритетності в економічному розвитку окремих держав або груп держав; забезпечення відповідальності держав перед світовим співтовариством за наслідки економічної політики, що вони проводять; мирне урегулювання економічних проблем.

Розгляд економічної безпеки неможливий без її національного контексту. Взаємозв'язок економічної та національної безпеки визначається її складовими: соціальна, екологічна, демографічна, інформаційна, політична та військова. Нехтування економічною безпекою може призвести до падіння галузей економіки, банкрутства підприємств, підриву життєздатності нації з наслідками втрати суверенітету. Основним критерієм економічної безпеки держави є здатність національної економіки зберігати або швидко відтворювати

критичний рівень суспільного виробництва в умовах відсутності зовнішнього постачання або в кризових ситуаціях внутрішнього характеру [79]. Таким чином, у внутрішній економічній сфері безпеку пов'язують з факторами макрота мікроекономічного розвитку, з внутрішнім імунітетом та зовнішньою захищеністю держави від різних дестабілізуючих та деструктивних впливів. В зовнішньоекономічній сфері економічна безпека характеризує конкурентоздатність національної економіки на світових ринках, стійкість валюти та фінансового стану. Таким чином, поняття економічна безпека характеризує національну економіку такими ознаками як «незалежність», «стабільність», «здатність до саморозвитку», «рівень самодостатності», «похідна від завдань економічного зростання».

Багатофакторність економічної безпеки зумовлює необхідність розкриття сукупності її зовнішніх та внутрішніх умов, що сприяють ефективному динамічному зростанню національної економіки, її здатності задовольняти потреби суспільства, держави, індивіда, забезпечувати конкурентоздатність держави на зовнішніх ринках за рахунок гарантування її захисту від різного виду погроз та втрат [88]. Це свідчить, що економічна безпека країни повинна забезпечувати ефективність економіки, тобто економіка повинна захищати себе на основі високої продуктивності праці, якості продукції, конкурентоздатності й т.ін. Це забезпечується всією системою державних органів країни, всіма інститутами економіки.

Сьогоднішній етап світового економічного розвитку характеризується як перехід від відтворювального типу розвитку до інноваційного. В зв'язку з таким, небезпеку для інноваційного розвитку створюють ряд протиріч (табл.1.1). Розв'язати ці протиріччя, забезпечити безпеку інноваційного розвитку країни можливо за рахунок людського капіталу, освітнього і наукового потенціалу суспільства. Але, як зазначають дослідники [60], це не можливо без кардинального реформування освітньої та наукової сфер, системи взаємозв'язків науки і виробництва, створення інституційних, фінансових і організаційних механізмів продукування інновацій і перетворення їх в основу розвитку.

Стрижневим процесом руху від відтворювального до інноваційного типу розвитку є перехід від індустріально-ринкової до інформаційно-мережної економіки. Закономірності функціонування цих двох систем істотно відрізняються. Тому сам по собі перехід неминуче поєднує різні закономірності та змішані форми, характеризується зростаючою невизначеністю, різними дисбалансами, конфліктами, кризами, біфуркаціями і загальною нестабільністю. (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Типові протиріччя сучасного періоду світового розвитку [розроблено за джерелом 60]

Тип протиріччя	Пояснення протиріч, щодо їх розв'язання
Між мінливістю та стійкістю взаємодіючих технологічних та соціально-економічних процесів	Динамізм та глобалізація зумовлюють різношвидкісний розвиток, що характеризується зростаючою невизначеністю, дисбалансами, конфліктами, кризами, біфуркаціями і загальною нестабільністю.
Між соціальною організацією суспільства та особистістю людини	Суспільство глобалізується і одночасно фрагментується на соціальні мережі – різноманітні об'єднання людей за професійними, територіальними, економічними, політичними, культурними, релігійними, духовними, сімейними, гендерними, специфічними та ін.. Це робить поведінку людини значною мірою аналогічною, непослідовною і девіантною порівняно з традиційною.
Між індустріально-ринковою та інформаційно-мережевою економіками	Перехід від відтворювального до інноваційного типу розвитку є переходом від індустріально-ринкової до інформаційно-мережевої економіки, закономірності функціонування яких істотно відрізняються.
Між зростаючими можливостями мережних структур та контролем над людиною, суспільством	Інноваційний розвиток мережних структур (в тому числі і терористичних) може перетворитися на «фактор інтенсифікації деструкції суспільства», призвести до фрагментації, хаосу і розпаду суспільства. Необхідно зберегти ієрархію цілей розвитку над розвитком мережних структур.
Між стабільністю відтворення та стрімкістю інновацій	Переваження інновацій над простими відтворювальними процесами породжує ризики втрати «якісної визначеності, стабільності» та розпаду. Необхідно забезпечити стабільне відтворення базових соціально-економічних структур і вже на цій основі актуалізувати нові форми, йти шляхом «інноваційності».
Між державними інтересами та інтересами транснаціональних корпорацій	Пошук компромісу між державними інтересами та інтересами ТНК, без чийх інвестицій складно модернізувати економіку

Стрімкий розвиток інформаційних мереж носить суперечливий характер - відкриває нові, небачені в минулому, можливості людського прогресу й одночасно породжує ризики фрагментації особистості і суспільства, стабілізації та різноманітних конфліктів. З'являються також небачені раніше можливості обробки великих масивів інформації і мережевого контролю над людиною. Інноваційність у такому випадку може перетворитися у фактор інтенсифікації деструкції суспільства [58]. «Доля суспільства та його інноваційний розвиток залежатиме від того, чи вдасться в об'єктивному процесі розвитку мережевих структур зберегти ієрархію, яка надасть цьому розвитку упорядкований і цілеспрямований характер щодо на суспільних цілей, або призведе до фрагментації, конфліктності, хаосу і розпаду суспільства» [60, с.14].

При дослідженні переходу від економіки відтворення до інноваційної економіки слід враховувати закони архітектоніки[58]. Першим законом архітектоніки є закон рівноваги. Його суть у тому, що всі елементи системи рухаються в напрямі спокою або перебувають у цьому стані. Практичний висновок із дії цього закону стосовно забезпечення безпеки інновацій полягає в необхідності підтримувати такі темпи зростання інновацій (а інноваційний процес за своєю природою є порушенням рівноваги), які дозволяють при різноманітних відхиленнях утримувати загальну рівновагу системи. Другий закон – закон усереднення, або золоті середини, дає відповідь на питання про просторову локалізацію рівноважного стану. Практична рекомендація щодо безпеки це забезпечення рівноваги, тобто потрібно утримуватися у рамках середніх значень і загального тренду. Третій закон – закон динамічного структурування (або закон золотого перетину) – визначає пропорції в диференціації цілого у процесі його розвитку та ускладнення. Поділ цілого на частини відбувається таким чином, що все ціле так відноситься до своєї більшої частини, як більша до меншої. Це також рівність, але не абсолютних значень, а пропорцій. Вона віддзеркалює рівновагу у процесі динамічного поділу цілого на частини, тобто безпеку та рівновагу процесу його внутрішнього структурування. На основі цього закону можна визначити параметри відхилень,

які не загрожують загальній рівновазі. Є нормальні відхилення, які є способом існування середніх значень. На них не потрібно реагувати. Є відхилення, які створюють певні ризики, але не загрожують стабільності всієї системи. Такі відхилення, радить дослідник [58], можна використовувати для структурних корекцій у бажаному напрямі, зберігаючи всі процеси під постійним контролем. І є відхилення, які призводять до руйнації цілого. Таких відхилень не слід допускати. Зважаючи на те, що інноваційний розвиток за своєю природою є порушенням рівноваги та її відновленням на новому рівні, необхідно у здійсненні інноваційних перетворень враховувати закони динамічного структурування.

На сьогоднішній день для економіки України стоїть нагальна потреба в інноваційному розвитку. Але перехід до інноваційного типу розвитку відкриває не тільки великі перспективи, а й створює значні ризики для стабільності і збалансованості самого розвитку. Подолання наслідків кризи і перехід до стійкого зростання напряму залежить від ефективності зусиль держави та бізнесу в контексті розгортання процесів диверсифікації економіки, підвищення рівня її інноваційності та створення умов для реалізації креативних здібностей населення, яке в Україні має європейський рівень освіченості. Такий шлях обумовлює необхідність істотних перетворень в інституційному середовищі ведення бізнесу в Україні, формування сприятливого інноваційного клімату, активізації досліджень і розробок, здійснення прориву у сфері використання сучасних інформаційних і комунікаційних технологій. Україні необхідно подолати значне відставання за рівнем інноваційної активності підприємств порівняно з розвиненими країнами світу і, насамперед, своїми сусідами – країнами ЄС. В Україні цей показник не перевищує 20% (за даними обстежень інноваційної діяльності), тоді як середній показник по ЄС, вже не кажучи про країни, які є інноваційними лідерами, становить 44% [58, с.7]. Не відповідають інноваційному курсу і низькі витрати на дослідження і розробки, особливо у промисловості України. Вирішення завдань переходу на інноваційний шлях розвитку вимагає розроблення методичного інструментарію та здійснення

системних аналітичних досліджень і прогнозних оцінок, особливо в частині ідентифікації параметрів національної інноваційної системи. Як зазначено в національній доповіді В.М. Гейця «Інноваційна Україна 2020»[60], розроблення методологічних і науково-практичних проблем формування ефективної національної інноваційної системи визначається насамперед потребами суспільної практики і має як суто науковий, так і практичний аспекти. Тому постає необхідність у розробленні організаційно-економічного механізму формування інноваційної стратегії держави на сучасному етапі з урахуванням можливостей реалізації потенціалу науки та з позицій формування умов для широкого застосування інновацій у різних секторах економіки. [60, с.8]

Різноманітний розвиток національних економік, розбіжності у закономірностях їх функціонування, нераціональна господарська діяльність та виснаження природних та інших видів ресурсів; обмеженість національних політик та відмінності між державними інтересами та інтересами транснаціональних корпорацій; відсутність доступу до передових технологій та свободи вибору зумовлюють кризові ситуації, характеризуються зростаючою невизначеністю, дисбалансами, конфліктами, бифуркаціями і загальною нестабільністю, й, таким чином, створюють загрози процесам розвитку промислових підприємств [89].

Основними факторами-причинами, що оказують найбільший негативний вплив на забезпечення національної економічної безпеки розвитку виступають:

невпевненість у гарантованому постачанні сировини та енергоресурсів на довгостроковій основі при відсутності або виснаженні власних геологічних запасів, зростаючому здороженні добутку ключових корисних копалин;

технологічна залежність від передових країн світу при створенні ними штучної перепони на шляху розповсюдження досягнень НТП;

фінансова залежність вітчизняної економіки від інших країн та міжнародних фінансових організацій;

існування тіньової економіки, тіньових структур, неконтрольований відтік за межі України інтелектуальних, матеріальних та фінансових ресурсів;

збереження системи відкритої дискримінації, політичного та економічного домінування, фактичне несприйняття розвинутих країн принципу рівноправного партнерства, використання ними принципу асиметричної залежності.

Базові протиріччя, що оказують негативний вплив на економічну безпеку розвитку України представлені табл.1.2. В теоретичних та наукових розробках щодо забезпечення економічної безпеки підприємства недостатньо уваги приділяється пошуку причин та вирішенню протиріч, що порушують рівновагу та стабільність процесів функціонування підприємства та водночас являються джерелом розвитку.

Таблиця 1.2

Базові протиріччя економічного розвитку України

Тип протиріччя	Пояснення протиріч, щодо їх розв'язання
Між скороченням виробництва, кінцевого споживання та економічним потенціалом країни	Основні виробничі потужності не використовуються, збільшуючи великі втрати в промисловості, скорочуючи зайнятість в народному господарстві.
Між виробництвом та інвестиціями, що є необхідними для його підтримки	Скорочення інвестицій в економіку, рівень інвестиційної активності значно нижчий ніж вибуття та знос виробничих фондів. Інвестування в модернізацію та технічне оновлення виробництва є неефективним.
Між високими цінами на товари та технічною відсталістю їх виробництва	Необґрунтоване зростання цін на продовольчі та непродовольчі товари, що генеруються виробниками; високий рівень матеріало-, праце- та енергоємності виробництва товарів.
Між падінням рівня науково-технічного потенціалу та зростаючими вимогами до якості та конкурентоздатності виробництва	Виснаження науково-технічного потенціалу, скорочення витрат на проведення наукових досліджень; матеріально-технічна база галузей, розвиток яких визначає науково-технічний рівень виробничих систем не оновлюється та є застарілою
Між зростаючими потребами на обслуговування зовнішнього боргу та модернізацію галузей переробної промисловості, їх конкурентоздатністю	Дефіцит валютних надходжень від експорту, збільшення потреби в імпорті відображується в недосконалій сировинній структурі експорту, збільшується відтік капіталу в сировинні галузі економіки
Між тіньовою економікою та державним регулюванням економіки	Криміналізація економіки, існування тіньової економіки приводить до втрати керованості державою, послаблює роль держави в цілому

Погляд на причину загрози для економічної безпеки підприємства як виникнення та загострення протиріч, суперечностей, конфлікту визначає

необхідність проведення аналізу та виділення типових протиріч, що є характерними для безпекоорієнтованого розвитку промислових підприємств:

«цілі – обмеження зовнішнього середовища», коли політика підприємства не відповідає значенням обмежень зовнішнього середовища. Вирішується через дотримання принципу превентивності: проведення стратегічного моніторингу та розробки заходів з економічної безпеки;

«оновлення – стабільність», так як необхідність оновлення пов'язана з ризиками втрати стабільності та фінансово-економічної стійкості. Вирішується через реалізацію принципу узгодженості (балансу) між цілями оновленням та задачами ефективного функціонування;

«цілі – інтереси сейкхолдерів», коли важливі стратегічні рішення приймаються без врахування інтересів ключових груп-учасників корпоративних відносин. Вирішується дотриманням принципу гармонізації через узгодження цілей та інтересів, ведення переговорів та досягнення консенсусу;

«цілі – організаційні можливості» визначаються невідповідністю організаційної структури поставленим цілям, конфліктністю завдань та організаційних функцій. Вирішується через дотримання принципів організаційної адаптивності, гнучкості за рахунок використання нових організаційних форм, адекватної організаційної структури (реорганізації, реструктуризації), розподілу прав на прийняття рішень та відповідальності за виконання задач;

«цілі – матеріальні ресурси» визначаються недостатністю матеріальних ресурсів для реалізації цілей. Вирішується через реалізацію принципів оцінювання достатності стратегічного потенціалу та забезпечення мінімального резервування ресурсів для безперервності та гнучкості бізнес-процесів підприємства;

«швидкість інноваційних змін – обмеженістю існуючого інструментарію управління», що характеризуються наростанням темпів змін у зовнішньому середовищі або організаційної складності внутрішнього середовища, несвоєчасністю розпізнавання проблеми, некомпетентністю менеджменту або

обмеженість часу щодо прийняття рішення не дозволяють впливати на обставини, підтримувати стійкість процесів розвитку. Вирішується через необхідність дотримання принципу створення та розвитку бази стратегічних знань на підприємстві.

В дослідженнях поряд з поняттям «безпека» часто використовуються поняття «загроза», «небезпека» або «ризик». На сьогоднішній день існує значна кількість наукових праць, об'єктом дослідження яких є ризик, криза, загроза [2; 18; 68; 69; 100; 103, 105; 107; 110; 128; 142; 202; 204]. Найбільш характерним для визначення суб'єктивно/об'єктивної категорії «ризик» є її зв'язок з: «можливістю відхилення від мети: для досягнення якої приймалося господарське рішення» [2; 32]; «подоланням невпевненості, конфліктності в ситуації неминучого вибору; відображенням міри досягнення очікуваних результатів: невдач та відхилення від цілей з урахуванням впливу контрольованих та неконтрольованих факторів» [107; 191]; «сприйняттям зацікавленими суб'єктами економічних відносин об'єктивно існуючих невизначеності та конфліктності, іманентних процесам ціле покладання, управління, прийняття рішень, оцінювання, що обтяжені можливими загрозами і невикористаними можливостями» [25]; «появою зони ризику - ймовірність виникнення ситуації, здатної породити небезпеку» [29, с. 16]; «подоланням невизначеності: випадковості і конфліктності в ситуації неминучого вибору і відображає ступінь досягнення очікуваного результату» [128]; «виникненням несприятливих і небажаних наслідків діяльності самого суб'єкта» [142, с. 10]; «подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору: в процесі якої є можливість кількісно і якісно оцінити ймовірність досягнення передбачуваного результату: невдачі і відхилення від мети» [202, с. 6].

З позиції формування стану захищеності підприємства економічна безпека розглядається як стан захищеності життєво важливих економічних інтересів підприємства «від внутрішніх і зовнішніх джерел небезпеки, який формується адміністрацією та персоналом шляхом реалізації системи заходів правового, організаційного та інженерно-технічного характеру» [5; 24]. «від

недобросовісної конкуренції, протиправної діяльності кримінальних формувань та окремих осіб, здатність протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам, зберігати стабільність функціонування та розвитку відповідно до його стратегічних цілей» [213, с. 445-446]. Близьким є поняття «захищеності» подане М. А. Бендіковим – «це захищеність науково-технічного, технологічного, виробничого і кадрового потенціалу підприємства від прямих (активних) або непрямих (пасивних) економічних загроз, наприклад, пов'язаних з неефективною науково-промисловою політикою держави або формуванням несприятливого зовнішнього середовища, і здатність до його відтворення» [13, с. 19]. У такому ж контексті подають поняття Д. Ковальов та Т. Сухорукова, які вважають, що економічна безпека це «захист діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього середовища, а також здатність швидко усунути різноманітні загрози чи пристосуватися до існуючих умов, які не позначаються негативно на його діяльності» [75, с. 48]. Як захищеність виробничо-господарської діяльності підприємства від небажаних змін з боку зовнішніх, так і внутрішніх чинників трактує економічну безпеку підприємства О. М. Бондаренко, у якого економічна безпека підприємства – «це стабільне функціонування підприємства та його захищеність від негативного впливу зовнішнього середовища впродовж усієї господарської діяльності» [15]. З позиції інтересів підприємства та їх захисту від загроз представлено економічну безпеку підприємства В Шликовим: «стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від реальних і потенційних джерел небезпеки або економічних погроз» [203; 204].

Традиційно визначення поняття економічної безпеки пов'язано із стійкістю діяльності підприємства до впливу загроз - В роботі Г. Б. Клейнера, В. Л. Тамбовцева, Р. М. Качалова [71] економічна безпека підприємства – «це стан підприємства, який означає, що вірогідність небажаної зміни яких-небудь якостей, параметрів власного майна, а також змін його зовнішнього середовища є невелика (менше певної межі)». Такої ж позиції дотримуються С. П. Дубецька [40] - «це стан об'єкта в системі його зв'язків з точки зору його стійкості

(самовиживання) та розвитку в умовах внутрішніх та зовнішніх загроз, дій непередбачуваних та складно прогнозованих факторів» та Н.О. Подлужна - «характеристика системи, що самоорганізовується й саморозвивається, стан, при якому економічні параметри дозволяють зберегти головні її властивості, рівновагу і стійкість при мінімізації загроз» [157; 158].

В аспекті «захисту та активного протистояння загрозам» можна навести трактування економічної безпеки підприємства К. С. Горячева – «стан економіки підприємства (економічної системи), який можна характеризувати збалансованістю і стійкістю до негативного впливу будь-яких загроз, її здатністю забезпечувати на основі власних економічних інтересів сталий і ефективний розвиток» [33, с. 5]. І. Л. Плетнікова в визначені економічної безпеки виділяє його «здатність адаптуватися до існуючих умов, які не впливають негативно на його діяльність» [76, с. 7].

Економічна безпека є кількісною і якісною характеристикою властивостей, що відображує здатність «самовиживання» і розвитку в умовах виникнення зовнішньої і внутрішньої економічної загрози. Таке трактування досліджуваної категорії надають В. Забродський та М. Капустін [54] й виділяють її кількісні і якісні характеристики-властивості, що відображають «здатність до самовиживання і розвитку в умовах виникнення зовнішньої і внутрішньої економічної загрози» [54, с. 35]. За позицією Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьова, О. М. Ляшенко економічна безпека підприємства це міра гармонізації в часі й просторі між економічними інтересами підприємства та інтересами суб'єктів навколишнього середовища, які діють поза межами підприємства та впливають на нього [79, с. 87].

Поняття економічна безпека в Великому економічному словнику подається як «стан юридичних, економічних відносин, організаційних зв'язків, матеріальних та інтелектуальних ресурсів підприємства, при якому гарантується стабільність його функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний науково-технічний та соціальний розвиток» [14, с. 78]. Слід зазначити, що ресурсний аспект у дослідженні економічної безпеки

підприємства висвітлюється у багатьох дослідників через поняття «стан розвитку», «стійкість фінансово-економічного стану», «ефективність використання фінансово-економічних ресурсів», «стійкість конкурентної позиції». Так, В. Тамбовцев розглядає економічну безпеку як «сукупність властивостей стану економічної системи», яка забезпечує можливість досягнення її цілей [71]. З точки зору С. Ілляшенко економічна безпека – це стан ефективного використання ресурсів та існуючих ринкових можливостей, що дозволяє запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам і забезпечує тривале виживання і стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії [59]. Колектив вчених Ю. Лисенко, С. Міщенко, Р. Руденський та А. Спірідонов пропонує досліджувати економічну безпеку як стан виробничо-економічної системи, при якому функціонують механізми запобігання чи зменшення ступеня впливу погроз стабільності функціонування і розвитку підприємства [109]. Н.П. Фокіна трактує економічну безпеку як «стан розвитку економічної системи, який забезпечує її ефективне функціонування засобом належного використання внутрішніх та зовнішніх чинників, а також здатність результативного протистояння негативному зовнішньому впливу» [190]. Р. Дацків концентрує увагу на тому, що економічна безпека є таким станом економічного розвитку суб'єктів господарювання (особи, держави, організації), який забезпечує йому гармонійний розвиток і ефективне використання шансів і усунення загроз оточуючого середовища [36]. Тобто економічна безпека це «стан корпоративних ресурсів (капіталу, персоналу, інформації та технології) та підприємницьких можливостей, при якому гарантується найефективніше їх використання для забезпечення стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішнім та зовнішнім негативним впливам (загрозам)» [47, с. 534].

Також економічну безпеку підприємства пов'язують з використанням ресурсів такі автори, як Л. О. Омелянович, Г. Є. Долматова й надають її визначення як «стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для подолання загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства

тепер і в майбутньому» [142, с. 138]; С. Н. Іл'яшенко та Т. Б. Кузенко - «стан ефективного використання його ресурсів» і існуючих «ринкових можливостей», що дозволяє запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам і забезпечувати його «тривале виживання і стійкий розвиток» на ринку відповідно до обраної місії [59; 99]. Близьким до цього поняття можна назвати трактування економічної безпеки підприємства А. В. Кірієнка як «стану оптимального для підприємства рівня використання його економічного потенціалу, за якого діючі та/або можливі збитки виявляються нижчими за встановлені підприємством межі» [69, с. 6]. Натомість, В. В. Белокуров розглядає економічну безпеку підприємства з позиції наявності конкурентних переваг, зумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалів і організаційної структури підприємства до його стратегічних цілей і завдань [12].

Погляд на підприємство-суб'єкт господарської діяльності, як виробничої системи, яку складають маркетингова, фінансова, інвестиційна, інноваційна, кадрова й інші функціональні підсистеми вимагає розглядати економічну безпеку підприємства в єдності таких її видів як корпоративна, виробнича, правова, фінансова, технічна, інформаційна, кадрова, екологічна й тощо. В той же час на кожному рівні економіки це поняття має певне предметне поле: світова економіка (глобальний та міжнародний рівень), держава, регіон, галузь(національний та регіональний рівень), підприємство (корпоративний рівень); на індивідуальному рівні – життєдіяльність людини. Таким чином, дослідження економічної діяльності та її істотних характеристик, внутрішніх та зовнішніх зв'язків, організації підсистем та елементів в контексті економічної безпеки дозволяє виокремити її види відповідно суб'єкту управління. За таким положенням економічна безпека будь якого аспекту розглядається як здатність до забезпечення відповідних його якостей, стану й т.ін.

Суб'єктний аспект економічної безпеки розкривають економічні компетентності підприємства, а саме:

виробництво, що представляють організаційно-технічний рівень, порівняльна привабливість виробничого циклу, адаптивність структури

виробничого потенціалу, прояв ефектів досвіду до масштабу, ефективність внутрішнього контролю якості, інше;

науково-дослідні та впроваджувальні роботи визначаються дослідницьким потенціалом (фінансування, кадри та їх інтелектуальний, професійний рівень), концептуальна прогресивність і якість виробів, володіння патентами, ліцензіями, тощо;

технології: використання менш капітало- та праце містких процесів, процедур, що забезпечують кращу ресурсовіддачу, інше;

маркетинг: вплив на асортимент виробів; ефективність реклами та методів товаропросування; цінова політика і її успішність; формування та ефективність дистриб'юторської мережі, інше;

після продажне обслуговування: значення гарантій, якість та швидкість обслуговування, тощо.

У розрізі управлінських та організаційних компетентностей виділяють здатність до стратегічного планування, менеджменту персоналу, фінансового менеджменту, прийняття рішень, контролю, комунікацій й т.ін. Ці компетентності носять стратегічний характер щодо здатності підприємства забезпечувати відповідність економічної безпеки цілям розвитку, координувати та узгоджувати цілі, інтереси, завдання.

Необхідність ефективної реалізації завдань забезпечення економічної безпеки процесів розвитку висуває певні вимоги до формування та застосування відповідного інструментарію – методів, методик, технік, процедур, заходів та засобів. В даному випадку інструментальний аспект має бути обов'язково розглянутий та представлений в дослідженні. Завданнями забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства виступають:

узгодження стратегічних орієнтирів розвитку з цілями економічної безпеки системі пріоритетних інтересів підприємства;

визначення та оперативне коректуванні пріоритетів, створення сприятливих умов для їх реалізації;

визначення відповідності цілей та завдань розвитку потенціалу

підприємства;

формування внутрішньої збалансованості діяльності підприємства;

зниження ризику в діяльності підприємства;

мотивація персоналу на підтримку процесів розвитку;

створення гнучкої системи резервування ресурсів;

спостереження та передбачення фази неефективного розвитку та коректування цих процесів.

Визнання положення, що «якість об'єкту пізнання розкривається в сукупності його властивостей, які певним чином структурно упорядковані», дозволяє представити безпеку як інтегральну характеристику, що поєднує такі ознаки як «надійність», «стійкість/сталість», «адаптивність», «гнучкість», «мобільність» [88]. Позитивність чи негативність певної властивості відповідає її адекватності цілям та задачам управління підприємством. З таких позицій важливу роль відведено інформаційно-аналітичному інструментарію забезпечення економічної безпеки розвитку. А забезпечення економічної безпеки розвитку за рахунок застосування організаційних форм, розроблених методів, заходів та засобів відповідає організаційному інструментарію.

Таким чином, можна стверджувати, що для представлення та виявлення найсуттєвіших характеристик економічної безпеки розвитку підприємства, необхідним є висвітлення суб'єктного, об'єктного та інструментального аспектів її дослідження.

1.2. Теоретичні підходи до забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства

Теоретичною базою забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства виступає безпекознавство, основною ідеєю якого є органічна єдність безпеки людини, суспільства, держави, навколишнього середовища.

Основним завданням безпекознавства є розробка методів дослідження і конструювання систем безпеки різних типів від глобально-міжнародного до індивідуального – безпеки людини. Тому безпекознавство є підґрунтям великої кількості наукових напрямів, наприклад, глобальної або світової безпеки, національної безпеки, менеджмент безпеки, аудиту безпеки, фінансової безпеки, економічної безпеки, інформаційної та безпеки підприємства тощо.

Якщо звернути увагу на історичний розвиток подій, пов'язаних з вирішенням проблем економічної безпеки, то слід виділити певний період, що починається з використання Ф. Рузвельтом терміну «економічна безпека» при проведенні аналізу внутрішніх проблем Сполучених Штатів Америки. В 1934 році було прийнято перший нормативно-правовий акт з питань безпеки – закон «Про національну безпеку» та створено Федеральний комітет з економічної безпеки з метою підвищення рівня якості життя населення через забезпечення економічної безпеки держави. Основний акцент робився на забезпечення розвитку промисловості, в той час як економічна безпека підприємства поки що не виокремлюється. З цього часу вчені розвинених економічних держав активно та ефективно займалися дослідженнями економічної безпеки різних рівнів [209].

В 1940-60-х роках було створено ряд міжнародних асоціацій щодо забезпечення міжнародної економічної безпеки розвинених країн світу, зокрема: Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародну асоціацію розвитку, Міжнародну фінансову корпорацію, Міжнародний центр по регулюванню інвестиційних спорів, ОПЕК. На другому етапі розвитку організаційної структури міжнародної безпеки виділявся паливно-енергетичний сектор світової економіки та зосереджувалась увага розвинених країн на їх інтеграції та недопущенні паливної кризи.

Третій етап характеризується прийняттям країнами Західної Європи стратегії забезпечення національної безпеки, в результаті чого ними створено механізм протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам. Прикладом такої організаційної форми є договір між Європейським Союзом, яким встановлено економічний та валютний союзи країн-учасниць. Відповідно зазначеному

договору Рада Міністрів ЄС визначає стратегічні напрями економічної політики країн-учасниць в наслідок їх нерівномірного розвитку, слабкості валют окремих держав, повільного реформування державного управління в урядових організаціях.

Наступний четвертий етап є характерним, в основному, для країн колишнього Радянського Союзу, але його вплив було відчутно в глобальних світових процесах економічної безпеки. На цьому етапі пройшла зміна курсу країн колишнього Радянського Союзу з командно-адміністративної системи на формування ринкової системи господарювання. Економічна безпека держав акцентувалась в основному на збереженні їх економічної незалежності.

П'ятий етап характеризується прийняттям державних нормативно-правових актів з питань забезпечення національної економічної безпеки, які дозволяли формувати безпечне підприємницьке середовище. З 1994 році з'являються праці вітчизняних вчених в області дослідження економічної безпеки України, створено вагомі наукові школи з дослідження економічної безпеки [50; 51; 181].

Розгляд економічної безпеки як системоутворюючого фактору світового розвитку виділяє її види відповідно об'єктам - від глобальної та міжнародної безпеки до індивідуальної безпеки(табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Ієрархія видів безпеки

Види безпеки	Характеристика
Індивідуальна безпека людини є загальною категорією, яка характеризує забезпечення життєдіяльності людини будь-якої країни.	Розглядається як компонент розвитку матеріально-виробничої, соціально-політичної, культурно-духовної та побутової сфер життя суспільства. Асоціюється переважно з проблемами повсякдення (харчування, тепло, стабільність, одяг, медичне обслуговування, робота, зарплата, освіта та інше).
Локальна безпека/ Економічна безпека розвитку підприємства	Мікрорівнева сукупність умов існування конкретної організації проявлених у можливості вільного обрання і здійснення власної стратегії розвитку. Економічна безпека розвитку підприємства - здатність забезпечувати стійку реалізацію стратегічних цілей через вирішення протиріч та використання техніко-технологічних, інформаційних, організаційних та людських можливостей розвитку підприємства

Продовження таблиці 1.3

Види безпеки	Характеристика
Регіональна безпека/ <i>Економічна безпека регіону</i>	Мезорівнева умова забезпечення безпеки на міжнаціональному та національному рівнях, утворюваною шляхом узгодження інтересів регіонів світу або країни з національними інтересами. <i>Економічна безпека регіону</i> - здатність регіональної економіки функціонувати в режимі розширеного відтворення, тобто стійкого економічного зростання, максимально забезпечувати прийнятні умови життя та розвитку особистості для більшості населення.
Національна безпека/ <i>Національна економічна безпека</i>	Макрорівнева сукупність умов існування нації, вираженою у можливості суверенного визначення напряму розвитку шляхом захисту та просування національних інтересів громадян країни. <i>Національна економічна безпека</i> - спроможність національної економіки забезпечити свій вільний незалежний розвиток і утримати стабільність громадянського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал країни за всіляких несприятливих умов і варіантів розвитку подій та здатність Української держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз.
Міжнародна безпека/ <i>Міжнародна економічна безпека</i>	Сукупність міжнародних умов співіснування держав-членів світової спільноти, за яких їм забезпечується можливість вільно обирати і здійснювати свою стратегію розвитку, не зазнаючи зовнішнього тиску і розраховуючи на неутручання, розуміння та взаємоприйнятну і взаємовигідну співпрацю з боку інших держав. <i>Міжнародна економічна безпека</i> - економічна взаємодія країн, яка виключала б навмисне завдання збитку економічним інтересам якоїсь країни.
Глобальна безпека	Мегарівневі умови співіснування інституціональних структур, за яких кожен член світової спільноти має можливість вільно обирати і здійснювати свою стратегію розвитку відповідно до принципів глобалізації.

За такою позицією теоретичним підґрунтям становлення безпеки, як вважають дослідники [79, 110, 146] виступають:

теорія класичного реалізму (40-50 р.р. ХХ ст.) як основа національної безпеки, формування погляду на забезпечення безпеки держави шляхом захисту національних інтересів;

теорія плюралізму (60 р.р. ХХ ст.) як основа парадигми регіональної безпеки - визнання, що на міжнародній арені, крім держав, існують інші впливові суб'єкти, діяльність яких є суттєвою для забезпечення міжнародної та регіональної безпеки;

ідеї марксизму (70 р.р. ХХ ст..) забезпечення глобальної безпеки через експлуатацію слабких держав шляхом контролю держав-лідерів над корисними ресурсами;

теорія соціального конструктивізму є підґрунтям парадигми універсальної безпеки, стержневою ідеєю якої виступає безпека людини;

концептуальний базис вирішення проблем стійкого розвитку (Додаток А) складають концепції «зміни світогляду людства», «моделі стійкості економічного зростання», «нової просвіти», «екологічної безпеки», «демографічної політики», «гарантованої планетарної безпеки та виживання», «нової політичної та цивілізаційної філософії»;

теорія глобалістики єдності світу та світового людства вивчає можливості та загрози розвитку світової економіки; закономірності глобальної інтеграції, що походить із закономірності розвитку людства. Головним завданням сучасної глобалістики є виявлення загроз глобалізації політичного, економічного та соціального розвитку, розробка концепцій та міжнародних антикризових стратегій, які б були базовими для вирішення проблем та глобальних конфліктів, розробки національних стратегій розвитку;

теорія не рівноважного розвитку систем базується на синергетичній парадигмі, дослідження процесів самозбереження та створення дисипативних структур.

На зламі ХХ-ХХІ століть людство переходить до нової ери світового розвитку – ери глобалізації, що відкриває не тільки нові можливості якісного зростання, а й загрози, проблеми та глобальні конфлікти. Про це свідчать тенденції та диспропорції світового розвитку, світові загрози, що пов'язані з поневоленням окремої людини, соціальних груп, суспільств і націй-держав. Тому країни-лідери сьогодні поставлені перед стратегічним вибором: або забезпечити поступовий, якісно новий розвиток всього глобалізованого світу, або зіткнутися з новими глобальними проблемами. Великі країни, такі як США, Японія, Китай, Індія, Росія, Європейський Союз несуть особливу відповідальність за розробку нових правил світового розвитку. Вони повинні

відмовитись від політики тиску сильних країн на менш розвинені країни та країни перехідного періоду.

Сучасний етап світового розвитку характеризується розгортанням науково-технічної і технологічної революції, широкомасштабним використанням новітніх технологій, діалектично суперечливим поєднанням конкуренції та співробітництва, розвитком інтеграційних процесів, перетворенням ТНК на глобальних акторів міжнародного бізнесу, ускладненням взаємозв'язків та взаємодії між структурними елементами світової економічної системи, динамічними змінами на міжнародних ринках.

В основі теорії міжнародної безпеки лежать праці науковців-дослідників, що присвячені проблемам та шляхам сталого розвитку світу, організації управління глобальними процесами: В Вернадського, М.Кондратьєва, Н.Туган-Барановського, Н. Ремерса, О.Флехтхайма, Д.Медоуза, В.Леонтьєва, А.Печчеї, Дж.Сороса, К.Поппера, З.Бжезінського, К.Боулдинга, П.Дракера, Д.Форрестера, Д.Гвішиані, М.Месаровича, Д.Гінбергена, Е.Пестеля, О.Ласло, О.Кінга та інших. Однак сьогодні перед сучасною міжнародною безпекою розвитку світової економіки постають нові завдання, що базуються на положеннях: єдності світу та світового людства; об'єктивності існування нових можливостей та загроз розвитку світової економіки; необхідності солідаризації людства для вирішення глобальних загроз та проблем; пріоритетності глобальних інтересів перед національними; закономірності глобальної інтеграції, що походить із закономірності розвитку людства; врахування історичного характеру змін загроз, криз та конфліктів пов'язаних з поступовим розвитком суспільства; найвищої соціальної цінності сучасної людини та її центрального місця в глобальному середовищі.

В періоди економічних трансформацій дослідникам приходиться рахуватися з такими принципами системності як саморух та саморозвиток, що органічно пов'язані з системним й, особливо, синергетичним підходом. На використання системного підходу в дослідженні проблем глобалістики величезний вплив здійснили наукові здобутки Д. Гвішиані, Н. Вінера, А. Берга,

В. Глушкова, Г.Хакена, І. Пригожина. Отримані висновки про процеси самоорганізації в неживій природі почали поширювати на будь-які системи. Синергетика вивчає взаємодії елементів систем, що приводять до виникнення просторових, часових та просторово-часових структур в макроекономічних масштабах. Ця нова міждисциплінарна наука базується на таких дисциплінах як теорія катастроф, системна динаміка, теорія дисипативних структур.

Згідно теорії І. Пригожина, зв'язок між порядком та безладом характеризують дисипативні структури. Для опису такого явища І. Пригожин використовував тріаду ключових слів – «не лінійність», «нестійкість», «флуктуація». Об'єктом його досліджень були термодинамічні нерівноважні процеси: «В дуже не рівноважних умовах може здійснюватися перехід від безладу, теплового хаосу до порядку. Можуть виникати динамічні стани матерії, що відображують взаємодію даної системи з оточуючим середовищем. Ці нові структури ми назвали дисипативними структурами, щоб підкреслити конструктивну роль дисипативних процесів в їх створенні» [165, с.21.]. Саме дослідження не рівноваги таких явищ встановило, що структура є формою адаптації системи до зовнішніх умов. Порядок рівноваги характеризується таким, параметри системи, яка є рівноважною відповідають параметрам зовнішнього середовища. «Сам Всесвіт знаходиться в неоднорідному та далекому від рівноваги стані, - зазначав І. Пригожин, - Це заважає системам досягати рівноважного стану. Наприклад, потік енергії, джерелом якого є незворотні ядерні реакції в Сонці підтримує нашу систему в сильно не рівноважному стані, що тим самим дало можливість виникнення життя на Землі.» [165, с. 139].

Не рівноважний порядок існує тільки при поданні енергії ззовні. Рівноважний порядок – повна гармонія людини з оточуючим середовищем настає тільки коли їй нічого не потрібно, тобто коли вона померла. При переході від рівноважних умов до не рівноважних настає перехід від такого що повторюється до унікального та специфічного. Аналогічно розглядається соціальна організація, що представляє собою відкриту систему, що є прикладом

не рівноважного порядку й діє в умовах невизначеності. У відкритих системах випадкові відхилення (флуктуації) виводять систему з стану рівноваги. Тобто в реальних соціальних системах незначні відхилення, як правило, приборкуються й система залишається в стабільному стані. Якщо відхилення становляться достатньо значними, то стан системи буде нестійкий. В результаті дія таких відхилень може привести до руйнування існуючої структури та переходу її в новий макроскопічний стан. На думку І. Пригожина, зворотність та детермінізм в оточуючому світі проявляється тільки в простих випадках. Незворотність та випадковість розглядаються як загальне правило.

Як вважав І. Пригожин, глобалізація та мережева революція ведуть не тільки до більшого взаємозв'язку людей одного з одним, а й до підвищення ролі окремого індивіду в історичному процесі. Так же як в точці біфуркації, поведінка однієї частини може змінити конфігурацію системи на макроскопічному рівні: творча особистість буде все сильніше впливати на історичні події на новому етапі еволюції суспільства.

Синергетична парадигма, як вважав І. Пригожин, - це новий діалог людини з природою. Вони приводить до діалогу людини з самим собою та з іншими людьми. Нелінійна ситуація, біфуркації шляхів еволюції або стану нестійкості нелінійного середовища, чутливості її до незначних впливів, пов'язані з невизначеністю та можливістю вибору. Здійснення вибору подальшого напрямку суб'єктом спирається на власні цінності переваг. Це вибір найбільш сприятливого шляху, який можна розглядати як оптимістичний спосіб оволодіння нелінійною ситуацією.

Використання синергетичного підходу в дослідженнях економічних систем пов'язано з еволюційною теорією, визнанням динамічності та врахування часових обмежень в моделюванні їх поведінки. В кожний момент часу економічні системи володіють певними потенційними можливостями, що можуть змінюватися в результаті ціле направлених зусиль. В даному випадку важливим є фактор адаптації економічної системи до вимог нових технологій та нововведень.

Загальною ідеєю групи концепцій безпеки глобального розвитку виступає вирішення проблеми сталого розвитку світу, що включає положення соціально-економічного прогресу людства, необхідності забезпечення розширеного відтворення інтелектуальних ресурсів та інтелектуального потенціалу, зростання якості і конкурентоспроможності розвитку, якості людського життя, покращення екології навколишнього середовища. За таких позицій обумовлюється пріоритетність реалізації завдання глобального управління (Global Governance) для підвищення рівня суспільної організованості і керованості світовим співтовариством, пошуку ефективної форми глобального управління, що забезпечить синхронізований, справедливий розвиток для всіх націй і країн. Сьогодні глобальна корпоратизація є реальною основою майбутнього глобального корпоративного менеджменту, що пов'язаний з інформаційною глобалізацією та масовими комунікаціями й такі дослідники, як З. Бжезинський, К. Боулдинг, Т. Дракер, Б. де Жувенель, М. Месарович, Е. Пестель заявляють про інтегрований комунікативно-управлінський підхід глобальної безпеки. За таким положенням важливим проблемним питанням розвитку відповідної методології є розробка інструментарію глобального моделювання й прогнозування.

Ресурсний підхід відповідає природно-економічним аспектам вирішення проблем сучасної глобальної безпеки й фокусує увагу на таких її видах як: енергетична, екологічна, сировинна, інформаційна, технологічна. В цій ієрархії проблем більшість дослідників на перше місце ставлять екологічну проблему, виходячи з безперспективності продовження «технократичного» розвитку суспільства в світі його загроз. Однак основною ідеєю є тісний взаємозв'язок між соціально-економічними та екологічними проблемами, що обумовлює необхідність застосування системного та комплексного підходу до дослідження, трактування та прогнозування впливу факторів загроз на глобальний розвиток. В 1992 році в Ріо-де-Жанейро на Всесвітній Конференції ООН прозвучала концепція, що зафіксована в документі «Порядок дня на XXI століття», що наголошує на особливому значенні глобальної інтеграції,

кооперуванні, партнерстві країн для сталого розвитку визначила, а також необхідності розробки та реалізації відповідних національних стратегій.

Під міжнародною економічною безпекою розуміється така економічна взаємодія країн, яка виключала б навмисне завдання збитку економічним інтересам якоїсь країни [209]. Дестабілізуючими факторами зниження рівня міжнародної економічної безпеки можуть бути: порушення стабільності міжнародної торгівлі; обмеження доступу деяких країн до стратегічних ресурсів шляхом їх дорожчання, або під впливом політичних факторів; навмисне створення перешкод при обміні новими актуальними технологіями; створення сприятливих умов деякими країнами для «відпливу» висококваліфікованих кадрів з інших країн та інші.

Нова ера інтелектуальної глобальної економіки характеризується комплексною механізацією, автоматизацією, інформатизацією майже всіх бізнес-процесів. Але поряд з такими позитивними характеристиками, які дозволяють значно підвищити інтенсивність виробництва, сучасне світове економічне співтовариство зіткнулось зі значними проблемами, які загрожують зниженням глобальної економічної безпеки. Серед яких можна виділити ключові: економічне відставання та економічні проблеми країн, що переходять до ринкової системи господарювання; наближення продовольчої кризи; радіаційне зараження; значна залежність деяких країн від імпорту традиційних енергоносіїв; низький рівень використання альтернативних енергоносіїв; направлення значних фінансових ресурсів на запобігання озброєних конфліктів та багато інших.

Відповідно до Концепції економічної безпеки України суть економічної безпеки країни визначається як «спроможність національної економіки забезпечити свій вільний незалежний розвиток і утримати стабільність громадянського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал країни за всіляких несприятливих умов і варіантів розвитку подій та здатність Української держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз» [181]. Інтенсифікація інтелектуально-

інноваційного розвитку України є основною передумовою досягнення нею високого рівня економічної безпеки.

В розвиток теорії та методології національної безпеки, адаптації загальнонаукових та специфічних методологічних підходів до вивчення проблем національної безпеки України внесли значний внесок такі українські вчені: В. Абрамов, В. Богданович, А. Власюк, М. Єрмошенко, А. Кириченко, Т. Ковальчук, В. Крутов, В. Ліпкан, С. Пирожков, В. Пономаренко, Г. Ситник, А. Сухоруков, В. Терехов та ін. Завдяки їх працям національна безпека виділена в окрему наукову галузь, вивчені значущі фактори впливу на національному та регіональному рівні. Опорою національної економіки та економічного розвитку регіонів є високорозвинені виробничі структури, які спроможні успішно досягати поставлених ринкових цілей. Серед дестабілізуючих факторів виявлені такі, як: виснаження виробничо-технічного потенціалу, погіршення екологічної обстановки, зростання безробіття, втрата продовольчої незалежності, порушення рівномірності фінансового забезпечення. Як основний теоретичний підхід, що використано зазначеними вченими для дослідження економічної безпеки є системний підхід. Однак, недостатньо вивчено аспект досліджень щодо впливу інституціонального середовища на економічну безпеку, а також вплив внутрішніх інститутів підприємства на процеси формування економічної безпеки підприємства. Тому доцільним є висвітлення концептуального базису інституціонального підходу щодо економічної безпеки підприємства.

На сучасному етапі розвитку глобального економічного простору керівництво стратегічно-орієнтованих держав світу націлене на прийняття програмно-цільових документів щодо забезпечення економічної безпеки бізнесу. Питання забезпечення економічної безпеки підприємства вважаються основою соціально-економічного розвитку держави. Світова фінансово-економічна криза продемонструвала високий рівень залежності без винятку всіх національних економік від кризисних процесів, що проходять в світовому економічному просторі. Крім того, загроза зниження рівня економічної безпеки

вітчизняних промислових підприємств обумовлена інерційністю їх структури виробництва, підвищенням фізичного зносу обладнання, технологічною відсталістю. В даному контексті особливої терміновості набуває необхідність розробки нових підходів та адекватних методів, механізмів підвищення рівня економічної безпеки розвитку підприємства.

Формування методології забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства неможливе без застосування інституціонального підходу через врахування факторів - форм та структури власності, інституту прийняття стратегічних рішень, асиметричності інформації, збалансованості інтересів підприємства та учасників корпоративного управління. Існуючі політичні, соціальні та юридичні правила, норми у межах яких відбуваються процеси виробництва та обміну (конституційне, виборче, майнове, контрактне право та ін.) складають інституціональне середовище і в якому діють підприємства. Норми привносяться в організації, формують індивідуальні та групові уявлення про переваги до певного рішення. Р. У. Батлер [186] визначив та описав чотири типи норм, що обмежують управлінське рішення й вибір, який здійснюється одноосібно або організацією: економічні, інструментальні, референтні (соціальні) та моральні. Незалежно від запропонованої типології, організація сама обирає найбільш важливі норми для прийняття рішень та забезпечення її економічної безпеки. Так, теорія прав власності акцентує увагу на виграші у добробуті, який забезпечують правові інституції.

Визначення пріоритетних інтересів підприємства та їх гармонізація з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища є основним принципом забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства. За таких умов основним критерієм розгляду концепцій інституціональної теорії є інтереси груп, що впливають економічну безпеку розвитку підприємства. Такими є концепції: «акціонерів», «стейкхолдерів - зацікавлених сторін» та «корпоративної соціальної відповідальності».

Концепція акціонерів, яка отримала розповсюдження в більшості країн світу (США, Великобританія, Канада, Австралія, країни Південно-Східної Азії

та Латинської Америки) акцентує увагу на пріоритетності щодо захисту прав та інтересів лише одної групи учасників корпоративного управління – акціонерів. Головною рисою концепції є обґрунтування положення про необхідність повного й необмеженого контролю акціонерів й вищого керівництва за діяльністю корпорації та її працівниками, які продають свою працю власникам, отримуючи заробітну платню. Прихильники цієї концепції заперечують також корпоративну соціальну відповідальність підприємства. Критики цієї концепції наголошують на виключному форматі конфлікту між сильними менеджерами й слабкими розрізненими акціонерами, а практичні заходи сконцентровано на проблемі моніторингу й контролю за діями менеджерів за допомогою ради директорів, захисту прав акціонерів, поглинань та злиття тощо. Недоліком цієї концепції вважається проблема взаємодії акціонерів та менеджерів для забезпечення надходжень зовнішніх інвестицій й недооцінка інших інвесторів (кредиторів, працівників, місцеві органи влади тощо).

Протилежною ідеєю до вищезазначеної концепції є концепція стейкхолдерів, виникнення якої пов'язано з виходом праці Р. Е. Фрімена «Стратегічний менеджмент: концепція зацікавлених сторін» [186]. Концепція зводиться до того, що всі зацікавлені групи (акціонери, менеджмент, постачальники, працівники, споживачі тощо) у тій чи іншій формі й мірі приймають участь в прийнятті управлінських рішень, у власності та прибутках, ділять між собою як права, так й відповідальність. Головною проблемою виступає практична неможливість підприємства виконувати зобов'язання перед усіма співучасниками, тому останнім часом концепцію було переглянуто в бік звуження поняття «співучасник» до визначення «суб'єкти ринку, що сприяють зростанню активів підприємства». Відносини між менеджерами й акціонерами є лише частиною більш широких відносин підприємства з оточуючим інституційним середовищем, акціонери стають зацікавленими в урахуванні інтересів інших співучасників, у становленні довгострокових відносин з ними й атмосфери довіри. Перевагою цієї концепції є забезпечення чітких орієнтирів для менеджерів у визначенні пріоритетів діяльності підприємства й надання

механізму визначення ефективності діяльності його керівництва.

Зазначені концепції виступають концептуальною основою для створення та використання в дослідження такого виду безпеки як корпоративна. Вона відповідає принципу забезпечення узгодженості між цілями та завданнями всіх організаційних рівнів управління підприємством, досягнення консенсусу в прийнятті найважливіших стратегічних рішень, врахування інтересів зовнішніх стейкхолдерів підприємства, досягнення балансу між пріоритетними інтересами підприємства та інтересами зацікавлених сторін.

Дедалі частіше науковці та практики поєднують економічну безпеку розвитку підприємства з концепцією корпоративної соціальної відповідальності, згідно з якою підприємство бере на себе певну відповідальність у вигляді розвитку соціальної інфраструктури, надання робочих місць, дотримання екологічних норм та стандартів, здійснення з місцевою адміністрацією спільних проектів та акцій соціальної підтримки, розвитку та благодійності (Додаток Б).

Концепція корпоративної соціальної відповідальності офіційно оформилася на Лісабонському європейському саміті в березні 2000 року, а також коли Європейська комісія опублікувала так звану «Зелену книгу про корпоративну соціальну відповідальність» (липень 2001 року). Корпоративна соціальна відповідальність визначається як: «концепція інтеграції турботи про соціальний та екологічний розвиток у бізнес-операціях компаній у взаємодії зі своїми акціонерами й зовнішнім середовищем»; «відповідальність компанії перед усіма людьми та організаціями, з якими вона співпрацює, та перед суспільством у цілому»; «довгострокове зобов'язання компаній поводитися етично та сприяти економічному розвитку, одночасно покращуючи якість життя працівників та їх батьківщин, громади й суспільства загалом»; «збалансованість економічних, соціальних та екологічних цілей суспільства, інтеграцію їх у взаємовигідні приписи та підходи [178].

Корпоративна соціальна відповідальність - це нова управлінська філософія, коли управлінське рішення приймається з урахуванням забезпечення

економічного, екологічного й соціального аспекту безпеки. А. Сеттлз зазначає, що впровадження принципів корпоративної соціальної відповідальності дозволить знизити витрати, операційні ризики, збільшить виручку, стимулювати інноваційний розвиток, полегшити доступ на товарні ринки та ринки капіталу, покращити репутацію [178, с. 94].

В аспекті ресурсного підходу аналіз і оцінка рівня економічної безпеки соціально-виробничої системи на мікро-, мезо- і макрорівнях зводиться до рівнів самозбереження системи через його ресурсну складову. При цьому кількісною мірою їх визначення виступають витрати на ресурси системи. Мінімізація витрат підприємства включає мінімізацію витрат на виробництво, обслуговування виробництва та управління підприємством. Комплексність вирішення цього завдання обумовлює необхідність фокусування зусиль на використанні нових технологій, підвищенні рівня ефективності використання ресурсів, скороченні невиробничих витрат через виявлення невідповідності у використанні ресурсів.

В загальному вигляді невідповідність визначається таким, що обсяги ресурсів не відповідають або потребам в них, або обсягу продаж підприємства. Якщо перший вид ресурсів є характерним для матеріальних та інформаційних видів, тобто ресурсів, що поступають на підприємство періодично. То другий вид відноситься до трудових ресурсів та засобів виробництва. Невідповідність призводить до появи непродуктивних витрат на оплату праці, збереження матеріальних запасів та інформації, підтримку в робочому стані обладнання. Непродуктивний характер таких витрат обумовлений тим, що вони не забезпечують результату процесу виробництва – готової продукції, виконаних робіт та послуг, прибутку. Невідповідність у використанні ресурсів веде до зростання витрат на виробництво, й відповідно до скороченню прибутку, а також до неефективного використання ресурсів.

Формування методологічного базису економічної безпеки розвитку підприємства унеможлиблюється без використання конкурентного та стратегічного контексту, так як під конкурентоспроможністю пропонується

розуміти здатність підприємства адаптуватися до змін зовнішнього середовища і забезпечувати при цьому певний рівень конкурентних переваг. За таким визначенням доволі часто, використовують характеристики «стійкість» або «постійність, несхильність до ризику збитків та втрат» [14, с. 1138]. Засновник загальної організаційної науки О. О. Богданов виділяв «кількісну й структурну стійкості організаційного комплексу». Збільшення кількісної стійкості обумовлюється «збільшенням суми елементів комплексу», структурної – залежить «від способу їх сполучення й характеру їх організаційного зв'язку» [13, с. 207]. Параметр «стійкості» використовується як основна ознака позиціонування суб'єктів господарювання у їх конкурентному просторі. Під стійкістю позиції або стійким положенням підприємства на ринку виробників розуміють «спроможність підприємства зберігати (або нарощувати) об'єми реалізації продукції (робіт, послуг) тривалий час при різних змінах в інфраструктурі ринку і при коливаннях споживчого попиту. Цей період часу повинен бути порівняний з періодом стратегічного прогнозування та планування» [148].

Організаційно-економічна стійкість підприємства представляє собою «стан оптимального впорядкування взаємозв'язків і формування просторо-часової послідовності взаємодії матеріальних, інформаційних та фінансових елементів підприємства» [63, с. 185]. Стійке положення підприємства на ринку обумовлене його організаційно-економічною стійкістю. І підтвердженням тому виступає поняття конкурентостійкості як «здатності підприємства протистояти дестабілізуючому впливу факторів зовнішнього середовища в порівнянні з конкурентами» [74, с. 102]. Автори [38, с. 52] розглядають конкурентостійкість підприємства, яка «характеризує динамічний процес специфічних відносин між виробником однієї і тієї ж чи аналогічної продукції, тобто стабільність положення на ринку одного виробника стосовно іншого».

Таким чином, поняття «стійкості» виступає взаємозалежною і взаємодоповнюючою категорією до поняття «захисту або безпеки». Для збереження вже наявної конкурентної, ринкової, економічної, стратегічної

позиції необхідно забезпечити стійку роботу підприємства, тобто «витримати задану траєкторію розвитку системи, елімінувавши вплив перешкод. У той же час тільки усталена робота декількох конкуруючих підприємств з однаковими позиціями на ринку не в змозі забезпечити жодному з них конкурентних переваг» [71, с. 25]. З такого погляду, необхідна наявність певних можливостей – потенціалу підприємства для реалізація процесів розвитку. Дослідники виділяють, насамперед, стратегічний потенціал як ресурси, джерела, можливості для формування, підтримки й розвитку стійких конкурентних переваг. Представники ресурсного підходу підкреслюють, що стійка конкурентна перевага може бути завойованою лише завдяки стратегічним ресурсам, що мають певні характеристики – унікальності, інноваційності, специфічності. Конкурентна перевага існує, якщо вона зберігається, незважаючи на всі зусилля суперників дублювати її. Головна аксіома в рамках ресурсного підходу говорить, що підприємства відрізняються один від одного за своїм ресурсним оснащенням й цим можна пояснити розходження в рівні їх ефективності й прибутковості[148]. Стійкість конкурентної позиції створюють «захисні характеристики» ресурсу:

дає перевагу над конкурентами й сприяє підвищенню вигоди для клієнтів (аргументи на користь орієнтації на ринок і зовнішнє оточення);

є специфічним, тобто особливо пристосованим до використання на даному підприємстві;

важко імітується або замінюється й раціонально експлуатується (аргументи на користь ресурсної орієнтації й ефективної внутрішньої організації).

Якщо підприємство може привласнити дохід від використання ресурсу (тобто має можливість присвоєння, оскільки має усі права розпоряджатися ресурсами, а державне регулювання не обмежує й не перешкоджає одержанню вигоди від його застосування), то стає досяжною підприємницька рента. Конкурентна перевага дозволяє підприємству одержати доступ до потоків «рент» (термін, що характеризує не нормативно високі економічні доходи). При

цьому для підприємства можливе створення прибутків без створення рент, тому що прибуток є результатом призначення цін, що перевищують витрати. «Ренти говорять про те, що фірми можуть не тільки створювати прибуток, але й робити це ідіосинкратичним чином» [195, с. 325]. За таких положень, створюється або формується захист конкурентної позиції за рахунок унікально привабливих товарів і послуг, а саме цінностей, такими унікально ефективними діями або способами комбінування ресурсів, які не можуть повторити інші підприємства.

Крім зазначеного, доцільним є застосування характеристик стратегічного та конкурентного потенціалу. Ці терміни складають ключові поняття теорії стратегічного управління, на яких акцентують увагу дослідники. Так, конкурентний потенціал визначається [195, с. 9] як джерело збереження та збільшення конкурентних переваг й визначається сукупністю параметрів, що характеризують можливість і здатність організації ефективно функціонувати на ринку (утримувати чи збільшувати свою ринкову частку, мати досить високий рівень рентабельності) у перспективі» [19, с. 100]. Визначення стратегічного потенціалу як ресурсів, що володіють необхідними характеристиками, ілюструє репутація підприємства. Цей ресурс створюється протягом багатьох років завдяки винятковій якості продукції, бездоганному сервісу й забезпечує підприємству стійку конкурентну перевагу. Отже, оцінка стратегічного та конкурентного потенціалів виступає необхідною умовою забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства. У цьому й полягає аргументація застосування ресурсного підходу.

Однією з найважливіших складових ресурсного забезпечення економічної безпеки розвитку виступають компетенції та знання підприємства. В Американському Стандарті Управління Знаннями [186], розробленому провідними теоретиками й практиками менеджменту й при участі міжнародних організацій, стратегічні дії та компетенції підприємства асоціюється з управлінням знаннями. Зосередженість на предметі компетентнісних характеристик управлінської діяльності через розроблення стандартів необхідних знань, навиків та вмінь є властивими для європейських економік,

насамперед Великобританії. Головне питання, що вирішується в цьому напрямі, - які ті головні елементи діяльності, які мають бути виконані, щоб результат вважався досягнутим, та задовольняв певні вимоги в межах кваліфікації. Традиційні типи кваліфікацій у Великобританії намагалися охопити цілий список навиків і умінь, необхідних для конкретної посади. Всі кваліфікації були розроблені урядовим органом, за участю представників працедавців та профспілок. Консультанти проаналізували посади за допомогою апробованого методу - функціонального аналізу і створили відповідну документацію з переліком різноманітних аспектів управлінської діяльності тих професійних знань, які необхідні для їх ефективного виконання. Функціональний аналіз діяльності в різних контекстах визначає декомпозицію ключових ролей у вигляді множини компетенцій. Далі відбувається їхнє поділення на субрівні, для яких визначаються конкретні критерії діяльності й формують базу оцінювання з зазначеним діапазоном індикаторів, що нормативно закріплюється у професійних стандартах та свідоцтвах о професійних кваліфікаціях. Однак сформовані документи не враховують ті результати, які відносяться до «неформального навчання» і концентруються переважно на явних, формалізованих знаннях.

Обґрунтування необхідності використання і створення, поряд із явними, неявних знань, умінь та навиків, які важко піддаються вербалізації й формалізації, здійснюється у «Стандартах менеджменту знань» [217], розроблених Європейським комітетом зі сертифікації. Згідно з даним документом, що не є офіційно затвердженим, але рекомендується для оцінки управлінських здатностей та компетенції підприємства. Таким чином, останні можна розглядати в якості фундаментальної бази для встановлення меж семантичного простору управлінських компетенцій та визначення основних підходів до їх формування.

Як основні проблеми у сучасній практиці менеджменту вітчизняного промислового підприємства можна визначити: низький рівень мотивації менеджерів на навчання; недостатній рівень досвіду, бажання, вмінь до

забезпечення економічної безпеки розвитку – керівництво більш ніж 80% підприємств не ставить завдання щодо формування стратегій; застарілі механізми комплектування кадрів; низьку якість економічної освіти управлінських кадрів – тільки 15% керівників промислових підприємств мають економічну освіту, кілька відсотків – юридичну, решта – технічну; невміння користуватися корпоративною культурою – ознаки корпоративної культури нечітко виражені й залежать від керівника, який на інтуїтивному рівні дає їй оцінку й формує програму дій; не існує чіткої сформованості бази знань підприємства; наявність соціальних конфліктів в менеджменті – відсутність клімату соціального партнерства, невміння узгоджувати інтереси власників та менеджерів, конфлікт між управлінськими традиціями та необхідністю впровадження інноваційних технологій в управління. Таким чином, підтверджується взаємозумовленість недостатнього рівня знань підприємств, їх безініціативністю та стратегічною пасивністю. Компетенції з управління економічною безпекою підприємства включають знання, вміння та навички з організації системи економічної безпеки підприємства, з конкурентного аналізу та розвідки, технічної безпеки та безпеки персоналу, інформаційної та фінансової безпеки, запобігання корпоративним конфліктам, захисту комерційної таємниці. На жаль, таких фахівців в Україні обмаль [191, с. 356]. «Зазвичай, у системі безпеки вітчизняних підприємств переважно працюють ветерани правоохоронних органів та спецслужб, які мають достатній життєвий та професійний досвід забезпечення національної безпеки. Проте забезпечення національної безпеки й безпеки підприємств – це різні напрями роботи, які потребують різних систем знань та вмінь». Як предмет діяльності менеджера В. І. Франчук [191] виділяє: виявлення внутрішніх та зовнішніх загроз, умов та джерел походження; формування граничних показників (індикаторів) безпеки; моніторинг розвитку загроз, оцінка їх можливих наслідків; експертиза рішень, що приймаються з точки зору безпеки; формування нормативно-правової бази та моделей безпеки для протидії загрозам; формування організаційних структур та створення відповідних умов для забезпечення безпеки; розроблення і

проведення загальних і спеціальних заходів з безпеки, які реалізуються в усіх напрямках і видах діяльності суб'єкта господарювання.

Таким чином, аналіз зазначених концепцій та теоретичних підходів до дослідження економічної безпеки (системний, ресурсний, інституціональний) дозволяє визначити найбільш значимі аспекти вивчення економічної безпеки та обґрунтувати необхідність створення системи економічної безпеки на підприємстві через визначення її цілей, завдань, ключових елементів та функцій в системі управління розвитком підприємства.

1.3. Концептуальні положення економічної безпеки розвитку підприємства

Управління економічною безпекою, що представляє собою невід'ємну складову системи управління підприємством, передбачає, що управлінські рішення, що приймаються в будь-якій сфері діяльності підприємства, повинні обов'язково розглядатися й отримувати оцінку з точки зору їх вплив на економічну безпеку як в поточному стані, так і на перспективу [145]. Тому компоненти концепції забезпечення економічної безпеки розвитку повинні охоплювати завдання стратегічного управління щодо підтримки розвитку підприємства та такі, що є специфічними для поточного управління економічною безпекою (табл. 1.4).

Обмеження щодо захищеності підприємства від загроз вимагають від системи управління розвинутого інформаційно-аналітичного забезпечення для виявлення та попередження загроз, оцінювання їх впливу, змін у фінансово-економічному стані підприємства, достатності його ресурсного забезпечення.

Стратегічна орієнтація економічної безпеки на розвиток зобов'язує приймати гнучкі стратегічні рішення для виробництва інноваційних продуктів і технологій з врахуванням та узгодженням інтересів суб'єктів зовнішнього

оточення, передбачати заходи щодо захисту інтересів підприємства в перспективі. Таке положення визначається тим, що «утиснення економічних інтересів підприємства може самим істотним чином позначитися на його стійкості та конкурентоздатності»[79, с. 106].

Таблиця 1.4

Формування концептуальної моделі забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства

Компоненти	Традиційна концептуальна модель забезпечення економічної безпеки	Стратегічна модель забезпечення економічної безпеки розвитку підприємством
1. Концептуальний підхід до забезпечення економічної безпеки	Захисний – протистояння загрозам за рахунок ресурсного забезпечення, ліквідація наслідків загроз	Безпекоорієнтованого розвитку – підтримка розвитку за рахунок пошуку та використання можливостей, активного формування сприятливих умов
2. Основне завдання економічної безпеки	Забезпечення фінансово-економічної стійкості та ефективної діяльності	Забезпечення стійкості конкурентної позиції, інноваційної активності, організаційної адаптивності, гармонізації інтересів підприємства з суб'єктами зовнішнього середовища
3. Реакція системи економічної безпеки на вплив умов зовнішнього та внутрішнього середовища на	Концентрація зусиль менеджменту на загрозах та ризиках, пов'язаних із змінами внутрішнього середовища	Концентрація зусиль менеджменту на підтримці та забезпеченні стійкого розвитку підприємства за рахунок виявлення загроз зовнішнього середовища та усунення їх впливу на небезпеку внутрішнього середовища
4. Вид організаційного забезпечення	Спирається на раціональне використання матеріально-енергетичних ресурсів та надійність техніко-технологічного потенціалу	Спирається на організаційні форми та інформаційні технології, які орієнтовні на знання та взаємовигідне співробітництво, стратегічне партнерство
5. Модель управлінських дій	Поточне управління з мінімізації виробничих витрат, стабільного отримання прибутку	Стратегічне управління за рахунок бачення перспектив, гнучкості стратегічних рішень, зміни обставин в інтересах підприємства
6. Потенціал для економічної безпеки розвитку підприємства	Можливості від ефективного використання техніко-технологічних, інформаційних, організаційних та людських ресурсів підприємства	Здатність забезпечувати стійку реалізацію стратегічних цілей через вирішення протиріч, виявлення загроз, усунення ризиків, дотримання принципу соціальної відповідальності та екологічності

Основні цілі та завдання економічної безпеки визначаються сутністю економічної безпеки й тому потребують представлення її властивостей. Визнання того, що «якість об'єкта пізнання розкривається в сукупності його властивостей, які певним чином структурно упорядковані»[189], дозволяє представити економічну безпеку як інтегральну характеристику стану підприємства, що поєднує такі ознаки як адаптивність, стійкість, гнучкість, активність, мобільність, маневреність та ін.

У реальних ситуаціях більшість підприємств не можуть реалізовувати зміни так швидко, як того вимагає ринок. Швидкість реакції підприємства щодо його конкурентів відбиває інертність/мобільність управління й тому забезпечує економічну безпеку такими характеристиками як гнучкість й адаптивність. Гнучкість та мобільність не тільки дають стійку конкурентну перевагу підприємству на ринку, але й дозволяють «активно формувати його, змінювати обставини в своїх інтересах» [148]. Властивості гнучкості та мобільності процесів прийняття стратегічних рішень формують стратегічне бачення – найважливішу компетенцію для створення довгострокової конкурентної переваги. Стабільність і стійкість необхідні для внутрішньої згуртованості організації й для того, щоб запобігти «саморуйнуванню й хаосу», підтримувати стан безпеки підприємства, мобільність і гнучкість – для відновлення його діяльності.

Таким чином, прояв тої чи іншої властивості з різним ступенем інтенсивності характеризує стан адаптивності й безпеки підприємства. При цьому, як окремі підприємства, так і економіку в цілому розглядають як адаптивні системи. Ці системи поділяють на самонастроювальні та самоорганізуючі. Самонастроювальні системи відповідно до змін зовнішнього середовища змінюють спосіб функціонування (підприємство розширює випуск продукції слідом за збільшенням попиту), самоорганізуючі – змінюють структуру, організацію системи (на підприємстві створено відділ стандартизації у зв'язку із зростанням вимог до якості виробу). Таким чином, можна стверджувати, що процеси безпеки є адаптивними спонтанними процесами, що забезпечують стійкість процесів функціонування та розвитку підприємства.

Властивості гнучкості протиставлять, як правило, «жорсткість», «інертність», «ригідність» і, таким чином, визначають як позитивну характеристику системи, що забезпечує «легкість» перегрупування між елементами системи без будь-яких корінних змін в її структурі. Так, гнучкість відображує готовність підприємства функціонувати в умовах нестабільного зовнішнього середовища або спроможність управлінського персоналу використовувати нестандартні рішення на основі глибокого розуміння та передбачення тенденцій змін у зовнішньому середовищі. Гнучкість, як характеристика економічної безпеки розвитку підприємства носить оборонний або наступальний характер, чи сумістить обидві ці риси. Оборонна гнучкість виражається в поведінці підприємства, що забезпечує йому економічну безпеку через мінімізацію наслідків катастроф; наступальна – спрямована на підтримку зростання ефективності інновацій. Гнучка організаційна адаптація стосується лише проблем та зовнішніх ситуацій, для яких характерним є збалансоване співвідношення між новизною подій і минулим досвідом.

Залежно від об'єкта змін виділяють структурну та функціональну адаптацію[195]. Структурна адаптація визначається процесами організаційних змін у структурі підприємства (реструктуризації, реорганізації та ін.) й супроводжується процесами безпеки. Це можливо лише у випадку, якщо всі структури підприємства спроможні в будь-який момент часу з мінімальними втратами для ефективності підприємства в поточний момент почати процес реструктуризації (локальний або глобальний) за критерієм одержання максимального ефекту від виробничо-господарської та фінансової діяльності у довгостроковій перспективі.

Адаптивність організаційної структури управління полягає в організаційній підтримці поведінки підприємства в умовах, обумовлених зовнішнім середовищем і стилем керівництва [195] й визначається системними властивостями структуроутворюючих елементів:

конструктивними (архітектурними) особливостями, що відбивають її устрій – кількість ієрархічних рівнів, склад структурних підрозділів, їх

підпорядкованість;

функціональними особливостями, що визначають її здатність забезпечувати досягнення поставлених цілей – норма керованості, ступінь об'єктивної спрямованості, ступінь цільової спрямованості, ступінь однорідності розв'язуваних завдань, повнота розв'язуваних завдань в одному підрозділі, трудомісткість рішення завдань управління;

здатностями до розвитку, параметрами яких є ступінь адекватності, надійності й ступінь відновлення.

Функціональна адаптація забезпечується змінами, що відбуваються в функціях підприємства за рахунок реінжинірингу, стратегічного перепроєктування, реконструювання компетенцій, диверсифікація діяльності. І. Ансофф [3] адаптивність підприємства визначав «здатностями, можливостями й мотивацією для того, щоб мислити й діяти стратегічно». Адаптивність та стратегічна гнучкість, як вважав І. Ансофф, досягаються: диверсифікованістю діяльності, потреб і технологій, що задовольняються – «щоб несподівана зміна в одній стратегічній області бізнесу не призвела до серйозних руйнівних наслідків в інших» і створенням у ресурсному портфелі компанії певного запасу стратегічного потенціалу – «ресурсів і можливостей, які використовуються в різних стратегічних областях бізнесу». Такий вид адаптивності пов'язують з організаційною компетентністю.

Тому управління економічною безпекою відповідно цілям розвитку забезпечується такими властивостями-здатностями як: адаптивність, що досягається гармонізацією інтересів та цілей, надійністю організаційних взаємовідносин з партнерами, відповідністю організаційної структури; стійкість, яка створюється за рахунок конкурентоздатності та стійкої позиції на ринку, фінансово-економічного стану та ефективності функціональних сфер діяльності; екологічна та соціальна відповідальність, що реалізуються дотриманням соціальних стандартів та мінімізацією шкідливого впливу на навколишнє середовище.

Концептуальні положення формування економічної безпеки розвитку,

крім визначення сутнісних характеристик економічної безпеки розвитку, повинні спиратися на принципи, які відповідають специфіки управління, дії економічної безпеки на підприємстві та мають стратегічну направленість стосовно зазначених цілей розвитку (рис. 1.1). З огляду на принцип керованості економічною безпекою, для вирішення завдання її інтеграції в систему управління функціонуванням та розвитком підприємства теоретичною базою її дослідження та управління виступає системний підхід, що обумовлює необхідність узгодження функцій системи стратегічного управління розвитком з функціями управління економічною безпекою: оцінювально-аналітична, що представлена аналізом та оцінкою, діагностикою, моніторингом; планово-прогнозна, що забезпечує розробку планів та програм; організаційна, яку визначають інтеграція, узгодження, координація, підтримка, реалізація, контроль; мотиваційна орієнтує персонал на розвиток та навчання, забезпечує його готовність до реалізації інноваційних змін [145].

Стратегічна направленість дії системи економічної безпеки представлена принципами [147]:

інноваційної активності – коли інноваційні зміни носять проактивний характер, ініціюються підприємством та дозволяють уникнути погіршення становища, призупинення розвитку, сприяють не тільки збереженню, а й подальшому підвищенню його темпів. В таких випадках акцент робиться на стратегічний потенціал певних напрямків діяльності. Залежно від характеристик цього потенціалу від деяких напрямків варто було б відмовитись, інші необхідно розвивати, оскільки вони мають перспективні можливості на певних ринках. Стратегічне бачення та ефективне використання цих можливостей повинне відповідати на запитання про стійкість реалізації процесів розвитку;

стійкості конкурентної позиції підприємства на ринку, що забезпечується активним пошуком найкращої моделі стратегічних дій, вибором доцільних шляхів досягнення стратегічних цілей. Даний принцип пов'язаний з необхідністю відповідати реальним зовнішнім і внутрішнім умовам діяльності, постійно враховувати появу нових погроз і можливостей, безупинно відслідковувати зміну

ситуації на ринку, а також забезпечувати надійну підтримку таких процесів через забезпеченість ресурсами, стійкість фінансово-економічного стану, стратегічну компетентність управлінського персоналу – його знання, досвід, навички. З таких позицій системі управління розвитком необхідно мати комплекс можливих стратегій, методів, моделей та організовувати чіткий зворотній зв'язок з ринком для отримання інформації щодо змін;

організаційної адаптивності забезпечується використанням нових форм співробітництва, між організаційної взаємодії, надійністю партнерів. Система пріоритетних інтересів підприємства повинна бути узгоджена з інтересами взаємодіючих з ним суб'єктів зовнішнього середовища та обрані такі організаційні форми та засоби гармонізації або узгодження цих інтересів, щоб результати взаємодії з цими суб'єктами забезпечили досягнення цілей, залучення та створення нових стратегічних знань.

корпоративної соціальної відповідальності та екологічності підприємства через узгодження інтересів та досягнення консенсусу в прийнятті стратегічних рішень. Відповідно сучасної концепції корпоративної соціальної відповідальності такий принцип представляє добровільну діяльність компаній приватного та державного секторів, спрямовану на дотримання високих стандартів операційної та виробничої діяльності, соціальних стандартів та якості роботи з персоналом, мінімізацію шкідливого впливу на навколишнє середовище, з метою вирівнювання існуючих економічних і соціальних диспропорцій, створення довірливих взаємовідносин між бізнесом, суспільством та державою;

функціональної ефективності – досягається за рахунок формування та ефективного використання техніко-технологічного та організаційного потенціалу; модернізації та переозброєння, впровадження нової техніки, що забезпечить скорочення та мінімізацію витрат на виробництво; виявлення невідповідностей у використанні засобів виробництва; високого рівня кваліфікації персоналу та його інтелектуального потенціалу, ефективності корпоративних НДОКР.

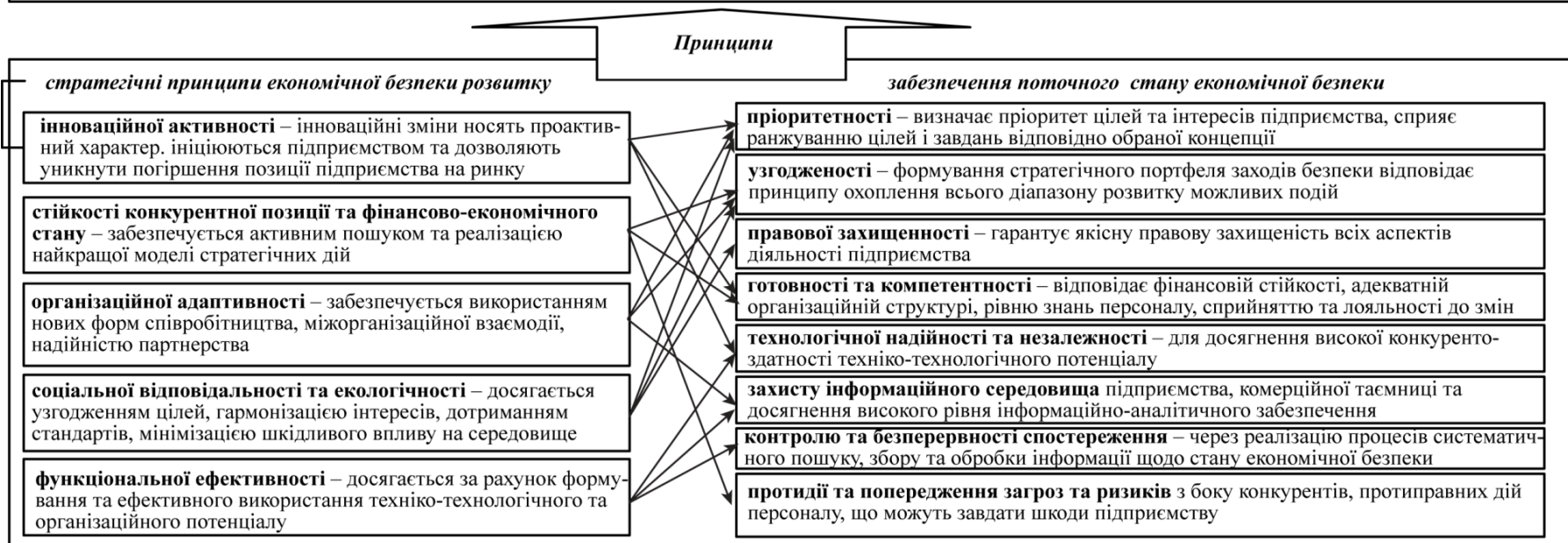
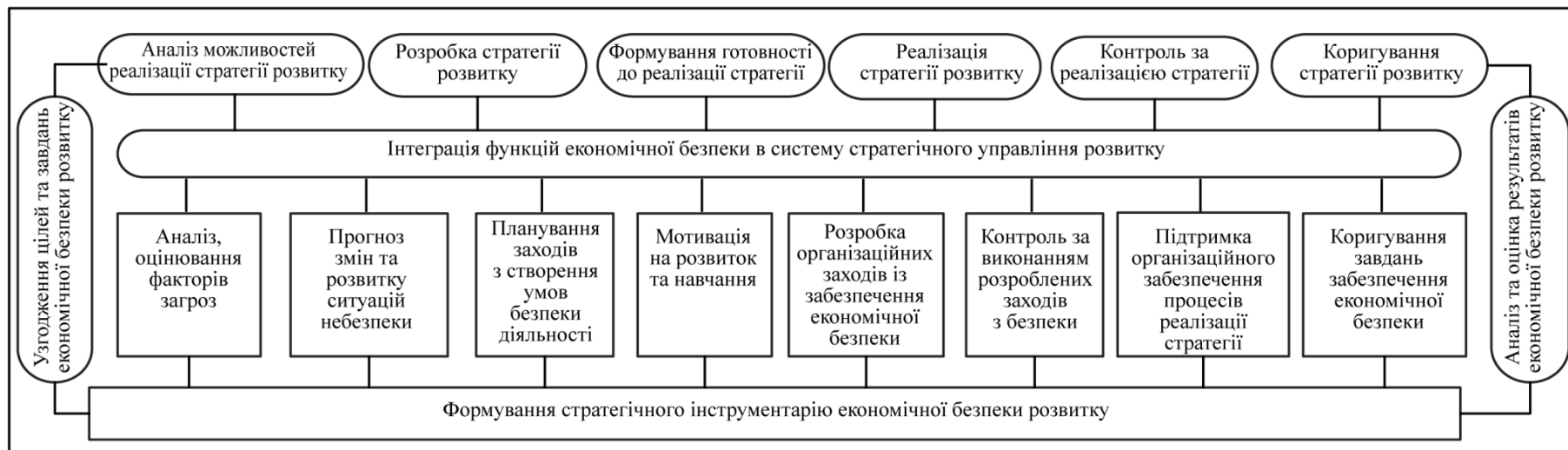

Рис. 1.1. Інтеграція економічної безпеки в систему стратегічного управління розвитком підприємства

Стратегічні принципи забезпечення економічної безпеки розвитку повинні відповідати специфічним принципам забезпечення поточного стану економічної безпеки підприємства, а саме:

пріоритетності, що визначає пріоритет цілей розвитку та інтересів підприємства, сприяє ранжуванню цілей і завдань відповідно обраної концепції управління економічною безпекою;

узгодженості, коли формування стратегічного портфеля заходів безпеки відповідає принципу охоплення всього діапазону розвитку можливих подій. З таких позицій системі забезпечення економічної безпеки необхідно мати відповідний інструментарій - комплекс можливих стратегічних заходів, методів, моделей та організовувати чіткий зворотній зв'язок з об'єктом безпеки для отримання інформації щодо змін;

правової захищеності, що гарантує якісну правову захищеність всіх аспектів діяльності підприємства;

готовності та компетентності, що відповідає стійкості фінансово-економічної діяльності підприємства, адекватній організаційній структурі управління, рівню знань та досвіду управлінського персоналу, сприйняттю та лояльності персоналу до змін;

захисту інформаційного середовища підприємства, комерційної таємниці та досягнення високого рівня інформаційно-аналітичного забезпечення;

забезпечення технологічної надійності та незалежності для досягнення високої конкурентоздатності техніко-технологічного потенціалу;

контролю та безперервності спостереження через реалізацію процесів систематичного пошуку, збору та обробки інформації щодо стану економічної безпеки, її оцінювання;

протидії та попередження загроз та ризиків з боку конкурентів, протиправних дій з боку персоналу підприємства, які можуть завдати шкоди.

Інтеграція функцій економічної безпеки в систему управління розвитком підприємства забезпечується за рахунок координації та узгодження завдань та цілей економічної безпеки з цілями розвитку

підприємства. Першим кроком тут є формування системи цілей, що здійснюється за результатами аналізу можливостей зовнішнього та внутрішнього середовища для реалізації зазначених цілей, а також оцінювання факторів загроз. Для реалізації процесу узгодження цілей підприємства необхідно виділити ті класифікаційні ознаки в системі цілей, які будуть використовуватися аналітиком. Для цієї процедури найбільш важливою є ознака ієрархії й ознака вимірності цілей. Цілі розвитку підприємства є довгостроковими стратегічними цілями, але при цьому вони визначені економічною безпекою підприємства й цілями його ефективного функціонування. Відповідно до теорії цілей І. Ансоффа [3], незважаючи на те, що вибір і пріоритети підприємств розрізняються, економічні цілі впливають на їх поведінку й формують основу чітко виражених цілей, що використовуються для управління й контролю. Тому, відповідно до пріоритетності, ієрархія цілей буде виглядати таким чином:

1. Економічні цілі, спрямовані на оптимізацію всього процесу використання ресурсів підприємства, його ефективного функціонування.
2. Забезпечення достатнього рівня повернення інвестицій у довгостроковому періоді, що створює інвестиційну привабливість підприємства.
3. Соціальні або позаекономічні цілі, що відповідають потребам і особистим прагненням працівників підприємства.
4. Цілі «інтересів», що відповідають очікуванням впливових зовнішніх представників.
5. Цілі, обумовлені обов'язками й обмеженнями при прийнятті рішень керівниками підприємства.

Для кількісного виміру цілей економічної безпеки розвитку традиційно використовуються показники:

рентабельності як міри виміру повернення вкладень у ресурси або одержання достатнього доходу від використання наявних ресурсів;

обсяг реалізації продукції в умовних одиницях виміру;

собівартість виробництва необхідної кількості продукції;
займана підприємством частка на ринку продукції, що випускається ним.

Соціально-економічні індикатори – показники, які не плануються, а «відслідковуються» у ході реалізації мети, служать засобом контролю; інформацією, що надходить по каналах зворотного зв'язку в системі управління. Вони побічно виражають зміст мети. Такими індикаторами, що характеризують процеси економічної безпеки реалізації цілей розвитку, є:

збільшення трудового потенціалу за рахунок залучення висококваліфікованих фахівців у сфері управління, технології й наукових розробок;

зміцнення конкурентної позиції на ринку за рахунок: освоєння нових ринків збуту; розширення збуту продукції шляхом залучення споживачів конкурентів; збільшення кількості видів унікальної продукції, що випускається; збільшення витрат на маркетинг; зростання обсягів збуту нової продукції;

збільшення інноваційного потенціалу за рахунок: впровадження нових технологій, удосконалювання систем управління запасами й попередніми замовленнями, підвищення кваліфікації персоналу, освоєння нових видів продукції і т. д.;

зростання і залучення фінансово-інвестиційного потенціалу сфері розробок і впроваджень інновацій, навчання персоналу.

Інтеграція економічних і соціальних змінних повинна обов'язково бути присутньою при виборі й узгодженні цілей розвитку підприємства. Погляд на підприємство як соціальний інститут обумовлює необхідність для узгодження цілей «підтримувати справедливий і працездатний баланс між вимогами різних прямо зацікавлених груп – власників акцій, працівників, покупців і публіки взагалі» [3, с. 75]. Тому для розвитку українських промислових підприємств немаловажним фактором є формування й реалізація механізму врахування інтересів для погодженості й

збалансованості в системі цілей.

Система пріоритетних інтересів підприємства не є незмінною: зміни торкаються поведінки суб'єктів зовнішнього середовища, що взаємодіють з підприємством, їх пріоритетності, актуальності. Як вважають дослідники[3], існує певна послідовність етапів та процедур для всебічного аналізу інтересів, визначення їх пріоритетності та подальшої їх гармонізації з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища. Першим етапом виступає формулювання системи інтересів, що здійснюється на засадах аналізу взаємозв'язків з суб'єктами зовнішнього середовища. При цьому важливим є врахування аспекту часу, так як повинні бути сформульованими не тільки поточні, а й стратегічні інтереси підприємства. Основою вимогою формулювання є чіткість та однозначність.

Слід зауважити, що система інтересів повинна включати обмежену кількість інтересів, що є найважливішими з точки зору життєдіяльності підприємства й знаходять постійно в сфері управлінської уваги. Виділення пріоритетних інтересів є другим етапом формування відповідної системи. Пріоритетність інтересів оцінюється на основі їх рейтингу в групах, що формуються по функціонально-партнерському принципу.

Після ретельного та всебічного аналізу визначені пріоритетні інтереси повинні отримати кількісну оцінку за рахунок кількісного описання діяльності підприємства при повному дотриманні інтересу, що розглядається. Для оцінювання результатів діяльності при повному дотриманні інтересу доцільно використовувати ті показники, що застосовуються на практиці планування та обліку результатів діяльності підприємства, в статистичній звітності та аналітичній роботі.

При інтерпретації отриманих результатів керівнику підприємства слід звернути увагу на ті інтереси підприємства, яких дотримуються не достатньо. Хоча, цей інтерес не представляється домінуючим для підприємства. Тому слід зауважити, що така оцінка носить достатньо суб'єктивний характер. Крім зазначеного, ступінь дотримання інтересу, який визначається

експертною оцінкою. Так як основною ідеєю є дотримання інтересів підприємства, то експертами повинні виступати представники топ-менеджменту підприємства. В окремих випадках залучаються незалежні експерти.

При формулюванні інтересів суб'єктів зовнішнього середовища необхідно використовувати всі можливі джерела інформації, якими можуть виступити: загальні публікації в ЗМІ, в спеціальній літературі, офіційні звіти науково-дослідних установ, банки даних, неофіційна інформація постачальників, споживачів, банків та інших інститутів фінансового ринку, інформація консультантів, результати проведення ярмарок, салонів, конференцій, діяльності «паблік-рілейшинз» партнерів. Слід звернути увагу, що така інформація може бути неточною, що обумовлено небажанням партнерів підприємства розкривати особливості своєї діяльності та власні інтереси, так, як правило, партнери віддають перевагу не розголошувати інформацію щодо кількісних оцінок своїх інтересів.

Смисловий аналіз формування інтересів підприємства зводиться до отримання відповідей на наступні питання[79, с.115]:

чіткість, повнота та однозначність сформульованих інтересів підприємства та взаємодіючих з ним суб'єктів зовнішнього середовища;

ступінь збігання інтересів підприємства та суб'єктів зовнішнього середовища;

можливості розширення сфери збігу інтересів підприємства та взаємодіючих з ним суб'єктів зовнішнього середовища;

наявність протиріч між інтересами підприємства та взаємодіючих з ним суб'єктів зовнішнього середовища, їх сутність;

наявність принципів та часткових протиріч;

наявність можливостей щодо усунення протиріч.

У зв'язку із складністю смислового аналізу та необхідністю його виконання спеціалістами високої кваліфікації до його проведення можуть бути залучені сторонні спеціалісти, наприклад, співробітники

консалтингових агентств. Результати смислового аналізу в загальному вигляді представляють:

інтереси підприємства та взаємодіючих з ним суб'єктів зовнішнього середовища співпадають (повністю або частково);

інтереси підприємства та взаємодіючих з ним суб'єктів зовнішнього середовища не співпадають (повністю або частково);

інтереси підприємства та взаємодіючих з ним суб'єктів зовнішнього середовища суперечать.

Додатковим критерієм такої оцінки є показник прибутковості діяльності підприємства. Якщо має місце ситуація, коли інтереси не співпадають у більшості, а підприємство є прибутковим, то такий результат розглядається як неточно сформульовані інтереси, або є помилка у висновках смислового аналізу.

Найбільш актуальним та дослідженим є інформаційно-аналітичне забезпечення економічної безпеки (табл.1.5). Слід виділити такі напрями його застосування в системі управління підприємства: методи прогнозування можливих загроз та моделювання їх наслідків; методи ідентифікації та оцінювання небезпечних зон фінансово-економічного стану підприємства.

Таблиця 1.5

Інформаційно-аналітичне забезпечення для управління економічною безпекою підприємства

Методичне забезпечення	Пояснення та приклади застосування
<p>Теорія економічних ризиків полягає у визначенні різних загроз підприємству та розраховується збиток. Для визначення рівня безпеки та необхідності вжиття заходів запобігання реалізації небезпек використовують матрицю оцінки ризиків, яка складається з урахуванням категорій серйозності небезпек та рівнів ймовірності небезпек[54,63,144].</p>	<p>Чисельно ризик визначається як добуток ймовірності виникнення небезпеки на очікуваний розмір збитків, які може завдати реалізована небезпека:</p> $R = P_D \cdot D,$ <p>де P_D – ймовірність виникнення небезпеки; D – очікуваний розмір збитків, які може завдати реалізована небезпека.</p>

Продовження таблиці 1.5

Методичне забезпечення	Пояснення та приклади застосування
<p>Методи багатовимірного аналізу – найбільш діючий кількісний інструмент дослідження соціально-економічних процесів, що представлені великою кількістю характеристик. До них відносяться кластерний аналіз, таксономія, розпізнавання образів, факторний аналіз, методи побудови штучних нейронних мереж [113,115,118,120,122,123,142,156,163,200].</p>	<p>За допомогою методів: стохастичного факторного аналізу виявляються латентні фактори економічної безпеки підприємства. Основна ідея - заміна значного масиву взаємнокорельованих показників на меншу кількість некорельованих між собою агрегованих факторів;кластерного аналізу - провести градацію рівнів економічної безпеки досліджуваних підприємств; регресійного аналізу - визначити силу та напрямок впливу основних факторів на зміну результативного показника економічної безпеки. В якості факторів-аргументів можуть бути складові економічної безпеки, або можна обрати ключові фактори економічної безпеки підприємства за допомогою стохастичного факторного аналізу; в якості результативного показника може виступати інтегральний показник економічної безпеки підприємства.</p>
<p>Методи дослідження динамічних рядів дозволяють визначити прогностичні значення економічної безпеки підприємства, або провести згладжування її динамічного ряду на основі екстраполяції тенденцій. [113,200]</p>	<p>Динамічні моделі для дослідження економічної безпеки підприємства можуть бути представлені трендовими моделями, моделями згладжування, мультиплікативними та адитивними моделями декомпозиції динамічного ряду, авторегресійними моделями, динамічними регресійними моделями, лаговими моделями.</p>
<p>Методи прогнозування складають кількісні та якісні методи[54,76,123,200]</p>	<p>До кількісних належать: екстраполяція тренда, прогнози на основі індикаторів, регресійний аналіз. Основними якісними методами прогнозування є методи Дельфі та сценаріїв.</p>
<p>Експертні методи оцінювання[40,41,47,63,79,123]</p>	<p>Вибір критеріїв найчастіше визначається функціональним або ресурсним підходом до формалізації стану економічної безпеки підприємства. Так, у роботі С. Ф. Покропівного [47] пропонується методика оцінки рівня економічної безпеки підприємства за допомогою інтегрального показника, що визначається за формулою:</p> $K_{\text{ЕБП}} = \sum_{i=1}^n \lambda_i \cdot k_i$ <p>де λ_i – коефіцієнт, що відображає значущість функціональної складової економічної безпеки; k_i – величина часткового критерію за і-тою функціональною складовою; n – кількість функціональних складників економічної безпеки підприємства.</p>

Методичне забезпечення	Пояснення та приклади застосування
<p>Індикативний метод оцінювання полягає у встановленні рівня його економічної безпеки в результаті порівняння фактичних показників діяльності підприємства з індикаторами, що представлені пороговими значеннями цих показників і відповідають певному рівню безпеки[79,94,123]</p>	<p>Відповідно до фактичних значень показників і величини їхнього відхилення від граничних значень стан підприємства відносно економічної безпеки характеризують рівнями:</p> <p>нормальний, коли індикатори економічної безпеки підприємства знаходяться в межах граничних значень;</p> <p>передкризовий, коли перевищуються граничні значення хоча б одного з індикаторів;</p> <p>кризовий, коли граничні значення більшості основних індикаторів перевищуються;</p> <p>критичний, коли перевищуються граничні значення всіх показників – як основних, так і другорядних.</p>

З позицій наявних теоретичних здобутків необхідно зауважити, що загальним для представленого аналітичного інструментарію є обмеженість кількісного аналізу, оперування якісними, недостатньо конкретизованими параметрами, суб'єктивізм при оціночних процедурах, встановлені шкали оцінок та ін. Тому, подальший розвиток розроблення аналітичного інструментарію оцінювання економічної безпеки розвитку повинен відбуватися як через побудову досконаліших показників-індикаторів для кількісного оцінювання достатності рівня економічної безпеки підприємства та їх застосування в системі стратегічного управління підприємством. Вирішення зазначеного завдання неможливе без врахування особливостей розвитку та функціонування підприємств машинобудівної галузі.

Таким чином, основними положеннями формування економічної безпеки розвитку є такі: цілі, функції, завдання та інструментарій економічної безпеки повинні відповідати та бути інтегрованими в систему управління розвитком підприємства; є невід'ємною складовою процесу управління розвитком, оскільки безпосередньо спрямована на досягнення цілей; ключовими принципами реалізації економічної безпеки в системі стратегічного управління розвитком є принципами відповідності цілям розвитку та узгодженості з інтересами підприємства й суб'єктів зовнішнього середовища; вибір та

розробка стратегічного інструментарію з економічної безпеки розвитку ґрунтуються на результатах аналізу можливостей підприємства та умов його функціонування.

Висновки до розділу 1

1. Аналіз теоретичних досліджень, щодо визначення сутності та змісту поняття «забезпечення економічної безпеки розвитку» виявив його багатоаспектність, що проявляється в об'єктному, суб'єктному та інструментальному аспектах. Об'єктний аспект економічної безпеки фокусує увагу на об'єктах системи управління розвитком, що є найважливішими для неї з точки зору її реалізації й тому потребують певного захисту, суб'єктний - виділяє організаційні та стратегічні здатності для створення умов захищеності розвитку підприємства; інструментальний - зосереджує увагу на відповідних методах, техніках, заходах формування умов безпеки для розвитку підприємства.

2. Аналіз концептуального базису економічної безпеки дозволив виділити актуальні концепції економічної безпеки, що пов'язані з проблемами розвитку - «сталого розвитку» й «захисту від загроз». Основні положення виділених концепцій фокусують увагу на протиріччях, що є характерними для виділених аспектів економічної безпеки сучасного етапу світового розвитку: «глобалізації та інтеграції» - між глобальним та локальним; «переходу від індустріально-ринкової до інформаційно-мережевої економіки» - між соціально-економічними та технологічними процесами, стабільністю та мінливістю, відтворенням та інноваціями, динамічністю та стійкістю.

3. Об'єктами економічної безпеки виступають можливості для реалізації цілей та дотримання цінностей підприємства – людські, техніко-технологічні, організаційні, інформаційні ресурси та процеси їх використання. Такий погляд

на економічну безпеку розвитку відповідає ресурсному підходу та є підставою для виділення поняття потенціал розвитку й визначення взаємозв'язку між ним та економічною безпекою розвитку. З таких позицій економічну безпеку розвитку підприємства представлено як його здатність забезпечувати стійку реалізацію стратегічних цілей через вирішення протиріч та використання техніко-технологічного, інформаційного, організаційного та кадрового потенціалу підприємства. Таке положення виступає підставою для розробки стратегічної конфігурації економічної безпеки розвитку підприємства за параметрами «інноваційна активність», «стійкість конкурентної позиції», «організаційна адаптивність», «екологічна та соціальна відповідальність».

4. Доведено, що при забезпеченні економічної безпеки розвитку, доцільно спиратися на положення інституціонального підходу та концепцію соціальної корпоративної відповідальності, що відображують взаємовідносини з основними групами учасників зовнішнього оточення підприємства (конкурентами, споживачами або клієнтами, постачальниками, інвесторами, кредиторами, партнерами, державою) й інтереси, які впливають на досягнення стратегічних цілей, обрання успішної моделі поведінки, забезпечення стійкості конкурентної позиції підприємства на ринку.

5. З огляду на принцип керованості економічною безпекою, для вирішення завдання її інтеграції в систему управління функціонуванням та розвитком підприємства теоретичною базою її дослідження та управління виступає системний підхід.

6. Основними положеннями до формування забезпечення економічної безпеки розвитку виступають такі: економічна безпека є невід'ємною складовою процесу управління розвитком; підсистема економічної безпеки в системі стратегічного управління розвитком заснована на дотриманні принципу узгодженості цілей з інтересами підприємства та суб'єктів зовнішнього середовища; концептуальною ідеєю забезпечення економічної безпеки стійкого розвитку підприємства виступає її сутність та стратегічна конфігурація за параметрами - «інноваційна активність», «стійкість конкурентної позиції»,

«організаційна адаптивність», «екологічна та соціальна відповідальність»; вибір та розробка забезпечення економічної безпеки розвитку ґрунтується на результатах аналізу можливостей підприємства та умов його функціонування.

Основні результати дослідження та положення наукової новизни, отримані в даному розділі, містяться в роботах [81, 88, 89, 145, 146, 147].

[45; 193; 137; 79; 30; 60; 58; 2; 18; 68; 69; 100; 103; 105; 107; 110; 128; 142; 202; 204; 32; 191; 25; 29; 5; 24; 213; 13; 75; 15; 203; 71; 40; 157; 158; 33; 54; 79; 14; 71; 109; 190; 36; 47; 59; 99; 12]/

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Аналіз умов економічної безпеки розвитку промислових підприємств України

Для проведення дослідження умов безпеки інноваційного розвитку машинобудівного підприємства необхідним є вирішення таких завдань: визначити особливості функціонування та розвитку підприємств машинобудівної галузі; провести аналіз інституційного середовища розвитку машинобудівних підприємств; виявити та проаналізувати фактори економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств.

Основною ознакою розвитку промислових підприємств є їх інноваційна діяльність, так як інноваційний процес сприяє зростанню промислового виробництва, підвищенню продуктивності праці, залученню нових резервів до виробничої сфери. На жаль, реалії сучасної економічної ситуації в Україні полягають у тому, що на відміну від розвинених країн, які до 85–90% приросту ВВП забезпечують за рахунок так званих «інтенсивних факторів», включаючи інновації, Україна недостатньо використовує свій інноваційний потенціал [60]. Продовжує деградувати ринок науково-технічної продукції внаслідок незначного попиту на інноваційні розробки через низьку платоспроможність вітчизняних споживачів.

За даними доповіді Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO) «Глобальний інноваційний індекс» 2017р., який підготовлений спільно з Корнельським університетом, школою бізнесу INSEAD, рейтинг лідерів країн-новаторів склали Швейцарія, Швеція, Нідерланди, США та Сполучене Королівство [171]. Група країн, в яку входять Індія, Кенія та В'єтнам

випереджає країни, що досягли такого ж рівня розвитку. Моніторинг здійснюється кожного року приблизно 130 країн за даними показників інноваційної активності: від патентних замовлень до обсягів витрат на освіту.

В заяві Генерального директора ВОІС Ф. Гаррі зазначено: «В глобальній економіці, фундаментом якої все частіше становляться знання, інновації виступають локомотивом економічного зростання, однак при цьому треба додаткові вкладення, які допоможуть стимулювати реалізацію творчих здатностей людини та збільшити обсяги виробництва. Інновації можуть стати важелем, який може трансформувати економічне піднесення, що спостерігається в довгострокове зростання». До інноваційних гігантів таких як, Китай, Японія та Республіка Корея, наближається група країн Азії – Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни та В'єтнам, що активно удосконалюють свої інноваційні екосистеми та досягають високих результатів з розвитку сфери освіти, НДОКР, темпам росту продуктивності праці та експорту високотехнологічної продукції (табл. 2.1). Україна посіяла 50-ту позицію, піднявшись з 56 місця [31].

Таблиця 2.1

Регіональні лідери в області інновацій та місце України [31].

Регіон/рейтинг/країна	Місце в глобальному рейтингу, 2017 р.
Північна Америка	
1. США	4
2. Канада	18
Країни Африки до півдня від Сахари	
3. Південна Африка	57
4. Маврикій	64
5. Кенія	80
Латинська Америка та Карибський басейн	
1. Чилі	46
2. Коста-Рика	53
3. Мексика	58
Центральна Південна Азія	
1. Індія	60
2. Іран, Ісламська Республіка	75
3. Казахстан	78
Північна Африка та Західна Азія	
1. Ізраїль	17
2. Кіпр	30
3. Сполучені Арабські Емірати	35

Продовження таблиці 2.1

Регіон/рейтинг/країна	Місце в глобальному рейтингу, 2017 р.
Південно-Східна Азія, Східна Азія та Океанія	
1. Сінгапур	7
2. Республіка Корея	11
3. Японія	14
Європа	
1. Швейцарія	1
2. Швеція	2
3. Нідерланди	3
Україна	50

За даними дослідження глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму індекс конкурентоспроможності розраховується за 113 змінними, що детально характеризують конкурентоздатність країн світу, які знаходять на різних рівнях економічного розвитку [171]. Всі змінні об'єднані 12 контрольними показниками, що характеризують національну конкурентоздатність: якість інститутів; інфраструктура; макроекономічна стабільність; здоров'я та початкова освіта; вища освіта та професійна підготовка; ефективність ринку товарів та послуг; розвиненість фінансового ринку; рівень технологічного розвитку; розмір внутрішнього ринку; конкурентоздатність компаній; інноваційний потенціал. Україна за рівнем технологічного розвитку серед 137 країн світу посіла 81-у позицію та отримала 4,1 бали (табл. 2.2).

Дослідники НАН України [60] в національній доповіді щодо проблем соціально-економічного розвитку країни зазначають, що інноваційні процеси у промисловості мають переважно екстенсивний характер, і нові види продукції освоюються в основному шляхом використання науково-технічних надбань попередніх років. Такий тип інноваційного розвитку має вузькі межі і не дозволяє підтримувати конкурентоспроможність вітчизняних підприємств протягом тривалого часу. Внаслідок цього частка України у світовому обсязі торгівлі високотехнологічною наукомісткою продукцією залишається дуже

незначною – лише 0,1%, що на порядок менше, ніж у Польщі, і на 2 порядки – ніж у Німеччині.

Таблиця 2.2

Рейтинг України за інноваційними складовими серед інших країн світу [171]

Показник	Рейтинг			
	2014 – 2015 (серед 144 країн)	2015 – 2016 (серед 140 країн)	2016 – 2017 (серед 138 країн)	2017 – 2018 (серед 137 країн)
Технологічна готовність	76	79	85	81
Придбання нових технологій	114	103	97	111
– наявність новітніх технологій	113	96	93	107
– освоєння технологій фірмами	100	100	74	84
– прямі іноземні технології та технологічний трансферт	127	117	115	118
Складові індексу інноваційності	81	54	52	61
– здатність до інновацій	82	52	49	51
– якість наукових установ	67	43	50	60
– витрати компаній на дослідження і розвиток	52	54	68	76
– співробітництво університетів та промисловості у сфері ДІР	74	74	57	73
– державні закупівлі технологічної продукції	123	98	82	96
– забезпеченість інженерів та вчених	48	29	29	25

У загальному обсязі реалізованої продукції переробної промисловості частка видів діяльності з високим рівнем технологій становить лише 3%. Значною мірою це є наслідком структурних диспропорцій в інвестиційній діяльності. Тому, позитивним фактом можна вважати зміни в збільшені капітальних інвестицій в загальному обсязі переробної промисловості на види економічної діяльності з високим рівнем технологій: так, у 2013-2014р.р. на види економічної діяльності з високим рівнем технологій припадало лише 2,0–

3,3% витрат на капітальні інвестиції переробної промисловості, то в 2017 р. цей показник становив 3,9 %[150]. Однак загалом більша частина капітальних інвестицій продовжує надходити в галузі з низьким і середнім рівнем технологій – виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, металургійне та виробництво готових металевих виробів (крім машин і устаткування).

Інвестиційний процес в Україні не виконує функцію сприяння оновленню виробничої бази на інноваційній основі, результатом реалізації якої мала б стати структурна перебудова національної економіки у напрямі формування виробництв з довгостроковими інноваційними конкурентними перевагами. Так, у 2017р. загальний обсяг витрат на виконання НДР власними силами організацій становив 13379,3 млн.грн, у тому числі витрати на оплату праці – 7152,9 млн.грн, інші поточні витрати – 5444,6 млн.грн, капітальні витрати – 781,8 млн.грн, з них витрати на придбання устаткування – 659,1 млн.грн. За розрахунками ДСС України за даними 2017 р. [150], питома вага загального обсягу витрат у ВВП становила 0,45%, у тому числі за рахунок коштів державного бюджету – 0,16%. За даними 2016р., частка обсягу витрат на НДР у ВВП країн ЄС у середньому становила 2,03%. Більшою за середню частка витрат на дослідження та розробки була у Швеції – 3,25%, Австрії – 3,09%, Німеччині – 2,94%, Данії – 2,87%, Фінляндії – 2,75%, Бельгії – 2,49%, Франції – 2,25%; меншою – у Македонії, Латвії, Румунії, Кіпрі та Мальті (від 0,43% до 0,61%).

У 2017 р. 21,9% загального обсягу витрат були спрямовані на виконання фундаментальних наукових досліджень, які на 92,4% профінансовано за рахунок коштів бюджету. Частка витрат на виконання прикладних наукових досліджень становила 23,6%, які на 51,5% фінансувалися за рахунок коштів бюджету та 27,6% – за рахунок коштів організацій підприємницького сектору. На виконання науково-технічних (експериментальних) розробок спрямовано 54,5% загального обсягу витрат, які на 40,3% профінансовані іноземними фірмами, 28,7% – організаціями підприємницького сектору та 14,3% – за

рахунок власних коштів. Майже половина обсягу витрат, направлено на виконання фундаментальних наукових досліджень, припадала на галузь природничих наук, 25,5% – технічних, 9,4% – сільськогосподарських. На виконання прикладних наукових досліджень спрямовано 44,3% витрат галузі технічних наук, 20,4% – природничих, 12,3% – сільськогосподарських. Більша частина (87,7%) витрат на виконання науково-технічних (експериментальних) розробок припадає на галузь технічних наук [150].

За методологічними поясненнями Державної служби статистики України [150], заходи з інноваційної діяльності не завжди приводять до впровадження інновацій, але необхідні для їх створення. Тому з 2007 року до інноваційної діяльності включаться дослідження і розробки, не пов'язані прямо з конкретною інновацією. Крім зазначеного, придбання нових технологій це придбання, які використовуються для реалізації технологічних інновацій, враховуючи: виключні майнові права власності на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, ліцензії, ліцензійні договори на використання зазначених об'єктів; комерційні таємниці (формули, розрахунки, плани, креслення, незапатентовані винаходи та ін.; інструкції, опис, вимоги, дані, методи і методики); проекти; технології в розукомплектованому вигляді; товарні знаки; інші інжинирингові, консалтингові послуги(включаючи дослідження та розробки), придбані від сторонніх організацій, приватних осіб тощо (без врахування виробів, зразків, машин, апаратів, комплектуючих або запасних частин, інструментів тощо, що придбані в комплекті з документами. Підприємство може придбати технологію як у матеріальній, так і в нематеріальній формі. Символічним є те, що починаючи з 2007 року назву показників у звітах змінено на «придбання інших зовнішніх знань». Рівень наукомісткості виробництва відображає частку витрат на дослідження і розробки в загальному обсязі реалізованої продукції. Значення цього показника в Україні залишається низьким. Більше того, його динаміка в промисловості в останні роки залишається негативною (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Загальний обсяг витрат за напрямками інноваційної діяльності[150]

Питома вага підприємств, що займалися інноваціями	Загальна сума витрат, млн.грн.	Дослідження та розробки, млн.грн.	Придбання інших зовнішніх знань, млн.грн.	Придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, млн.грн.	Інші витрати, в т.ч. підготовка для впровадження інновацій, млн.грн.
17,3 (2015р.)	13813,7	2039,5	84,9	11141,3	548,0
18,9 (2016р.)	23229,5	2457,8	64,2	19829,0	878,4
16,2 (2017р.)	9117,5	2169,8	21,8	5898,8	1027,1

Рівень інноваційності продукції, як співвідношення частки інноваційної в загальному обсязі реалізованої продукції, в промисловості України становив 1,4% у 2015 р. та 0,7% у 2017 р.. (табл.2.4). Загальна кількість впровадження нових видів технологічних процесів в промисловості України у 2015 р. [150] становила 1217 процесів, у 2016 р.- 3489, а у 2017 р. – 1831 процесів, у тому числі маловідходних та ресурсозберігаючих – 458, 748, 611 процесів відповідно. Впроваджено виробництво інноваційних видів продукції у 2015 р. – 3136 найменувань, а у 2017 р. – 2387.

Таблиця 2.4

Впровадження інновацій на промислових підприємствах[150]

рік	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Впровадження нових технологічних процесів, процеси	У т.ч. маловідходні ресурсозберігаючі	Впроваджено виробництво інноваційних видів продукції, найменувань	З них, нові види техніки	Питома вага реалізованої продукції в обсязі промислової, %
2015	15,2	1217	458	3136	966	1,4
2016	16,6	3489	748	4139	1305	-
2017	14,3	1831	611	2387	751	0,7

Водночас використання інноваційних технологій та випуск оновленої продукції у промисловості є передумовою її відродження та підвищення конкурентоспроможності. Першорядного значення сьогодні набувають

енергозберігаючі технології і використання нетрадиційних енергоресурсів. Базовими тут є принципово нові енергозберігаючі технології (високоєфективні мініенергетичні установки, енергозберігаючі способи передачі енергії); нетрадиційні енергоресурси та нові покоління генераторів енергії (ефективні гідроелектростанції, атомні генератори нового покоління, теплові насоси, ефективні технології використання сонячної, вітрової енергії, підземного тепла), засоби і системи контролю за витратами і втратами енергії.

В Україні існує певний досвід в розробці та впровадженні маловідходних та енергозберігаючих технологій[60]. Так, Інститут технічної теплофізики розробив нові види водогрійних котлів з утилізатором теплоти вихідних газів; Інститут проблем машинобудування ім. А.М. Підгорного запропонував ефективну систему діагностики термонапруженого стану та оцінку спрацювання ресурсу, яка вже введена в дослідно-промислову експлуатацію на Харківській ТЕЦ-5; Інститутом електродинаміки розроблено та експериментально досліджено ітеративний метод та алгоритми моделювання статистичних параметрів багатофазної системи напруг і струмів для імітації режимів перевірки робочих засобів вимірювання параметрів кількості та якості електричної енергії на основі цифрового керованого генератора; Інститут вугільних технологій розробив технологію спалення надвисокозольного палива; Інститутом відновлюваної енергетики створена інформаційна база універсальних зведених гідромеханічних характеристик турбін вітчизняної розробки для малих гідроелектростанцій; результати дослідження Інституту проблем безпеки атомних електростанцій впроваджено та використовуються на об'єкті «Укриття» з метою підвищення рівня його ядерної, радіаційної та екологічної безпеки та перетворення на екологічно безпечну систему, а також на діючих українських АЕС з метою підвищення рівня їхньої безпеки, ефективності [166; 167].

Однак, за опублікованими даними ДСС України[150], показник частки маловідходних та ресурсозберігаючих процесів в загальному обсязі впроваджених нових технологічних процесах продовжує демонструвати

тенденцію скорочення – 37,6% (2015 р.), 21,4% (2016 р.), 33,3% (2017 р.). Тому, як зазначають експерти [60], в напрямі ресурсо- і енергозбереження, екологізації виробництва та підвищення його загального рівня ефективності постають завдання з розробки технологічного обладнання для модернізації базових галузей промисловості; орієнтації галузі приладобудування на максимальне задоволення потреби економіки в сучасних приладах контролю та вимірювання, які мають знайти широке застосування в процесах технічного переоснащення систем зв'язку і транспорту, в автоматизованих системах управління технологічними процесами і роботизованими комплексами, в енергозберігаючих технологіях, в навігаційних системах різного призначення (системи авіаційної, корабельної, військової та автомобільної електроніки).

Не менш актуальними завданнями з інноваційного розвитку промисловості є розробка принципово нових матеріалів із заздалегідь заданими властивостями, що вимагають мінімальної обробки та є екологічно чистими. Серед таких матеріалів найважливішими є нові покоління композитів і керамічних матеріалів, термопластів і каталізаторів, аморфних металів і сплавів, надтверді матеріали і надпровідники, нелінійне оптичне скло. Важливо враховувати динаміку змін в обсязі нових замовлень на виробництво за окремими видам діяльності переробної промисловості обсяг іноземних замовлень (табл.2.5), так як найближчими роками спостерігається зменшення виробництва й експорту металів, тому одним з пріоритетних напрямів виступає концентрація зусилля на розробці нових перспективних нетрадиційних матеріалів. В Україні перспективними розробками в цій галузі займаються установи НАН України, серед яких слід виділити Інститут проблем матеріалознавства ім. І.М.Францевича, Інститут надтвердих матеріалів ім. В.М.Бакуля, Інститут монокристалів, Національний науковий центр «Харківський фізико-технічний інститут», Науково-технологічний центр «Реактивелектрон» інші наукові установи. В останні роки, зокрема, розробили інструменти із надтвердих матеріалів з кубічного бору, технологію спікання довгомірних заготовок із сплаву на основі вольфраму із контрольованою формозміною, алмазно-абразивні спеціальні інструменти для обробки полімерних

композиційних матеріалів тощо. Результати досліджень частково впроваджено на провідних підприємствах України, таких як ДП «Антонов» (м. Київ), ПАТ «Мотор Січ» (м. Запоріжжя), ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» (м. Кривий Ріг), та інші.

Таблиця 2.5

Обсяг нових замовлень на виробництво продукції за окремими видами діяльності переробної промисловості(млн. грн.) [150]

Види діяльності	2018 р.		2017 р.		2016 р.	
	Обсяг млн.грн.	Частка іноземних замовлень, %	Обсяг, млн.грн.	Частка іноземних замовлень, %	Обсяг, млн. грн.	Частка іноземних замовлень, %
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	41629,5	24,9	46264,5	27,2	57904,8	36,9
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	25841,7	13,0	21889,3	11,8	18842,9	12,4
Металургійне виробництво	407263,4	60,8	322770,0	66,9	261924,7	66,4
Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	38223,1	32,0	29072,2	31,9	24141,5	35,3
Виробництво комп'ютерів, електронної і оптичної продукції	6519,0	30,8	7548,4	31,6	7030,9	34,5
Виробництво електричного устаткування	32311,3	41,7	21847,3	41,3	20637,6	33,0
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	52445,8	44,2	52431,5	49,3	38010,1	41,8
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	24388,9	65,5	18570,4	62,3	13030,3	63,3
Виробництво інших транспортних засобів	44352,8	48,9	31531,6	50,6	20787,4	62,0

Важливим напрямом модернізації економіки на інноваційній основі є розробка систем машин і виробничих технологій нових поколінь. Цей напрям обумовлений необхідністю майбутньої великомасштабної заміни застарілих основних фондів у більшості виробництв. При цьому, як зазначає В.М. Геєць [60] неприпустима орієнтація на збереження технологій четвертого укладу, що консервують низьку конкурентоспроможність продукції. Потрібна оцінка стану і перспектив переходу до систем машин і технологій нових поколінь. У цьому контексті слід зазначити, що Україна зберігає сильні позиції за деякими напрямами розвитку авіакосмічних технологій та в окремих технологіях транспорту і зв'язку. До наукових установ, які займаються цими питаннями, відносять Львівський центр Інституту космічних досліджень НАНУ та НАКАУ, Інститут космічних досліджень НАНУ та НАКАУ, Інститут технічної механіки НАНУ та НАКАУ та деякі інші наукові організації. Цими установами в останні роки розроблені нові види спеціальної апаратури, перспективні вимірювальні та інформаційні засоби для експериментальних досліджень параметрів ближнього космосу, нові підходи до тестування ракетних та авіаційних двигунів і впровадження ефективних видів палива.

Найбільш важливими для зміцнення безпеки країни, боротьби з тероризмом, ефективною діяльністю в умовах надзвичайних ситуацій є обороннотехнічні системи і засоби безпеки нових поколінь. Першочерговими заходами в цій сфері є: переоснащення армії і сил правопорядку новими поколіннями військової техніки; зміцнення позицій на світових ринках озброєнь; створення нових технічних засобів виявлення наркотиків; розробка ефективних засобів надання допомоги і порятунку при надзвичайних ситуаціях; розвиток технологій подвійного призначення та активне застосування їх у цивільних галузях. В Україні існує ціла низка спеціалізованих організацій та підприємств, здатних вирішувати ці завдання в цій галузі.

Таким чином, з урахуванням зазначених тенденцій розвитку інноваційної діяльності традиційні сектори промисловості України у коротко- та середньостроковій перспективі мають розвиватись за напрямом комплексної

модернізації виробництва з впровадженням сучасних досягнень вітчизняної і світової науки й техніки.

До пріоритетних виробництв, які визначатимуть основний вектор розвитку наукомістких видів діяльності машинобудування, експерти відносять: виробництво авіаційної і ракетно-космічної техніки, приладобудування, суднобудування, виробництво новітнього рухомого складу та іншого обладнання для залізничного транспорту, верстато-інструментальне, енергетичне і сільськогосподарське машинобудування, виробництво електронної техніки та засобів зв'язку [166]. Тому вважається, що особливий пріоритет слід надавати створенню і розвитку вітчизняного виробництва: діагностичних систем і медичної апаратури для оснащення закладів охорони здоров'я, а також сучасних видів озброєння і військової техніки – радіолокаційних систем, високоточної зброї та засобів її знешкодження, ракетних систем широкого спектра призначення, систем дистанційного ведення бойових дій, засобів радіо- та космічного зв'язку.

Технологічного вдосконалення і технічного переоснащення на базі ресурсозберігаючих та екологічно чистих технологій потребують основні процеси гірничо-металургійного комплексу. Тому основним завданням є створення умов для диверсифікації виробництва й оптимізації його структури за рахунок збільшення номенклатури нових видів продукції, в тому числі: електроплавильного виробництва сталі, виробництва титанових сплавів і прокату, алюмінієвої фольги, створення нових видів цирконієвої продукції підвищеного попиту, зокрема, для енергоустановок з прямим перетворенням енергії палива в електричну. В той же час постає завдання щодо впровадження нових, більш ефективних методів розробки природних запасів мінеральної сировини з використанням технологій внутрішнього відвалоутворювання. В хімічній та нафтохімічній галузі доцільним є: збільшення частки наукомістких і високотехнологічних хімічних виробництв, зокрема хіміко-фармацевтичної промисловості; оптимізація потужностей з виробництва базових видів хімічної продукції з урахуванням попиту внутрішнього і зовнішнього ринків; зниження

ресурсо- та енергомісткості виробництва із залученням у технологічні процеси альтернативних і біовідновлюваних джерел енергії та сировини (біоетанолу, синтез-газу, хімічних продуктів коксування, продуктів поглибленої переробки нафти); приведення системи технічного регулювання до міжнародних стандартів (щодо якості продукції, екології, охорони праці, техніки безпека).

Велике значення для інноваційного розвитку країни має регіональна інноваційна політика та інфраструктура. Традиційно до основних елементів розвитку регіональної інноваційної інфраструктури, які свідчать, про можливість формування конкурентних переваг регіону та сприяють розвитку його інноваційного потенціалу відносять:

- виробничо-технологічні структури (технопарки, наукові парки, інноваційно-технологічні центри, бізнес-інкубатори, інноваційно-технологічні та інжинірингові фірми, венчурні фірми);

- юридичні (податкові) консультанти, консалтингові фірми;

- організації з підготовки і перепідготовки кадрів у сфері технологічного менеджменту (поява нової категорії фахівців з комерціалізації результатів НДДКР);

- фінансові структури (бюджетні, позабюджетні, венчурні, страхові фонди, кредитно-гарантійні організації небанківського сектора, банки, фінансово-промислові групи, орієнтовані на технологічну інноваційну діяльність);

- аналітичні центри інноваційного ринку, регіональні центри інноваційного розвитку, віртуальні біржі;

- кластери.

Позитивними факторами регіонального інноваційного розвитку, що впливають на економічний розвиток країни є:

- збільшення кількості об'єктів малого та середнього бізнесу, що призводить до більшої частки їх внеску у регіональне ВВП, прискорення дифузії нововведень, зростання інноваційного потенціалу регіонів держави;

- організація економіки регіону за допомогою новітніх та інноваційних методів зумовить міжрегіональну боротьбу, яка сприяє побудові інноваційної економіки регіону та підвищення його конкурентних переваг;

- формування розвиненої мережі інноваційної інфраструктури спричинить розвиток первинного ринку праці за рахунок створення нових робочих місць для висококваліфікованих фахівців, інноваційних закладів інфраструктури;

- формування сприятливої інвестиційної політики сприятиме залученню інвесторів для вкладення коштів у виробництво інноваційної продукції та розбудову інноваційної інфраструктури регіону.

Для комерційних структур:

- ефективна територіальна організація об'єктів інноваційної інфраструктури сприятиме майбутній безперешкодній реалізації власнерозроблених інноваційних проектів у регіонах;

- ефективна організація інноваційної інфраструктури, формування та реалізація інноваційних проектів забезпечується за рахунок залучення фахівців з високими креативними здібностями, здатними створювати нові споживчі цінності;

- розробка та впровадження інноваційних проектів та новітньої техніки зумовить зменшення витрат на виробництво високотехнологічної продукції;

- упровадження інноваційних проектів для реалізації нагальних потреб та завдань регіональними органами влади забезпечить збільшення обсягу дотацій та субсидій з державного бюджету на здійснення інноваційної діяльності підприємствам, що здійснюють НДДКР;

- за рахунок реалізації науково-дослідних розробок та використання інноваційної матеріально-технічної бази підвищується результативність наукових розробок та забезпечується максимізація підприємницького прибутку;

- з огляду на упровадження інноваційних науково-дослідних та інформаційних розробок, потреба в реалізації яких є нагальною для регіону,

державними структурами надаються пільги на оподаткування прибутку приватних підприємств;

- у процесі реалізації інноваційних проектів приватні підприємства використовують потужний кадровий та матеріально-технічний потенціал, з огляду на що вони мають можливість отримати часткове фінансове забезпечення проекту цільовими державними субсидіями;

- організація ефективної ринкової інфраструктури, потужного кадрового та фінансового потенціалу забезпечують отримання комерційними організаціями певних кредитних, податкових, амортизаційних та митних привілеїв;

- розробка інноваційних проектів, реалізація яких є вигідною на регіональному рівні та забезпечує організацію виробничого процесу з найменшою екологічною шкодою, мінімізацію токсичних викидів та рівня забруднення навколишнього середовища, сприяє фінансуванню виробництва та реалізації екологічно чистих товарів.

Для громадських організацій:

- можливість здійснення контролю громадськості за інноваційними процесами в регіоні реалізується завдяки створенню певних інформаційних інститутів, які використовують відповідне програмне забезпечення;

- збільшення соціального захисту населення та підвищення якості життя забезпечується ефективною інноваційною політикою організації соціальної інфраструктури, що зумовить інноваційний розвиток регіону в цілому;

- покращання раціонального природокористування за рахунок використання інновацій та інноваційних технологій забезпечується ефективним використанням НДДКР новітніх інформаційних програм, потужного кадрового та фінансового потенціалу;

- прояв ініціативи щодо формування та реалізації певного інноваційного проекту для громадських організацій містить їх певне моральне заохочення та зумовлює суспільне визнання.

Узгодження інтересів учасників є однією з основних передумов успішності формування та розвитку інноваційної інфраструктури регіону [166; 167]. Формування та розвиток інноваційної інфраструктури в регіоні повинен базуватись на таких принципах: адекватність інфраструктури рівню розвитку регіону, відповідність реальним потребам, раціональне територіальне розміщення, функціональна концентрація на гострих проблемах інноваційної діяльності, доступність послуг для підприємців (територіальна, інформаційна, вартісна), залучення державних і недержавних ресурсів [185]. В структурі пріоритетів у науково-технічній та інноваційній сферах пріоритети регіонального рівня займають нижню ступень ієрархії [60, с.140].

Харківська область одна з найпотужніших в соціально-економічному розвитку серед інших областей України - з 2015 року визнавалася лідером рейтингу соціально-економічного розвитку за ключовими показниками: соціального забезпечення населення, розвиток підприємництва, підвищення енергоефективності, якість освіти, соціального захисту дітей та покращення екологічної ситуації.

У 2018 р. підприємствами Харківщини реалізовано промислової продукції на 190,5 млрд.грн. На підприємства області припадає 7,6% в загальнодержавному обсязі реалізованої продукції. Із загального обсягу реалізації на продукцію переробної промисловості припадає 52,9%, добувної промисловості і розроблення кар'єрів – 29,0%, підприємств з постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 16,9%, підприємств з водопостачання; каналізації, поводження з відходами – 1,2%. У 2018 р. порівняно індекс промислової продукції по Харківській області становив 101,9%. На підприємствах з постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря обсяг випуску продукції збільшився на 12,5%; добувної промисловості і розроблення кар'єрів – на 7,4%; переробної промисловості зменшився на 1,1%.[151]

У структурі реалізації продукції переробної промисловості Харківського регіону переважає продукція провідних для області видів економічної діяльності:

виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, а також машинобудування (крім ремонту і монтажу машин і устаткування). Питома вага цих видів економічної діяльності склала у 2017 р. відповідно 34,7% (або 34,9 млрд.грн) та 23,0% (23,2 млрд.грн). Найбільший приріст виробництва промислової продукції спостерігався у виробництві хімічних речовин і хімічної продукції – на 20,3%. У виготовленні виробів з деревини, виробництві паперу та поліграфічній діяльності приріст склав 14,0%; у машинобудуванні, крім ремонту і монтажу машин і устаткування – 5,6%; у виробництві основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів – 1,2% [151].

Зменшення випуску промислової продукції спостерігалось у виробництві коксу та продуктів нафтопереробки на 21,3%; у текстильному виробництві, а також виробництві одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів – на 14,0%; у виробництві харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – на 7,2%; у виробництві гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції – на 4,6%; у металургійному виробництві, та виробництві готових металевих виробів, крім машин і устаткування – на 3,7%.

Машинобудування займає одну з ключових позицій в економіці Харківської області [166; 167]. Завдяки спільним зусиллям вчених, конструкторів, інженерів та робітників продукція машинобудування Харківщини користується значним попитом на вітчизняному та міжнародному ринках. Машинобудівний комплекс представлений підприємствами, які займаються виробництвом машин і устаткування, транспортних засобів, електричного устаткування, комп'ютерів, електронної та оптичної продукції.

У січні–липні 2018 р. у Харківській області обсяг реалізованої промислової продукції машинобудування склав 12,7 млрд.грн. За цей період підприємства машинобудування збільшили обсяги виробництва порівняно з січнем–липнем 2017 р. на 4,1%.

У січні–липні 2018 р. суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності області експортовано механічних та електричних машин на суму 172,7 млн.дол. США (24,4% загальнообласного експорту), що на 16,6% більше, ніж у

відповідному періоді попереднього року. У 2017 р. інноваційно активними підприємствами машинобудування реалізовано інноваційної продукції майже на 1,3 млрд.грн (49,8% усієї реалізованої інноваційної продукції), з якої 30% – за межі України; впроваджено 90 нових видів машин, устаткування, приладів, апаратів, придбано 17 нових технологій. Середньооблікова кількість штатних працівників на підприємствах машинобудування склала 46,9 тис. осіб, або 30,6% від середньооблікової кількості штатних працівників, зайнятих у промисловості. Середньомісячна заробітна плата штатного працівника у галузі машинобудування становила 7843 грн, що на 28,1% більше, ніж у січні–липні 2017 р. [151].

Таким чином, формування економічної безпеки інноваційного розвитку машинобудівних підприємств Харківського регіону забезпечується:

організацією ефективної ринкової інфраструктури - виробничо-технологічної (технопарки, інноваційно-технологічні центри, бізнес-інкубатори, інжинірингові та венчурні фірми); юридичної та консалтингової фірми; з підготовки і перепідготовки кадрів у сфері технологічного менеджменту; фінансової (бюджетні, позабюджетні, венчурні, страхові фонди, кредитно-гарантійні організації небанківського сектора, банки, фінансово-промислові групи, орієнтовані на технологічну інноваційну діяльність);

формуванням потужного кадрового та фінансового потенціалу за рахунок співробітництва з ВНЗ та отримання комерційними організаціями певних кредитних, податкових, амортизаційних та митних привілеїв, залучення інвесторів для вкладення коштів у виробництво інноваційної продукції та розбудову інноваційної інфраструктури регіону;

розробкою систем машин і виробничих технологій нових поколінь з впровадженням сучасних досягнень вітчизняної і світової науки й техніки, що обумовлено необхідністю майбутньої великомасштабної заміни застарілих основних фондів у більшості виробництв;

розробкою принципово нових матеріалів із заздалегідь заданими властивостями, що вимагають мінімальної обробки та є екологічно чистими. До

таких відносять - нові покоління композитів і керамічних матеріалів, термопласти і каталізатори, аморфні метали і сплави, надтверді матеріали і надпровідники, нелінійне оптичне скло;

розробкою та реалізацією інноваційних проектів, що забезпечуються організацію виробничого процесу з найменшою екологічною шкодою, мінімізацію токсичних викидів та рівня забруднення навколишнього середовища, сприяє фінансуванню виробництва та реалізації екологічно чистих товарів.

2.2. Аналіз інституційного середовища безпеки розвитку машинобудівних підприємств

Дослідження інституційного середовища безпеки розвитку машинобудівних підприємств включає вирішення завдань з аналізу: державного регулювання інноваційної діяльності, механізмів впливу інститутів держави на розвиток окремого підприємства, відповідність інноваційного курсу окремого підприємства державним пріоритетам та програмам розвитку, розвиненість та відповідність стандартам та нормам управління на корпоративному рівні.

Держава, як один із основних суб'єктів інноваційної діяльності, забезпечує впровадження інноваційних процесів у національну економіку та встановлення досконалого правового регулювання відносин у цій сфері (табл. 2.6). Зокрема, державне регулювання інноваційної діяльності, як передбачено статтею 6 Закону України «Про інвестиційну діяльність», здійснюється шляхом: визначення і підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності державного, галузевого, регіонального і місцевого рівнів; формування і реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм; створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності; захисту прав

та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності; фінансової підтримки виконання інноваційних проектів; стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів; встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності; підтримки функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури.

Таблиця 2.6

Інституційне середовище інноваційного розвитку економіки України

Базові інститути	Роль (основна функція), завдання
Держава	<p>Основна функція - державне регулювання інноваційної діяльності (ст.6 Закону України «Про інвестиційну діяльність»). Завдання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - формування та підтримка розвитку інноваційної інфраструктури; - прогнозування та планування інноваційного розвитку; - захист інтелектуальної власності; - підтримка розвитку науки і освіти; пільгове оподаткування суб'єктів господарювання, що здійснюють інноваційну діяльність; - державна фінансова підтримка науково-дослідної діяльності та інноваційної господарської діяльності; - формування сприятливого організаційного середовища.
Спеціальні інститути інноваційного розвитку	<p>Спеціалізовані державні організації, що виступають в ролі каталізатора розвитку, досягнення пріоритетів інноваційного оновлення економіки. Організації, що представляють інститути інноваційного розвитку:</p> <ul style="list-style-type: none"> - інноваційні центри; - науково-навчальні центри; - інноваційні бізнес-інкубатори; - центри інновацій і трансферу технологій, субконтрактації; розвитку дизайну, енергозбереження); - центри комерціалізації інтелектуальної власності; - регіональні центри науки, інновацій і інформатизації; - інноваційно-технологічні кластери; - техніко-впроваджувальні промислово-виробничі економічні зони; - кластери; - консалтингові фірми; - венчурні фонди
Фінансові інститути	<p>Фінансове забезпечення інноваційної діяльності. Банки та фінансові установи:</p> <ul style="list-style-type: none"> - універсальні та спеціалізовані банки розвитку - експортно-імпортний банк - державні венчурні та лізингові компанії - інноваційні фонди - фонди та агентства індустріального розвитку <p>Приклад: Український банк реконструкції та розвитку зареєстрований у 2004р. з метою сприяння розвитку інноваційній діяльності в Україні, але функціонує переважно як універсальний банк.</p>

Базові інститути	Роль (основна функція), завдання
Національна система науково-технічної інформації (НТІ)	<p>Організаційно-правова структура, за допомогою якої формується державна інформаційна політика, а також здійснюється координація робіт зі створення, користування, зберігання та поширення національних ресурсів науково-технічної інформації з урахуванням інтересів національної безпеки. Провідними завданнями є:</p> <p>Складається з: спеціалізованих державних підприємств, установ, організацій, державних органів НТІ, наукових і науково-технічних бібліотек, об'єднаних загальносистемними зв'язками та обов'язками; підприємств будь-яких організаційно-правових форм, заснованих на приватній чи колективній власності, предметом діяльності яких є інформаційне забезпечення народного господарства і громадян України.</p> <p>Приклад: УкрНТЕІ – Український інститут науково-технічної і економічної інформації та регіональні підрозділи.</p>

Ключовою проблемою державної інноваційної політики є формування та забезпечення реалізації її пріоритетів як головних та найважливіших напрямів системної діяльності. Державні пріоритети інноваційної діяльності викладені в Законі України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», що визначає правові, економічні й організаційні засади формування та реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в країні. Пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: спрямовані на забезпечення потреб суспільства у високотехнологічній конкурентоспроможній, екологічно чистій продукції, високоякісних послугах та збільшення експортного потенціалу держави; зобов'язують органи виконавчої влади всіх рівнів створювати режим найбільшого сприяння виконанню робіт, спрямованих на реалізацію відповідних пріоритетних напрямів, та концентрації на них фінансово-економічних та інтелектуальних ресурсів [153; 154]. На рисунку 2.1 представлено інституційні засади та інструменти управління інноваційною діяльністю в Україні.

КЛЮЧОВІ НАПРЯМИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В УКРАЇНІ

Рис. 2.1. Інституційні засади та інструменти управління інноваційною діяльністю в Україні

Стимулювання конкуренції та обмеження монополії забезпечує поширення інновацій на загальноекономічному рівні. Нормативною базою сприяння конкуренції є антимонопольне законодавство, спрямоване на розвиток конкурентного підприємництва, обмеження діяльності підприємств-монополістів, створення передумов для демонополізації економіки, запобігання недобросовісній конкуренції. Слід зазначити, що норми про інноваційну діяльність, що містяться в багатьох актах різних галузей законодавства України і за якими інновації є складовими інвестиційного процесу, утворюють в Україні законодавчу базу для здійснення і розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності, але результативність її впливу на розвиток інноваційних процесів ще є недостатньою [60].

Конкуренція на промисловому ринку стосується великої кількості суб'єктів господарчої діяльності в реальному економічному секторі. Для вирішення проблем, що пов'язані з конкуренцією ефективним механізмом та інструментом виступає субконтракція, що дозволяє великим підприємствам концентрувати власні ресурси на розвитку ключових напрямів діяльності й при цьому передавати підприємствам малого та середнього бізнесу частину функцій з виробництва на аутсорсинг та субконтракт. Виділяють три основні принципи субконтракції: концентрація власних ресурсів великих підприємств на найважливіших напрямках розвитку; передача функції виробництва на субконтракт малим та середнім підприємствам; всі учасники промислового ринку мають можливість досягти більш високого рівня спеціалізації та конкурентоздатності за рахунок кооперації.

Організація механізму кооперативних взаємовідносин при ув'язані угоди здійснюється за схемою: прямі домовленості між контрактором та підприємствами-субконтракторами; ярусна структура (ієрархічні взаємовідносини), при яких виконання замовлень здійснюється при ув'язані контрактором домовленості з обговореною кількістю підприємств, що є субконтракторами першого ярусу. В свою чергу, ці підприємства можуть укласти субконтракт з іншими постачальниками.

З метою фінансової підтримки інноваційної діяльності в Україні було утворено Державну інноваційну фінансово-кредитну установу, метою якої здійснення фінансової підтримки інноваційної діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності, а також залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для розвитку реального сектору економіки, підвищення вітчизняного потенціалу з експорту продукції, що виробляється на підприємствах галузей національної економіки, захисту та підтримки національного товаровиробника. Стратегія ДІФКУ передбачає співінвестування або консорціум не кредитування бізнесу разом зі світовими інвестиційно-кредитними фондами.

Участь інноваційної установи в спільному кредитному проекті дає інвесторам чіткий сигнал того, що Держава також приймає на себе кредитні ризики та гарантує підтримку бізнесу на всіх етапах проекту. На рахунок реалізованих проектів: «Серійне виробництво агрегатів шасі літаків АН140 та АН148100», ДП «ВО «Південний машинобудівний завод ім. О.М. Макарова», завершення першого етапу Програми розробки Одеського і Безіменного газових середовищ на шельфі Чорного моря ДАТ «Чорноморнафтогаз», впровадження когенераційної енергозберігаючої установки «Теплоенергетичний комплекс «Мотор Січ», ВАТ «Мотор Січ», побудова електростанції «Енергія 1» в м. Бровари.

Наразі ДІФКУ вивчає участь у низці проектів: корпорації «Маст-Іпра» з будівництва міні-ТЕЦ на біомасі (вартість 19,16 млн.EUR), мед центру «МЕДЕОР» з будівництва мультипрофільного медичного центру в Києві (4,476 млн. дол.), з будівництва теплової електростанції на біопаливі в Чернігівській області (20,27 млн. дол.), з виробництва електроенергії за «зеленим тарифом» з біомаси в Київській області (27,04 млн. дол.), з будівництва портового перевалочного комплексу в Миколаєві (більше 76,9 млн. дол.), з будівництва картодрому в Харківській області (10 млн. дол.) [61].

Надання фінансової підтримки може здійснюватися шляхом повного безвідсоткового кредитування пріоритетних інноваційних проектів за рахунок

коштів державного бюджету; часткового (до 50 %) безвідсоткового кредитування інноваційних проектів за рахунок коштів державного бюджету; повної або часткової компенсації за рахунок коштів державного бюджету відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності банкам та іншим фінансовим установам за кредитування інноваційних проектів; надання державних гарантій банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів; майнового страхування реалізації інноваційних проектів у страховиків.

Впровадження електронного урядування – одна з найважливіших складових реформи державного управління. За впровадження політики в сферах електронного урядування, інформатизації, розвитку інформаційного суспільства, формування і використання національних електронних інформаційних ресурсів, цифровізації органів державної влади відповідає Державне агентство з питань електронного урядування [150].

Визнано, що інноваційно успішні країни активно використовують трансфер технологій для регулювання взаємовідносин між наукою та промисловістю, для комерціалізації технологій й випуску оновленої продукції. Створюються умови – як на законодавчому, так і на організаційному рівні – для використання наукового й науково-дослідного потенціалу в приватному секторі економіки, у сфері малого та середнього бізнесу [60].

Світовий досвід дозволяє виокремити основні інституційні засади інфраструктури трансферу технологій, зокрема, щодо створення й підтримки державою центрів і мереж трансферу технологій, технопарків і технополісів, бізнес-інкубаторів, розвитку регіональних і галузевих кластерів тощо (табл.2). Як правило, центри та мережі трансферу технологій на національному або міжнародному рівні створюються на некомерційній основі і функціонують за рахунок державної підтримки. Так, європейські центри утримуються за рахунок коштів Євросоюзу, американська мережа трансферу технологій NASA фінансується з коштів бюджету США, мережа UNIDO Exchange фінансується з бюджету UNIDO. Великі промислові корпорації створюють власні центри

трансферу технологій переважно на некомерційній основі. Однією з основних можна назвати Європейську мережу підприємництва (Enterprise Europe Network – EEN). Робота цієї мережі дає змогу здійснювати обмін інформацією про технології з усіма подібними європейськими інноваційними центрами. EEN утворюють 250 центрів, попередниками яких були так звані "релей-центри" з передачі технологій, перші з яких були створені у 1995 р. за підтримки Європейської Комісії. Європейська мережа підприємництва пропонує широкий спектр послуг: отримання доступу до ринкової інформації, вирішення юридичних питань, визначення потенційних бізнес-партнерів у Європі, підтримка інновацій та трансферу технологій. EEN налічує майже 600 партнерів з 52 країн світу, 4000 досвідчених спеціалістів. EEN об'єднує близько 250 регіональних консорціумів (центри трансферу, бізнес-інноваційні центри, агентства розвитку тощо), які надають інтегровані послуги щодо підтримки та розвитку бізнесу й інновацій (інформування, підтримка бізнес-кооперації, інтернаціоналізації підприємств, передачі знань і технологій), а також щодо забезпечення участі представників малого і середнього бізнесу в рамкових програмах ЄС. Прикладом міждержавної співпраці у сфері трансферу технологій є Міжнародна мережа підтримки інноваційної діяльності та трансферу технологій UNIDO EXCHANGE. Мережа UNIDO EXCHANGE поєднує: штаб-квартиру ЮНІДО; польові офіси ЮНІДО; центри сприяння інвестиціям і технологіям ЮНІДО; національні центри чистої продукції (Ncps); агентства сприяння інвестиціям. (Investment Promotion Agencies (Ipas)); установи приватного сектора (Private Sector Institutions (Psis)); організації громадянського суспільства. (Civil Society Organizations (Csos)); інші організації індустріального розвитку. (Other organizations related to Industrial Development); наукові інститути (Research & Development Institutions). У мережі UNIDO EXCHANGE актуалізовані й обновляються такі бази даних: 1) інвестиційні й коопераційні можливості (Investment and Cooperation Opportunities) – пропозиції для інвестицій і співробітництва; 2) технологічні можливості (Technology Opportunities) – технології, призначені для передачі або продажу; 3) пропозиції

й запити продукції (Product offers and requests) як перший крок для розвитку партнерства. Доступ до інформації в мережі UNIDO EXCHANGE необмежений і безкоштовний, однак реєстрація обов'язкова. Мережі з трансферу технологій є найбільш поширеним типом інноваційних мереж, хоча останні у загальному випадку можуть виконувати й інші функції, наприклад, спільно виготовляти інноваційну продукцію. Здебільшого такі мережі є об'єднанням інноваційних підприємств (компаній, дослідних установ, технологічних брокерів, пов'язаних з ними організацій), в якому всі учасники мають свободу дій. Таку інноваційну мережу називають формою горизонтальної інтеграції інноваційних підприємств [91]. Важливими якостями інноваційної мережі є єдність її учасників та інтенсивність зв'язків між ними, відсутність ієрархії (управління через самоорганізацію та взаємну координацію між учасниками). Перевагами інноваційної мережі є спільне використання ресурсів (інформаційної бази), спрощений обмін правом на об'єкти інтелектуальної власності, безпосередній контакт між співробітниками [34].

На теперішній час експерти оцінюють розвиток інноваційних мереж в Україні як фрагментарний [60]. На національному рівні вже існує низка мережевих організацій, окремі мережеві елементи створені на рівні регіонів (інноваційні центри, відділи трансферу технологій та комерціалізації інтелектуальної власності, що орієнтовані саме на розбудову довкола себе мережі ділових партнерів та агентів). Так, в основу Національної мережі трансферу технологій (НМТТ) покладено методологію та модель Європейської мережі *Innovation Relay Centers – IRC network*, а з 2008р. EEN та російської мережі трансферу технологій (RTTN). Основними завданнями мережі НМТТ є трансфер технологій, ноу-хау між науковим сектором і промисловістю, а також усередині промислового сектора, пошук партнерів та інвесторів для кооперації, розробки та впровадження високотехнологічного наукового продукту як в Україні, так і за кордоном. Проект створення мережі спрямований на консолідацію інформаційних ресурсів державних структур України, спеціалізованих організацій, інноваційних центрів міст та регіонів України в

єдину мережу та її подальшу інтеграцію у європейські мережі. НМТТ призначена для накопичення та забезпечення оперативного обміну інформацією між розробниками і споживачами інноваційної продукції. Головною метою функціонування каналів трансферу є створення умов для просування інформаційних технологій, високотехнологічної продукції та послуг на внутрішній та міжнародні ринки, скорочення витрат підприємств – розробників технологій на пошук замовників і партнерів у бізнесі, забезпечення юридичної чистоти відповідних угод і захист прав інтелектуальної власності авторів технологій. Мета створення полягає у забезпеченні відкритості доступу до інформації щодо технологій та інших об'єктів інтелектуальної власності, що мають комерційну цінність; автоматизація проведення процедур розміщення інформації щодо технологій шляхом створення відкритих каталогів, конкурсів, систем запитів; створення прозорого процесу взаємодії брокерів та потенційних покупців; розвиток інформаційних ресурсів та послуг, які сприяють об'єктивному сприйняттю України в світовому співтоваристві, зміцненню довіри в різних сферах міжнародної співпраці.

Учасники інтегровані в НМТТ як на рівні робочих контактів, так і на рівні методології, стандартів і програмної платформи. Це дозволяє надавати клієнтам послуги у пошуку партнерів для технологічної кооперації не тільки у своєму регіоні, а й в інших регіонах України та здійснювати обмін інформацією з учасниками інших мереж трансферу технологій, у т.ч. зарубіжних. Технологічні запити та пропозиції розміщуються у мережі відповідно до класифікаторів Мережі американського комерційного центру трансферу технологій YET2 та Європейської мережі підтримки підприємництва EEN.

У 2011 р. в Україні створено консорціум EEN-Україна, до якого увійшли представники бізнесу та державних установ, а також наукові організації, у числі яких Київський національний університет імені Тараса Шевченка, але діяльність цього консорціуму поки не є занадто активною. Окремі наукові установи та університети та наукові установи створюють власні центри трансферу технологій. Прикладом університетського центру є Центр трансферу

технологій Тернопільського державного технічного університету ім. І. Пулюя. Основна мета центру полягає у впровадженні сучасних комерційно-перспективних наукових, науково-дослідних, науково-практичних, дослідно-конструкторських, проектно-конструкторських розробок у виробництво і сферу обслуговування на основі ефективного використання науково-технічного потенціалу університету згідно з наказом ТДТУ № 55-01 від 20.02.2006. Центр трансферу технологій є госпрозрахунковим структурним підрозділом Тернопільського державного технічного університету ім. І. Пулюя, який функціонує за принципом самофінансування.

З метою фінансової підтримки інноваційної діяльності в Україні було утворено Українську державну інноваційну компанію, яка нині функціонує під назвою Державна інноваційна фінансово-кредитна установа, відноситься до сфери управління Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами та має відділення у 8 регіонах України.

Надання фінансової підтримки може здійснюватися шляхом повного безвідсоткового кредитування пріоритетних інноваційних проектів за рахунок коштів державного бюджету; часткового (до 50 %) безвідсоткового кредитування інноваційних проектів за рахунок коштів державного бюджету; повної або часткової компенсації за рахунок коштів державного бюджету відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності банкам та іншим фінансовим установам за кредитування інноваційних проектів; надання державних гарантій банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів; майнового страхування реалізації інноваційних проектів у страховиків.

Моніторинг інноваційної діяльності — систематичне збирання, оброблення та аналіз інформації про перебіг інноваційних процесів, практичні наслідки заходів держави щодо стимулювання і регулювання інноваційної діяльності в країні, результати реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності [150].

Моніторинг інноваційної діяльності, що здійснюється Державним агентством з питань електронного урядування, реалізується на підставі відомостей головних розпорядників бюджетних коштів, що надаються останніми до Держінформнауки України на виконання вимог, передбачених пунктом 15 «Порядку формування і виконання замовлення на проведення фундаментальних наукових досліджень, прикладних наукових досліджень та виконання науково-технічних (експериментальних) розробок за рахунок коштів державного бюджету».

На корпоративному рівні забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства обумовлено дією внутрішніх інституціональних обмежень щодо прийняття стратегічних рішень, захистом прав акціонерів та інтересів стейкхолдерів, інформаційною прозорістю, якістю корпоративного управління, соціальною відповідальністю. Принципи та діюча нормативно-правова основа корпоративного управління створює відповідні умови з економічної безпеки функціонування та розвитку підприємства.

За результатами аналітичного дослідження, виконаного відомою консалтинговою компанією KPMG через опитування 310-ти керівників компаній всього світу, зафіксовано підвищений інтерес ділової спільноти до цих питань: Ради директорів стають все більш впливовими, інвестори більш вимогливими, топ-менеджмент більш обізнаним в ключових питаннях ведення бізнесу. Більша частина опитуваних вважає, що увага до проблем корпоративного управління дозволяє підвищувати рівень економічної безпеки ведення бізнесу за рахунок впровадження стандартів якості в процесі прийняття стратегічних рішень, глибокого осмислення особливостей розвитку, забезпечення інтересів стейкхолдерів, відкритості у поданні інформації, умілому використанні інструментарію з управління ризиками. Це підтверджується результатами опитування, так як найбільшу значимість серед стратегічних рішень, що приймаються в системі корпоративного управління на вітчизняних підприємствах представляють: забезпечення інтересів акціонерів (85% респондентів вважають це є основною функцією корпоративного

управління в компаніях) та великих угод (75%), стійкого розвитку (65%), оптимізації бізнес-процесів (50%), внутрішнього контролю та аудиту (50%) та стратегії розвитку (45%)[170].

В травні 2016 року Рейтинговим агентством IBI-Rating було проведено дослідження в компаніях реального сектору України. Для дослідження було обрано 55 підприємств, серед них 12 (що склало 21,8%) [170], акції яких розміщено на міжнародних фондових біржах (іноземні компанії з активами в Україні). Дослідження проводилось за такими напрямками, як: захист прав акціонерів; Наглядова рада; менеджмент, аудит та контроль; розкриття інформації та прозорість; власні ініціативи та взаємодія з регулятором. За результатами дослідження встановлено, що:

компанії, акції яких розміщено на міжнародних біржах, демонстрували найвищий рівень стандартів корпоративного управління (середнє значення балу відповідності становило 95%). Зазначені компанії ратифікували та дотримуються стандартів і принципів корпоративного управління, встановлених Варшавською та Лондонською фондовою біржею;

середньозважений рівень відповідності передовим міжнародним та вітчизняним практикам, принципам ефективного корпоративного управління компаній, акції яких торгуються на вітчизняних фондових біржах, склав 56,3%, що відповідає помірному рівню ризику (оцінка на межі задовільного рівня вказує на наявність значного ризику для акціонерів, інвесторів і стейкхолдерів). Одна з компаній має занадто низький рівень розкриття інформації та захисту інвесторів;

більшість компаній, акції яких допущені до торгів на вітчизняних фондових біржах, дотримуються обов'язкових вимог законодавства в частині корпоративного управління; разом з тим, загалом показники, що відображають стан корпоративного управління у вітчизняному корпоративному секторі, характеризують недостатній рівень захисту міноритарних акціонерів та стейкхолдерів (інвесторів);

посилення регуляторних вимог (впродовж останніх років) сприяло

покращенню корпоративного управління загалом по аналізованим компаніям. Попри це, далеко не всі установи опираються на передові принципи корпоративного управління. Так, значна частина проаналізованих вітчизняних компаній реального сектору не публікує інформацію про кінцевих бенефіціарів, не має незалежних членів у складі Наглядових рад, корпоративних секретарів та кодексу корпоративного управління; разом з тим, переважна кількість проаналізованих суб'єктів дотримується вимог стосовно розкриття обов'язкової інформації, а також публікує ключову інформацію про діяльність, фінансові результати і управлінський склад на власних сайтах. Варто зазначити, що більшість компаній виконують лише обов'язкові вимоги законодавства щодо питань, пов'язаних зі сферою корпоративного управління, тоді як офіційні рекомендації втілюються частково.

За методологією агентства IBI-Rating [170] рівень відповідності передовим міжнародним практикам та принципам ефективності корпоративного управління оцінювався за 5 напрямками, кожен з яких склали 5 питань. При цьому Агентством було враховано вимоги діючого законодавства, принципи корпоративного управління, затверджені Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), а також рекомендації профільної асоціації - «Професійна асоціація корпоративного управління» (ПАКУ). Інформаційну базу представляли - офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР), бази даних НКЦПФР про ринок цінних паперів, офіційні сайти Міністерства юстиції України та підконтрольних їй установ, Єдиного державного реєстру судових рішень, Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України, офіційні веб-сайти підприємств, офіційні сайти вітчизняних та міжнародних фондових бірж. Внутрішніми документами, що підлягали аналізу, були: Статут підприємства, Положення Про загальні збори акціонерів, Положення Про наглядову (спостережну) раду, Положення Про ревізійну комісію, Протоколи загальних зборів акціонерів, Кодекс корпоративного

управління/етики та інші. Оцінювання якості корпоративного управління здійснювалося за 4-х - рівневою шкалою (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Шкала рівні відповідності корпоративного управління

Рівень (CGM), %	Рейтинг	Характеристика рівнів відповідності корпоративного управління
CGM > 80%	сдА(рі)	Об'єкт оцінки має зразковий рівень корпоративного управління. Ризики для акціонерів, інвесторів та стейкхолдерів (зацікавлених осіб) - мінімальні.
60% < CGM < 80%	сдВ(рі)	Об'єкт оцінки має достатній рівень корпоративного управління. Ризики для акціонерів, інвесторів та стейкхолдерів.
40% < CGM < 60%	сдС(рі)	Об'єкт оцінки має задовільний рівень корпоративного управління. Ризики для акціонерів, інвесторів та стейкхолдерів (зацікавлених осіб) - значні.
0 < CGM < 40%	сгD(рі)	Об'єкт оцінки має незадовільний рівень корпоративного управління. Ризики для акціонерів, інвесторів та стейкхолдерів (зацікавлених осіб) - дуже високі.

За результатами оцінювання зразковий рейтинг корпоративного управління (табл. 2.8) в Україні мають 12 компаній (крім Ferrexpo, що є Полтавським гірничо-збагачувальним комбінатом та формує конкурентоспроможність своєї продукції на світовому ринку залізорудної сировини), що є підприємствами аграрного сектору та забезпечують споживачів продуктами харчування та займаються вирощуванням, переробкою та торгівлею сільськогосподарської продукції.

Лідером рейтингового списку (табл. 2.8) виступає компанія ASTARTA Holding N.V. [137], основна діяльність якої полягає у вирощуванні буряку, зернових і олійних культур, виробництві високоякісного цукру та супутньої продукції (м'яса та сухий гранульований жом), біогазу, а також молока і м'яса та переробки із сої.

Таблиця 2.8

**Оцінка відповідності якості корпоративного управління
компаній за зразковим рейтингом**

Назва компанії	Відсоток відповідності
ASTARTA HOLDING N.V	100
KERNEL HOLDING S.A.	100
Industrial Milk Company	98
Ovostar Union	98
Cadogan Petroleum	98
MHP	98
AGROTON PUBLIC LIMITED	94
KSG Agro	94
Ferrexpo	94
Ukrproduct Group Ltd	94
MILKILAND N.V.	92
AVANGARDCO IPL	84

В 2011 році було впроваджено корпоративну інтегровану систему менеджменту, що ґрунтується на вимогах міжнародних стандартів OHSAS 18001, ISO 14001 та FSSC 22000 й дає змогу застосовувати однакові принципи та підходи для забезпечення безпеки всіх видів діяльності. Компанія є відкритою і прозорою, відображує свою соціально-екологічну діяльність у звітах, підтримує членство в таких міжнародних ініціативах, як Глобальний договір ООН (United Nations Global Compact) з 2009 року, Центр Корпоративної соціальної відповідальності» з 2012 року. Найважливіші стратегічні рішення цієї компанії стосуються:

2006 р. – проведено IPO компанії ASTARTA Holding N.V. та розпочато її лістинг на Варшавській фондовій біржі;

2007 р. – приєднується до Глобального договору ООН;

2008 р. – придбано Наркевицький цукровий завод, збільшено площі земель до 160 га; укладено угоду на продаж вуглецевих кредитів з Міжнародним фондом вуглецевих кредитів; надано перший кредит Голландського банку розвитку (25 млн.долл.) на фінансування капітальних інвестицій;

2009 р. – відбулася консолідація бізнес-активів компанії в відокремлені виробничі підрозділи; збільшення площ сільськогосподарських земель (до 175 тис.га), почалося будівництво молочнотоварного комплексу; отримано кредит в рамках нової кредитної програми ЄБРР (20 мон.долл.);

2010 р. – введено в експлуатацію елеватори (Хмельницька та Вінницька обл.); отримано кредит від ЄБРР на підвищення енергоефективності (10 млн.євро);

2011 р. – співпраця з стратегічними фінансовими партнерами: ЄБРР, Нідерландським банком розвитку, Wells Fargo та ін.;

2012 р. – підтверджено відповідність системи менеджменту вимогам міжнародного стандарту ISO 14001:2004 «Система екологічного менеджменту», успішно пройдено сертифікаційний аудит (TUV Rheiland, Німеччина). Для реалізації стратегії розвитку компанії Міжнародна фінансова корпорація надає кредит (40 млн.долл.); ЄБРР надає кредит для реалізації біоенергетичних проектів;

2013 р. – розроблено 5-річну інвестиційну Програму з енергоефективності (інвестовано понад 80 млн.грн. в проекти з підвищення якості цукру, покращення енергоефективності, зростання переробної потужності та зменшення впливу на довкілля);

2014 р. – введено в експлуатацію: завод з переробки сої та біогазового заводу;

2015 р. – у зв'язку з ускладненням кон'юнктури ринків аграрної продукції активізовано роботу по зниженню собівартості продукції та забезпеченню оптимальними технологіями виробництва (скорочено витрати газу на

переробку тонни цукрових буряків на 7%); розпочато пілотний проект з органічного землеробства;

2016 р. – завершено інвестиційні проекти у Хмельницькій та Вінницькій областях; розпочато проект крапельного зрошення цукрових буряків;

2017 р. – Канадський інвестиційний фонд купив понад 28% компанії; з Borsch Ventures засновано IT-компанію Agro Core, яка спеціалізується на розробці та впровадженні високоефективних технологічних рішень в сільському господарстві.

Слід відмітити, що для всіх компаній з високим рівнем якості корпоративного управління типовими є вирішення стратегічних питань, що стосуються організаційного розвитку, пошуку стратегічних інвесторів та нових ринків збуту, придбання нових технологій, нарощування та диверсифікації виробництва. А основною ознакою виступає дотримання принципів корпоративного управління – соціальної відповідальності, інформаційної прозорості та узгодженості інтересів стейкхолдерів (табл. 2.9). Серед інших досліджуваних компаній (табл. 2.9), 13 - мають достатній рівень якості корпоративного управління, що відповідає помірному рівню ризику для акціонерів, інвесторів та стейкхолдерів; у 29 компаній з задовільним рівнем якості корпоративного управління існують значні ризики для зазначеного кола осіб в частині захисту їх корпоративних прав та інтересів, доступності та достовірності інформації про фінансовий стан та управління установою тощо; у корпорації «Богдан Моторс» рівень якості корпоративного управління склав 38%, що пояснюється занадто низьким рівнем розкриття інформації та захисту інвесторів. Середньозважений рівень відповідності якості корпоративного управління передовим міжнародним практикам та принципам ефективного корпоративного управління проаналізованих акціонерних товариств склав 56,3% - оцінка на межі рейтингу ($40\% < CGM < 60\%$), що вказує на наявність значного ризику для акціонерів, інвесторів і стейкхолдерів.

Таблиця 2.9

Дотримання принципів корпоративної соціальної відповідальності (КСВ), інформаційної прозорості та узгодженості інтересів стейкхолдерів на досліджуваних підприємствах

Критерій	Повна відповідність	Часткова відповідність	Невідповідність
Наявність контролюючих акціонерів	41,9%	14,0%	44,2%
Збільшення чистих активів та виплата дивідендів	20,9%	53,5%	25,6%
Наявність у складі Наглядової ради незалежних членів	2,3%	2,3%	95,3%
Кількісний склад Наглядової ради	60,5%	16,3%	23,3%
Періодичність очних засідань Наглядової ради протягом року	16,3%	11,6%	72,1%
Залучення провідних аудиторських компаній	30,2%	67,4%	2,3%
Наявність негативних висновків зовнішніх аудиторів	37,2%	62,8%	0,0%
Наявність внутрішнього аудитора (служби внутрішнього аудиту)	0,0%	0,0%	100,0%
Досвід голови виконавчого органу	100,0%	0,0%	0,0%
Розкриття інформації та прозорість	14,0%	86,0%	0,0%
Якість веб-сайту	74,4%	25,6%	0,0%
Оприлюднення аудиторського звіту на власному веб-сайті	58,1%	11,6%	30,2%
Оприлюднення інформації про членів наглядової ради, правління на власному сайті	27,9%	39,5%	32,6%
Своєчасність розкриття обов'язкової інформації	90,7%	7,0%	2,3%
Реєстрація на фондовій біржі	100,0%	0,0%	0,0%
Наявність кодексу корпоративного управління	11,6%	0,0%	88,4%
Наявність корпоративного секретаря	20,9%	0,0%	79,1%
Добровільне дотримання стандартів якості корпоративного управління, що перевищують вимоги чинного законодавства	95,3%	0,0%	4,7%
Застосування Регулятором заходів впливу за порушення, окрім пов'язаних із розкриттям інформації	95,3%	0,0%	4,7%

За результатами рейтингу в жодному із досліджених акціонерних товариств система корпоративного управління за напрямками «Наглядова рада»,

а також «Менеджмент, аудит та контроль» не відповідає передовим принципам та практикам корпоративного управління в повній мірі. Лише на 3-х підприємствах за напрямом «Власні ініціативи та взаємодія з регулятором» та на 6-ти підприємствах за напрямом «Розкриття інформації та прозорість» впроваджено передові принципи ефективного корпоративного управління.

Система корпоративного управління організована належним чином за напрямом «Склад акціонерів. Захист прав акціонерів» на 2-х підприємствах. Система корпоративного управління на аналізованих підприємствах в частині складу та структури акціонерів в повній мірі відповідає принципам та практикам ефективного корпоративного управління лише на 2-х проаналізованих компаніях із 43-х, тоді як у 41 компанії - виявлено часткову відповідність. Компанії з найчисельнішої групи відповідають зразковим критеріям за відповідним напрямом на 70%.

Низький рівень відповідності критеріям ефективного корпоративного управління за напрямом «Склад акціонерів. Захист прав акціонерів» (табл. 2.10) зумовлено наявністю контролюючих акціонерів (досить велика кількість мажоритарних акціонерів), що підвищує ризики порушення прав міноритарних власників акцій.

Таблиця 2.10

Кількість підприємств за рівнем відповідності якості корпоративного управління за напрямом «Склад акціонерів. Захист прав акціонерів»

Рівень відповідності якості	Кількість підприємств
незадовільний ($0 < CGM < 40\%$)	2
задовільний ($40\% < CGM < 60\%$)	7
достатній ($60\% < CGM < 80\%$)	32
зразковий ($CGM > 80\%$)	2

За результатами оцінювання встановлено, що на 19 підприємствах є контролюючий акціонер, частка якого перевищує 75% голосуючих акцій, у 6 аналізованих підприємствах частка контролюючого акціонера складає від 50% до 75%.

Найнижча оцінка рівня корпоративного управління за напрямом «Наглядова рада» серед всіх 5 напрямів обумовлена тим, що в жодній з аналізованих установ не створено комітетів наглядової (спостережної) ради та не передбачено механізму заочного голосування її членів. Окрім того, в жодній з проаналізованих компаній не задекларовано наявність незалежних членів в складі наглядових рад, а в більшості підприємств Наглядові ради виконують також функції оперативного управління (періодичність їх скликання в окремих випадках перевищує 30 разів в рік), при цьому не отримуючи винагороди за виконання функції члена відповідного органу.

Задовільна оцінка корпоративного управління за напрямом «Менеджмент, аудит та контроль» (47,9%) зумовлена розкриттям інформації про досвід роботи виконавчого органу, та загалом позитивні висновки від провідних (та акредитованих в Аудиторській Палаті України і НКЦПФР) аудиторських компаній. При цьому, більшість компаній не розкривають інформацію про систему та розмір оплати менеджменту, а також наявність (та функціональні повноваження) підрозділу внутрішнього аудиту (аудитор, служба внутрішнього аудиту, тощо (наявність даного підрозділу, на відміну від банків не є обов'язковою).

Задовільна оцінка проаналізованих компаній за напрямом «Розкриття інформації та прозорість» (72,3%) зумовлена високим рівнем розкриття інформації (включаючи інформацію про афілійованих осіб - 29 із 43 установ, фінансова звітність та аудиторські звіти - 25) та своєчасністю розкриття обов'язкової інформації більшістю аналізованих компаній (39) (табл. 2.13). В той же час, значна частина проаналізованих компаній не публікувала або вибірково публікувала дані про керівний склад (Наглядову Раду, Правління, інші керівні органи) на власних веб-сайтах. Варто зазначити, що наразі переважна більшість проаналізованих компаній підтримує власні веб-сайти кількома мовами (у тому числі мовами міжнародного спілкування) розміщуючи на них (у відкритому доступі) установчі документи, дані про корпоративну структуру та діяльність. Так як покращення публічності

біржових компаній полегшує доступ до інформації про підприємство для клієнтів, міноритарних інвесторів та стейкхолдерів.

Досить неоднорідними є оцінки впровадженої системи корпоративного управління за напрямом «Власні ініціативи та взаємодія з регулятором». Так, у 34 проаналізованих товариствах відсутня посада корпоративного секретаря, у 38 - не затверджено Кодекс корпоративного управління. При цьому, спостерігається висока активність у впровадженні стандартів якості корпоративного управління.

Результати проведеного оцінювання [170] вказують на високу відповідність системи корпоративного управління передовим міжнародним практикам та принципам ефективного корпоративного управління за широкою сукупністю питань, у компаніях, акції яких розміщені на міжнародних фондових біржах. Разом з тим, рівень корпоративного управління серед більшості проаналізованих вітчизняних підприємств є досить низьким, що підвищує пов'язані з цим ризики для акціонерів, інвесторів та стейкхолдерів.

Таким чином, якість корпоративного управління, його відповідність принципам та передовим практикам дозволяє виділити основний напрям формування внутрішнього інституціонального середовища як основного безпекового фактору забезпечення розвитку підприємства. Аналіз результатів оцінювання якості корпоративного управління [83] дає можливість ідентифікувати корпоративну безпеку розвитку підприємства в таких питаннях:

1. Наявність та дія норм, правил та стандартів в організації прийняття рішень, що визначають рівень корпоративної безпеки:

негативні - відсутність кодексів корпоративного управління на підприємствах; наявність сумісництва членства у виконавчому органі та у наглядовій раді; відсутність у складі Наглядової ради незалежних членів; відсутність комітетів у складі наглядових рад та механізмів заочного голосування членів наглядової ради; відсутність періодичності очних засідань наглядової ради протягом року; відсутність корпоративного секретаря;

позитивні - регламентація роботи загальних зборів акціонерів, Наглядової

ради, виконавчого органу - зростання показника регулярності та частоти проведення засідань Наглядової ради.

2. Власність як «когнітивна основа», що визначає стратегічний вибір розвитку організації – підвищує ризик конфлікту інтересів при прийнятті найважливіших стратегічних рішень:

негативні – акціонерна власність концентрована - кількість акціонерів, що володіють більше 10 % акцій, не перевищує чотирьох осіб, в той же час їм належить більше 50 % акцій більш ніж на 70% підприємств;

позитивні – відповідність щодо розкриття інформації про власників істотної частки в капіталі, про кінцевих бенефіціарів; спостерігається тенденція зменшення кількості підприємств, на яких є акціонери-власники, що володіють 75 % акцій.

3. Інформаційна прозорість щодо прийняття рішень – підвищує обізнаність персоналу щодо стратегічного вибору розвитку та створює умови «готовності й підтримки» для його реалізації:

негативні – закритість інформації щодо системи оплати та винагороди членів Наглядової ради; відсутність прозорого механізму визначення розміру дивідендів та їх виплати; закритість інформації про систему та розмір оплати праці менеджменту;

позитивні – підвищення доступності та достовірності інформації про фінансовий стан та фінансові результати роботи підприємств, структуру власності, кваліфікації менеджменту; підвищення ефективності використання сучасних каналів розкриття інформації (інтернету, ЗМІ), якості корпоративних веб-сайтів;

4. Захист корпоративних прав та інтересів акціонерів – створює умови конфіденційності та гармонізації інтересів:

негативні - відсутність прояву інтересів закордонних інвесторів й відсутність практики залучення зовнішнього фінансування шляхом розміщення акцій підприємств на фондовому ринку; відсутність механізмів узгодження інтересів - повільне впровадження процедур виявлення можливих конфліктів

інтересів членів наглядової ради та виконавчих органів;

позитивні - прагнення підприємств включити свої акції до лістингу фондових бірж протягом останніх трьох років; прийнятий законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів»; запроваджується новий механізм забезпечення виконання зобов'язань – інститут безвідкличної довіреності з корпоративних прав для вирішення безвихідних ситуацій та для забезпечення обов'язку відчужити корпоративні права;

5. Залучення акціонерів в процеси прийняття стратегічних рішень створює умови з захисту прав акціонерів:

негативні – недостатньо високий ступінь активності та зацікавленості акціонерів в управлінні створює певні ризики виникнення конфліктів (інформацію про структуру власності запитували лише на 25% підприємств від загальної кількості досліджуваних, фінансову інформацію - на 47%, документацію щодо регламентуючої діяльності - на 50 % підприємств);

позитивні - на більшості підприємств частка менеджменту в акціонерному капіталі складає не більше 30%, що відповідає критеріям підтримки балансу інтересів менеджменту та акціонерів;

6. Контроль – створює аналітичну базу управлінських знань для корегування та координації дій:

негативні – низький ступінь регламентації діяльності органів управління; отримання основного прибутку крупних акціонерів шляхом управління фінансовими потоками підприємства, а не у вигляді дивідендів; відсутність регламенту дивідендної політики – нерегулярність виплати дивідендів акціонерам; відсутність внутрішнього аудитора (служби внутрішнього аудиту);

7. Компетентність в стратегічному управлінні – формує знання на корпоративному рівні про стратегічні можливості, створює управлінський інструментарій, визначає стратегічні орієнтири та цілі:

негативні - відсутність чітких критеріїв й процедури проведення оцінки особистого внеску кожного члена Наглядової ради в розвиток підприємства;

відсутність процедури відбору та призначення членів Наглядової ради на засадах компетентнісного підходу;

позитивні - підвищення вимог до членів Наглядової ради (знання та досвід роботи в галузі, знання у сфері корпоративних фінансів, відсутність конфлікту інтересів); організація спеціального навчання членів Наглядових рад та менеджменту.

Аналіз інституційного середовища як ключового чинника створення умов з безпеки інноваційного розвитку машинобудівного підприємств дозволив виділити відповідні параметри економічної безпеки підприємства, а саме: забезпечення організаційної адаптивності за рахунок використання нових форм та способів співробітництва (1); формування корпоративних норм, стандартів, правил щодо дотримання принципів інформаційної прозорості, балансу інтересів та соціальної відповідальності (2); підтримки фінансово-економічної стійкості, що забезпечується раціональною структурою активів (3); інноваційної активності за рахунок трансферу технологій та комерціалізації ідей (4); ефективності діяльності через використання виробничого потенціалу.

2.3 Аналіз та оцінювання факторів економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств Харківського регіону

Для оцінювання стану економічної безпеки підприємств вже традиційним є застосування показників фінансової стійкості, ефективності використання матеріальних, енергетичних, трудових і фінансових ресурсів, а також таких, що характеризують результативність фінансово-економічної діяльності - рентабельність, прибутковість тощо [82, 85, 87].

Однак необхідно відзначити особливе місце в підсистемі ресурсного забезпечення інноваційного розвитку, що, насамперед, пов'язано з якісним оновленням основних фондів на принципово новій конкурентоспроможній

основі за рахунок розвитку науково-технічного прогресу тощо. В свою чергу, впровадження результатів науково-технічного прогресу потребує відповідних інвестиційних ресурсів. Сутність впливу інвестицій на зростання обсягів виробництва проявляється через вкладення додаткового обсягу коштів в діяльність підприємства. Враховуючи специфіку об'єкту дослідження, необхідно підкреслити, що виробництво — це основа бізнесу промислових підприємств. Саме тому виробничий потенціал відіграє значну роль в процесах безпеки орієнтованого розвитку промислових підприємств.

Необхідність застосування показників інтелектуально-кадрового потенціалу обумовлено тим, що персонал підприємства є основними суб'єктом розвитку, від його компетентності залежить координованість та раціональність управління ресурсами, окрім того саме персонал виступає основним джерелом загроз реалізації цих процесів.

З позиції ресурсного підходу у визначенні економічної безпеки розвитку підприємства як фінансово-економічного стану, який відображує забезпеченість ресурсами в досягненні цілей розвитку за рахунок їх ефективного використання в умовах нестабільності та мінливості зовнішнього середовища, сформовано комплекс показників для виявлення факторів економічної безпеки підприємств (табл. 2.11).

В результаті було виділено групи показників, що характеризують фінансово-економічну стійкість, ефективність діяльності, виробничої сфери, управління персоналом, інвестиційно-інноваційної активності, кожна з яких є підґрунтям для оцінювання факторів економічної безпеки розвитку підприємства. Формули розрахунків зазначених показників наведено у додатку Е.

Слід зазначити, що запропонований комплекс показників для оцінювання стану економічної безпеки підприємства відповідає основним вимогам: визначає стан ресурсів, на яких в першу чергу відображується вплив ризиків та загроз, забезпечує уникнення суб'єктивізму в отриманих результатах, характеризуються простотою та доступністю, дозволяє встановити чіткі

фіксовані межі різних станів підприємства та ін.

Таблиця 2.11

Комплекс показників для виявлення факторів економічної безпеки підприємств

Критерії розподілу показників за групами	Показники
Фінансової стійкості, ефективності діяльності та ділової активності	Коефіцієнти: автономії, маневреності власного капіталу, загального покриття, абсолютної та критичної ліквідності, платоспроможності, оборотності дебіторської та кредиторської заборгованості; індекс постійного активу; Рентабельність: активів, власного капіталу, реалізованої продукції, виробничих активів; Коефіцієнти зростання: обсягів реалізованої продукції, активів, чистого прибутку, питомої ваги виробничих активів
Стану інноваційно-інвестиційної діяльності	Коефіцієнти зростання: валових інвестицій в основний капітал, частки інвестицій на капітальне будівництво, інвестицій на придбання основних виробничих фондів, витрат на технологічні інновації, витрат на інформатизацію, витрат на програмне забезпечення
Стану виробничого потенціалу	Коефіцієнти зростання: частки основних фондів в виробничому потенціалі, частки виробничих запасів в виробничому потенціалі, частки незавершеного виробництва в виробничому потенціалі, частки основних фондів в активах, зносу основних виробничих фондів, надходження та вибуття основних виробничих фондів, продуктивності праці, фондоозброєності та фондовіддачі
Стану кадрового потенціалу	Коефіцієнти: обороту персоналу за прийомом, обороту за вибуттям персоналу; підготовки до нових професій; перепідготовки працюючих, підвищення кваліфікації персоналу, темп зростання чисельності штатного персоналу

Однак, за допомогою прийомів та способів економічного аналізу (розрахованих показників) можуть бути визначені лише певні чинники, що мають вплив на економічну безпеку підприємства [74; 75; 77]. Проте існують і інші – латентні фактори, вплив яких не можливо встановити за допомогою цих методів. Для їх виявлення доцільно використовувати метод факторного стохастичного аналізу (метод головних компонент).

Вихідними даними для факторного аналізу виступає сформований комплекс показників оцінки економічної безпеки, що пройшла процедуру стандартизації. Для більш точної оцінки латентних факторів були виявлені закономірності синтезу внутрішніх факторів економічної безпеки

досліджуваних підприємств машинобудівної галузі Харківського регіону за п'ять звітних періодів (Додаток В). Головні фактори формуються таким чином, щоб перший фактор мав максимально можливу дисперсію та пояснював максимум мінливості вихідних даних, другий, не корельований до першого фактору, – максимум дисперсії, що залишилася і. т. д. [43]. Таким чином, перші головні фактори будуть пояснювати майже всю мінливість системи показників оцінки економічної безпеки підприємства. Кумулятивний коефіцієнт групи факторів економічної безпеки визначається за сумою їх дисперсій (коефіцієнтів варіації цих факторів) та складає рівень стану кожної групи факторів економічної безпеки підприємства в процесах його розвитку. В результаті проведеного факторного аналізу було виділено 10 факторів, структура яких приведена в табл. 2.12. Виявлені фактори на 80,85 % пояснюють наявний рівень економічної безпеки досліджуваних машинобудівних підприємств (Додатки Ж; З).

Таблиця 2.12

**Фактори економічної безпеки машинобудівних підприємств
Харківського регіону**

Умовне позначення та назва фактору	Лінійні рівняння виявлених факторів
F_1 - фінансової стійкості	$F_1 = 0,924x_3 + 0,907x_2 + 0,885x_5 + 0,864x_{28} - 0,864x_9 + 0,827x_4 + 0,632x_{13} + 0,515x_1$ <p>x_3 – коефіцієнт загального покриття; x_2 – коефіцієнт маневреності власного капіталу; x_5 – коефіцієнт критичної ліквідності; x_{28} – коефіцієнт зростання фондів; x_9 – індекс постійного активу; x_4 – коефіцієнт абсолютної ліквідності; x_{13} – коефіцієнт рентабельності виробничих активів; x_1 – коефіцієнт автономії</p>
F_2 - ефективності інвестиційно-інноваційної діяльності	$F_2 = 0,962x_{35} + 0,962x_{38} + 0,810x_7$ <p>x_{35} – коефіцієнт зростання валових інвестицій в основний капітал; x_{38} – коефіцієнт зростання витрат на технологічні інновації; x_7 – коефіцієнт зростання оборотності кредиторської заборгованості</p>
F_3 - інтенсивності оновлення кадрового потенціалу та виробничих фондів	$F_3 = 0,820x_{29} + 0,687x_{24} + 0,426x_{34}$ <p>x_{29} – коефіцієнт обороту персоналу за прийомом; x_{24} – коефіцієнт надходження основних виробничих фондів; x_{34} – коефіцієнт зростання чисельності штатного персоналу.</p>

Продовження таблиці 2.12

Умовне позначення та назва фактору	Лінійні рівняння виявлених факторів
F_4 - достатності виробничого потенціалу	$F_4 = 0,863x_{17} + 0,819x_{21} + 0,512x_{15}$ x_{17} – коефіцієнт зростання питомої ваги виробничих активів підприємства; x_{21} – коефіцієнт зростання виробничого потенціалу; x_{15} – коефіцієнт зростання активів підприємства.
F_5 - ефективності діяльності	$F_5 = 0,932x_{12} + 0,929x_{11}$ x_{12} – коефіцієнт рентабельності реалізованої продукції; x_{11} – коефіцієнт рентабельності власного капіталу.
F_6 - раціональності структури активів	$F_6 = 0,887x_{22} + 0,716x_8 + 0,670x_{25}$ x_{22} – коефіцієнт зростання частки основних фондів в активах; x_8 – коефіцієнт зростання оборотності дебіторської заборгованості; x_{25} – коефіцієнт вибуття основних виробничих фондів.
F_7 - ефективності використання основних фондів	$F_7 = 0,806x_{23} - 0,687x_{30} + 0,441x_{18}$ x_{23} – коефіцієнт обороту за вибуттям робітників; x_{30} – коефіцієнт зносу основних виробничих фондів; x_{18} – коефіцієнт зростання частки основних фондів у виробничому потенціалі.
F_8 - забезпеченості кваліфікованим персоналом	$F_8 = 0,741x_{36} + 0,706x_{33} + 0,478x_{31}$ x_{36} – коефіцієнт зростання частки інвестицій на капітальне будівництво; x_{33} – коефіцієнт підвищення кваліфікації персоналу; x_{31} – коефіцієнт підготовки до нових професій.
F_9 - функціональності виробничого потенціалу	$F_9 = 0,612x_{10} - 0,833 x_{20}$ x_{10} – коефіцієнт рентабельності активів; x_{20} – коефіцієнт зростання частки незавершеного виробництва
F_{10} - ділової активності	$F_{10} = 0,734 x_{14} - 0,621 x_{28}$ x_{14} – коефіцієнт зростання обсягів реалізованої продукції, x_{28} – коефіцієнт зростання фондоозброєності.

Наведена таблиця побудована відповідно до того, як виявлені фактори пояснюють всю мінливість системи показників оцінки економічної безпеки підприємства. Послідовність показників в системах лінійних рівнянь відповідає ступеню їх впливу на загальний рівень фактору, починаючи з максимального.

Слід зазначити, що виявлені фактори дають змогу спростити процедуру

оцінки економічної безпеки підприємства, шляхом аналізу динаміки змін лише значимих показників кожного фактору (з найбільшим факторним навантаженням), а не всіх показників, що входять до складу сформованого комплексу показників (табл.2.11). Так, фактор фінансової стійкості (F_1) на 18,45 % пояснює мінливість системи показників оцінки економічної безпеки досліджуваних підприємств, тобто його вплив на загальний рівень останньої основоположний. Як видно із структури фактору, міри факторних навантажень показників, що його утворюють, основний вплив на значення даного фактору мають коефіцієнти загального покриття (x_3), маневреності власного капіталу (x_2); та критичної ліквідності (x_5). Однак не можна стверджувати, що факт того, що дані показники ввійшли в систему лінійних рівнянь зі знаком «+» при їх зростанні зростає і загальний рівень фактору, що позитивно впливає на стан економічної безпеки машинобудівних підприємств. Для цих показників визначені нормативні значення - зміна (зниження або перевищення), яких свідчить про погрозу втрати фінансової стійкості підприємства (табл. 2.13). Таким чином, можна виділити кілька зон, що відбивають стан даного фактора, який визначає ступінь фінансової стійкості підприємства. Якщо значення показників ліквідності перебувають у межах діапазону нормативних значень, що рекомендується, то це свідчить про «відмінний» фінансово-економічний стан підприємства, що припускає умови безпеки для стратегічного розвитку підприємства. Динаміка змін спостережуваних показників убік найбільш прийнятних значень, тобто в границях «коридору» нормативних значень, визначає рух фактора в межах зони «стійкості» і характеризує його як фактор економічної безпеки.

Негативний вплив серед визначених складових фактору має індекс постійного активу, що має вагове навантаження -0,864 (табл. 2.12) й показує долю іммобілізованих засобів у власному капіталі. Це свідчить про те, що для досліджуваних підприємств характерним є низький рівень оновлення необоротних активів, що значно знижує мобільність підприємства та його здатність до вчасного реагування на зміни зовнішнього середовища.

Показники для оцінювання фінансової стійкості підприємства

Показник	Пояснення
Коефіцієнт загального покриття	Відбиває достатність обігових коштів підприємства, які можуть бути використані ним для погашення своїх короткострокових зобов'язань. Умова, коли величина коефіцієнта поточної ліквідності нижче нормативних значень (від 1 до 2) виступає підставою для визнання структури балансу підприємства незадовільною, а підприємства – неплатоспроможним. Перевищення оборотних активів над короткостроковими зобов'язаннями більш ніж у два рази свідчить про нераціональне вкладення підприємством своїх засобів і неефективне їх використання
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Це найбільш точний критерій платоспроможності із показників ліквідності. Показує, яка частина короткострокових зобов'язань може бути погашена негайно. Вважається, що значення цього коефіцієнта не повинно бути нижче 0,2
Коефіцієнт швидкої ліквідності	Прогнозовані платіжні можливості підприємства за умови своєчасного проведення розрахунків з дебіторами. Рекомендоване значення даного показника не нижче 1. Застосування цього показника визначено неоднаковою ліквідністю окремих категорій обігових коштів. Якщо кошти можуть служити безпосереднім джерелом виплати поточних зобов'язань, то запаси можуть бути використані з цією метою лише після їх реалізації, що припускає наявність платоспроможного покупця.
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	Характеризує здатність підприємства підтримувати рівень власного оборотного капіталу й поповнювати обігові кошти, якщо буде потреба, за рахунок власних джерел. Границі зміни показника 0,2 – 0,5. Чим ближче значення показника до верхньої рекомендованої границі, тим більше можливостей фінансового маневру у підприємства
Співвідношення власних і позикових коштів	Відбиває залежність підприємства від позикових коштів. Оптимальне значення співвідношення повинно бути менше 0,7. Чим більше коефіцієнт перевищує одиницю, тим більше залежність підприємства від позикових засобів. Припустимий рівень залежності визначається умовами роботи кожного підприємства й швидкістю обороту матеріальних обігових коштів і дебіторської заборгованості. При їхній високій оборотності даний коефіцієнт може перевищувати одиницю
Коефіцієнт забезпеченості власними засобами	Визначається як співвідношення власних обігових коштів та оборотних коштів. Нижня границя – 0,1. Чим вище показник (близько 0,5), тим краще фінансовий стан підприємства, тим більше в нього можливостей у проведенні незалежної фінансової політики

Фактором ефективності інвестиційно-інноваційної діяльності (F_2) на 13,3 % пояснюється мінливість показників економічної безпеки досліджуваних машинобудівних підприємств Харківського регіону. Даний фактор сформовано наступними показниками-стимуляторами: темп зростання валових інвестицій в основний капітал, темп зростання витрат на технологічні інновації, темп зростання оборотності кредиторської заборгованості. Структуру даного фактору наведено в таблиці 2.12. Найвагоміший вплив серед визначених складових фактору має показник зростання валових інвестицій в основний капітал. Це свідчать про наявність економічної безпеки процесів розвитку за рахунок коштів, вкладених в модернізацію, реструктуризацію чи інші організаційні зміни. Фактор інтенсивності оновлення ресурсів підприємства характеризує міру оновлення кадрового та технічного потенціалу підприємства.

Незважаючи на назву фактору інтенсивності оновлення кадрового потенціалу та виробничих фондів (F_3), а також позитивний вплив показників, що його утворюють, необхідно проаналізувати тенденції змін цих показників. Так як збільшення чисельності штатного персоналу (x_{34}) та обороту персоналу за прийомом (x_{29}) може носити екстенсивний характер та свідчити про плинність кадрів. В той же час, в сукупності факторів, слід звернути увагу на фактор забезпеченості кваліфікованим персоналом (F_8) та показники. Що його утворюють – йдеться про позитивний вплив показника, що характеризує підвищення кваліфікації персоналу (x_{33}).

Фактом на користь достатності економічної безпеки щодо розвитку підприємств, свідчать фактори: достатності виробничого потенціалу (F_4), ефективності діяльності (F_5), та раціональності структури активів (F_6). Однак можна припустити, що в процесах інноваційного розвитку підприємств та зростання техніко-технологічного потенціалу не вирішено ряд проблемних питань. На підтвердження такого висновку свідчить структура факторів - ефективності використання основних фондів (F_7), функціональності виробничого потенціалу (F_9) та ділової активності (F_{10}). Складність аналізу поглиблює достатньо великий (5років) часовий період, враховуючи

реактивність змін в зовнішньому та внутрішньому середовищі підприємств.

Однак для обраних підприємств характерний різний рівень значень виявлених факторів, тому доцільно необхідно провести науково обгрунтовану класифікацію підприємств. В дослідженнях існує певна кількість визначених рівні економічної безпеки. Такими виступають:

«підтримуючий» або «мінімальний» - характеризується нестійкістю стану економічної безпеки, коли підприємство перебуває на межі втрати економічної безпеки. Такий рівень виступає «гальмом розвитку, так як при затягуванні періоду перебування економічної безпеки на межі втрати прибутку не виключений стан занепаду або регресу»[110, с.194]. Вважається, що розвиток при такому рівні є ускладненим;

«низький», «дуже низький» - умови ресурсної підтримки дозволяють зберегти займану ринкову позицію в поточному періоді. Розвиток гальмується через нестачу ресурсів, застарілість активів [79,110,142];

«достатній», «середній», «необхідний» - темпи відтворення капіталу носить нормативний характер, обсяг ресурсної підтримки дозволяє зберегти ринкову позицію в поточному періоді та середньострокові й перспективі, а також закласти фундамент конкурентних переваг. Процеси розвитку є стабільними, є всі ознаки прогресу. Рівень економічної безпеки виступає гарантією стійкості розвитку [79,110,142];

«високий», «дуже високий» - ресурсна підтримка економічної безпеки здійснюється з урахуванням практично всіх вимог ринку, що дозволяє підприємству мати значні конкурентні переваги й стати лідером ринку. Рівень економічної безпеки виступає гарантією стійкого розвитку, коли підприємство може знизити темпи розвитку без втрат конкурентних переваг[79,110,142].

Виділити статистичну однорідність можна різними багатовимірними статистичними методами. Для вирішення поставленого завдання найбільш адекватним є метод кластерного аналізу. Такий вибір обгрунтований тим фактом, що методи кластерного аналізу не передбачають наявності обов'язкової інформації про числа і характеристики можливих кластерів [43, 113].

Вхідною системою показників для проведення кластерного аналізу є виявлені фактори економічної безпеки підприємства на основі методу головних компонент (табл. 2.11). Для виділення кількості груп підприємств за факторами економічної безпеки, було зроблено припущення щодо існування 3 кластерів – груп підприємств. Порівнявши результати дослідження за різними правилами об'єднання та використовуючи різні метрики (Додаток К, рис. К.1) було встановлено, що досліджувані підприємства можна об'єднати декількома способами. Так, серед досліджуваних підприємств виділяються як багатоелементні та 2 одноелементні кластери. Підприємства, які відокремилися (входять до одноелементних кластерів) є специфічними, оскільки предметом їх діяльності є науково-виробнича продукція, а з цього випливає, що вони повністю в фінансово-економічному плані залежать від інвестиційних ресурсів та фінансово-економічної стійкості підприємства-замовника. Окрім того, значення виявлених факторів економічної безпеки, у порівнянні з іншими підприємствами, що ввійшли до статистичної вибірки, близькі один до одного. Виходячи з таких міркувань їх можливо об'єднати в одну групу. Для визначення достовірності цього припущення, було використано метод К-середніх, який дозволяє розділити підприємства на кластери, які розміщені якнайдалі один від одного [113]. Перевагами цього методу є простота, швидкість використання, а також зрозумілість і прозорість алгоритму.

Для визначення правильності однієї із гіпотез кластерів порівняно графіки середніх значень факторів для виділених кластерів, що приведені на рис. К.2 Додатку К. Так, більш чітке розмежування є у випадку багатоелементної класифікації, тобто при виділенні 3-х, а не 4-х кластерів. Це підтверджують і результати дисперсійного аналізу оцінки якості факторів, що наведені на К.3 Додатку К. Приведені значення міжгрупових (Between SS) і внутрішньогрупових дисперсій (Within SS) факторів, кластеризація з виділенням 3 груп підприємств, оскільки їй відповідають більші значення міжгрупової і менші значення внутрішньогрупової дисперсії.

Для визначення граничних рівнів кожного з виділених кластерів було

проведено процедуру дискримінантного аналізу, що дозволяє визначити функції розподілу підприємств до кожного з виділених кластерів [43, 113]. Показники, що описують якість побудованої дискримінантної моделі, представлені у додатку Л. Так як значення Wilks`Lambda близьке до 0 (якість проведеної дискримінації достатньо висока), що свідчить - класифікація підприємств за рівнем економічної безпеки проведена правильно. Це підтверджується і рівнем значущості $p\text{-level} < 0,05$. За наведеними результатами можна говорити про те, що 9 з 10 факторів економічної безпеки є значущими для дискримінації (фактор 9 можна виключити, оскільки його $p\text{-level} > 0,05$). Окрім того, якість дискримінації підтверджується і матрицею (Classification Matrix). Оскільки всі значення знаходяться на головних діагоналях, то точність дискримінації складає 100%. Для кожного з виділених раніше кластерів побудовано лінійні дискримінантні функції, що описують кожен з виділених кластерів підприємств за рівнем їх економічної безпеки та показують різницю між ними.

Для виділення відмінностей між економічною безпекою за сформованими кластерами підприємств розраховано середні значення констант дискримінантних функцій (D) відповідно визначеним групам підприємств. За проведеними розрахунками:

1) якщо розрахункове значення дискримінантної функції $C \leq 2,5$, то для підприємств характерний недостатній рівень економічної безпеки (табл. 2.14);

2) якщо розрахункове значення дискримінантної функції C знаходиться в межах $2,5 < C \leq 97,4$ – достатній рівень економічної безпеки (табл. 2.15);

3) якщо розрахункове значення дискримінантної функції $C > 97,4$ – високий рівень економічної безпеки підприємства (табл. 2.16).

Для того, щоб мати повне уявлення про стан економічної безпеки розвитку підприємства, необхідно проводити подальше дослідження як за групами (кластерами) підприємств (типові стани), так і відокремлених від груп

підприємств (індивідуальні стани). Таким чином, за кластером підприємств с недостатнім рівнем економічної безпеки середнє значення константи становило $C = -0,565$ (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Розрахунок констант дискримінантних функцій для кластеру підприємств з недостатнім рівнем економічної безпеки

Рівняння дискримінантної функції	Значення дискримінантної функції, (C)	Підприємство
$D_1 = 2,7 F_1 + 0,9 F_2 + 2,5 F_4 + 5,0 F_5 - 3,3 F_6 + 6,0 F_7 - 0,7 F_8 + 1,3 F_9 + 0,7 F_{10} - 2,8$ Середнє значення константи дискримінантних функцій за кластером $C = -0,565$	-4,4	ДП «Завод «Електроважмаш»
	18,4	ПуАТ «ХЕЛЗ»
	2,2	ТОВ «РОСС»
	-4,0	АТ «Електромашина»
	-7,7	ПАТ завод «Південкабель»
	-1,3	ПАТ «Точприлад»
	0,6	ПАТ «Світло шахтаря»

За кластером підприємств с достатнім рівнем економічної безпеки середнє значення константи становило $C = 4,5$ (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Розрахунок констант дискримінантних функцій для кластеру підприємств з достатнім рівнем економічної безпеки

Рівняння дискримінантної функції	Значення дискримінантної функції, (C)	Підприємство
$D_2 = 9,9 F_1 - 1,6 F_2 + 5,9 F_4 - 17,5 F_5 - 11,2 F_6 + 19,8 F_7 - 4,2 F_8 + 5,8 F_9 + 3,4 F_{10} - 10,0$ Середнє значення константи дискримінантних функцій за кластером $C = 4,5$	23,9	ТОВ «ЛКМЗ»
	-4,7	ТОВ «ХЗ ПТУ»
	2,2	ПАТ «ХАРП»
	10,4	ВАТ ХТЗ
	0,6	ПАТ «Харверст»
	-5,3	ДП ХМЗ «ФЕД»

За кластером підприємств с високим рівнем економічної безпеки середнє значення константи становило $C = 190,3$ (табл. 2.16).

За результатами аналізу факторів економічної безпеки сформованих кластерів підприємств суттєвий вплив за рівнем економічної безпеки чинять такі фактори: ефективності використання основних фондів (F_7), ефективності

діяльності (F_5), раціональності структури активів (F_6), фінансової стійкості (F_1).

Таблиця 2.16

Розрахунок констант дискримінантних функцій для кластеру підприємств з високим рівнем економічної безпеки

Рівняння дискримінантної функції	Значення дискримінантної функції, (C)	Підприємство
$D_3 = 39,3 F_1 + 1,7 F_2 - 23,9 F_4 + 70,1 F_5 + 45,2 F_6 - 80,5 F_7 + 15,3 F_8 - 22,1 F_9 - 12,8 F_{10} + 158,5$	108,2	ПАТ «Турбоатом»
Середнє значення константи дискримінантних функцій за кластером $C=190,3$	272,4	ПАТ «Завод ім. Фрунзе»

Однак повний та достовірний висновок можна зробити після детального обстеження інноваційної діяльності та стану економічної безпеки досліджуваних підприємств. Так, наочним прикладом неоднозначності отриманих результатів (табл. 2.14) може стати діяльність ПАТ ХТЗ, що демонструє різке підвищення інноваційної активності за 2017-2018 рр. - за рахунок 230 млн.грн. інвестицій в модернізацію технічного обладнання підприємство вдвічі збільшило обсяги експортної продукції. Однак, ще два роки тому підприємство знаходилося в кризовому становищі й тому відносити це підприємство до кластеру з достатнім рівнем економічної безпеки, без підтвердження стійкої тенденції його інноваційного розвитку не є абсолютно вірним. Крім зазначеного, спірним є питання щодо отриманих результатів (табл. 2.13) недостатнього рівня економічної безпеки для підприємства ПАТ завод «Південкабель», що почав модернізацію з 2016 року за рахунок отримання інвестицій понад півмільйона євро – встановлено нові лінії виробництва, що дозволило випускати конкурентоспроможну продукцію для поставок до країн Євросоюзу. Крім поставок кабельної продукції до Польщі, підписаний контракт з Нідерландами та опрацьовується багатомільйонний контракт на поставку кабелю для оптоволоконних систем з Orange France Telecom (найбільша телекомунікаційна компанія Франції). З 2016 по 2018 рік виробництво продукції збільшилось на 40%. За отриманими результатами

використання даного методичного забезпечення аналізу стану економічної безпеки машинобудівних підприємств, слід констатувати факт, що об'єктивність та точність їх інтерпретації значно покращиться за рахунок більш детального аналізу результатів за останній період часу за кожним підприємством окремо.

Висновки до розділу 2

1. Аналіз економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств здійснювався у контексті врахування тенденцій інноваційного розвитку світової та вітчизняної машинобудівної галузі. Найбільш значними чинниками, що спонукають машинобудівні підприємства до забезпечення економічної безпеки їх розвитку, є: глобалізація процесів конкуренції; ускладнення машинобудівного виробництва, високий рівень інновацій і застосування ІТ-технологій у виробництві високотехнологічної продукції; мінімізація термінів виведення виробів на ринки; наявність можливостей трансферу знань та технологій, накопичення досвіду, його передачі й використання передових практик; ускладнення умов постачань та необхідність чіткого дотримання вимог замовників.

2. Найбільш значними викликами, що створюють небезпечний стан для розвитку машинобудівних підприємств є: погіршення умов розвитку кластерної кооперації між виробництвом та науково-дослідною сферою; повільні темпи процесів розвитку інфраструктури інституційного середовища - розроблення законодавства щодо створення умов, гарантій та стимулів розвитку підприємництва; залучення зовнішніх інвестицій для підтримки малого та середнього бізнесу, конкурентоспроможних підприємств, інноваційної діяльності; нестача професійних кадрів, політика скорочення витрат на підвищення кваліфікації персоналу машинобудівних підприємств; низька якість

університетської освіти та шкіл професійного менеджменту; швидка інформатизація та комп'ютеризація виробництва та необхідність забезпечення ІТ-кадрами, технологіями та засобами обчислювальної техніки; зростання вимог до мінімізації термінів виведення виробів на ринки та змін поколінь техніки.

3. Аналіз розвитку підприємств машинобудівної галузі Харківського регіону показав стабільне зростання показників їх діяльності упродовж 2016-2018 р.. На підприємства Харківщини припадає 12% обсягу реалізованої продукції машинобудування України, завдяки чому регіон посів другу позицію серед інших регіонів. За підсумками 2016 року обсяги виробництва в машинобудівній галузі Харківського регіону зросли на 14,8 % у порівнянні з 2015 роком; реалізовано на 13,8 млрд. грн. продукції машинобудування; отримано замовлень на виробництво продукції, виконання робіт та послуг на 11,8 млрд.грн., з яких доля іноземних замовлень склала 4,3 млрд. грн. або 36,4%.

4. Методичне забезпечення аналізу стану економічної безпеки машинобудівних підприємств Харківського регіону включає послідовність етапів і процедур щодо збору, обробки, упорядкування даних, визначення показників та їх порогових значень, вибору методів аналізу, інтерпретації та подання результатів. Комплекс показників для аналізу стану економічної безпеки машинобудівних підприємств Харківського регіону було сформовано за ознаками - фінансово-економічної стійкості, використання виробничого та інтелектуально-кадрового потенціалу, інвестиційно-інноваційної діяльності. Достатній рівень економічної безпеки підприємства відповідає умові, що всі її показники знаходяться в межах допустимих порогових значень, недотримання яких порушує нормальний хід процесів виробництва та реалізації продукції, відтворення потенціалу й зумовлює формування негативних тенденцій у результатах діяльності підприємства.

5. За результатами факторного, кластерного та дискримінантного аналізу доведено, що суттєвий вплив групування підприємств за рівнем їх економічної

безпеки чинять такі фактори, як фактор ефективності інвестиційно-інноваційної діяльності (F_2), достатності виробничого потенціалу (F_4), раціональності структури активів (F_6), функціональності виробничого потенціалу (F_9) та ділової активності (F_{10}). Виявлені фактори на 80,85 % пояснюють наявний рівень економічної безпеки досліджуваних машинобудівних підприємств.

6. Методом кластерного аналізу за виявленими факторами виділено три групи підприємств, які охарактеризовано за ознакою достатності їх економічної безпеки для розвитку. Для встановлення граничних значень рівнів економічної безпеки підприємства розраховано середні значення констант дискримінантних функцій (D) за визначеними групами підприємств. Однак, інтерпретація результатів показала, що для отримання більш ґрунтовних висновків щодо достатності економічної безпеки для інноваційного розвитку підприємств необхідно доповнити аналіз експертними оцінками.

Основні результати дослідження та положення наукової новизни, отримані в даному розділі, містяться в роботах [81, 82, 83, 85, 87, 89].

[31; 171; 60; 166; 150; 167; 185; 151; 34; 172; 170; 137; 153; 154; 43; 79; 110; 74; 75; 77; 142; 43; 113].

РОЗДІЛ 3

ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

3.1. Методичне забезпечення експрес-аналізу економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств

Забезпечення економічної безпеки неможливо без визначення стратегічних орієнтирів, що є найбільш актуальними в інноваційному розвитку промислових підприємств. При формуванні методичного забезпечення аналізу економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств необхідно враховувати результати аналізу глобальних міжнародних умов, загроз та викликів для інноваційного розвитку підприємств та інституційних умов, державних засад регулювання, адже інноваційний розвиток кожного окремого підприємства повинен узгоджуватися із інноваційними орієнтирами держави. Тому об'єкт оцінювання повинен відповідати, виділеним за результатами проведеного аналізу умов (розділ 2), найбільш актуальних питань економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств (Табл. 3.1). Наступний крок передбачає розробку сукупності питань-показників, додаткова обробка та інтерпретація яких дозволить отримати узагальнюючу оцінку економічної безпеки інноваційного розвитку досліджуваних машинобудівних підприємств Харківського регіону.

Таким чином, об'єктом аналізу економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств повинні виступати інформаційна, технічна та кадрова складові економічної безпеки, як найбільш значимі, що мають вплив на інноваційний розвиток Харківських машинобудівних підприємств [151]. Підприємства, відібрані для аналізу, представлені у додатку В.

**Напрями формування інституційних умов економічної безпеки
інноваційного розвитку підприємства**

Напрямок на національному та регіональному рівнях	Напрямок на рівні підприємства
<p>Державне регулювання інноваційної діяльності (ст.6 Закону України «Про інвестиційну діяльність»).</p> <ul style="list-style-type: none"> - формування та підтримка розвитку інноваційної інфраструктури; - прогнозування та планування інноваційного розвитку; - правове забезпечення, захист інтелектуальної власності; - підтримка розвитку науки і освіти; - пільгове оподаткування суб'єктів господарювання, що здійснюють інноваційну діяльність; - державна фінансова підтримка науково-дослідної та інноваційної господарської діяльності 	<p>Мотивація підприємства на розвиток:</p> <ul style="list-style-type: none"> - узгодження функцій та завдань економічної безпеки з стратегічними цілями підприємства; - гармонізація інтересів стейкхолдерів; - пошук та залучення інвесторів; - організація, стимулювання та підтримка інноваційної діяльності на підприємстві; - формування гнучкої організаційної структури; - оптимізація структури та функцій НДДКР; - формування дієвої системи мотивації персоналу на розвиток та навчання; - навчання та перепідготовка персоналу, підвищення кваліфікації інженерно-технічних спеціалістів;
<p>Формування та розвиток інституційних структур трансферу технологій та комерціалізації ідей - розвиток фінансових (кредитно-банківська система, фондовий ринок, страхові компанії, пенсійні фонди) та спеціальних інститутів інноваційного розвитку (інноваційні центри; бізнес-інкубатори; центри інновацій і трансферу технологій, тощо)</p>	<p>Застосування та розвиток сучасних інституційних форм співробітництва</p> <ul style="list-style-type: none"> - стратегічне партнерство на міжнародному та національному рівнях; - активність у трансфері технологій та ноу-хау; - участь у діяльності інноваційних кластерів, технопарків, державних та галузевих інноваційних програмах; - обізнаність та участь у навчальних заходах з управління інтелектуальною власністю та комерціалізації розробок; - використання консалтингових та аутсорсінгових послуг, субконтрактинг; - участь у ярмарках та виставках, презентації інноваційної продукції та технологій
<p>Державна інформаційна політика, координація робіт зі створення, користування, зберігання та поширення національних ресурсів науково-технічної інформації з урахуванням інтересів національної безпеки.</p>	<p>Інформатизація діяльності за рахунок комплексної модернізації виробництва з впровадженням сучасних досягнень вітчизняної і світової науки й техніки, формування інформаційного простору підприємства, створення бази знань:</p> <ul style="list-style-type: none"> створення якісних корпоративних сайтів; впровадження електронного документообігу; стандартизація процесів управління якістю, управління проектами, управління знаннями; автоматизація та об'єднання найважливіших функцій та бізнес-процесів;

Напрямок на національному та регіональному рівнях	Напрямок на рівні підприємства
Моніторинг інноваційної діяльності – систематичне збирання, оброблення та аналіз інформації про перебіг інноваційних процесів, практичні наслідки заходів держави щодо стимулювання і регулювання інноваційної діяльності в країні, результати реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності	Контроль та моніторинг за економічною безпекою інноваційної діяльності : додержання порядку надання до державних органів статистики форм звітності щодо інноваційної діяльності (№1-наука (квартальна) «Звіт про виконання наукових та науково-технічних робіт»; №3-наука (річна) «Звіт про виконання наукових та науково-технічних робіт»; №1-інновація (річна) «Обстеження інноваційної діяльності промислового підприємства»; №1-технологія (річна) «Звіт про створення та використання високих технологій та об'єктів права інтелектуальної власності»; - формування звітів щодо стану поточних та перспективних інноваційних проектів;

Забезпечити економічну безпеку розвитку значить створити техніко-технологічний потенціал, сформувавши можливості для виробництва інноваційних технологій, реалізувати комплексну модернізацію виробництва з впровадженням сучасних досягнень вітчизняної і світової науки й техніки. Дослідити технологічну складову потенціалу стратегічних змін можливо через аналіз кількісних показників, що відображають активність підприємства у створенні нововведень, виробництві та реалізації інноваційної продукції, інноваційності технологічних процесів.

Кадрову складову безпеки розвитку відображає рівень професіоналізму, компетентності персоналу підприємства (як реалізатора змін), та, зокрема, управлінської компетентності (як координатора та організатора у проведенні стратегічних змін, реалізації розвитку), готовність персоналу реалізовувати стратегічні цілі. Тут, мова йде про наявність програм розвитку персоналу, використання різних форм співробітництва для нарощування кадрового потенціалу.

Інформаційна складова економічної безпеки розвитку підприємства представляє собою окремий об'єкт дослідження, оскільки не є однорідною за своєю структурою. З одного боку, вона відображає специфіку та склад

інформації, необхідної підприємству для проведення інноваційних змін, а з іншого, формує основні вимоги до порядку розкриття інформації підприємства, його поведінки на ринку тощо.

Аналіз інноваційної активності досліджуваних підприємств за 2017-2018 р.р. дозволив виділити як найбільш активних: ПАТ «ХАРП» (виробництво підшипників), ТОВ «Лозівський ковальсько-механічний завод» (виробництво сільськогосподарської техніки), ПАТ «Турбоатом» (виробництво турбін), ДП «Електроважмаш» (виробництво турбо- та гідрогенераторів, електричних машин постійного струму), ПАТ «Південкабель» (виробництво провідникової продукції), (рис.3.1).

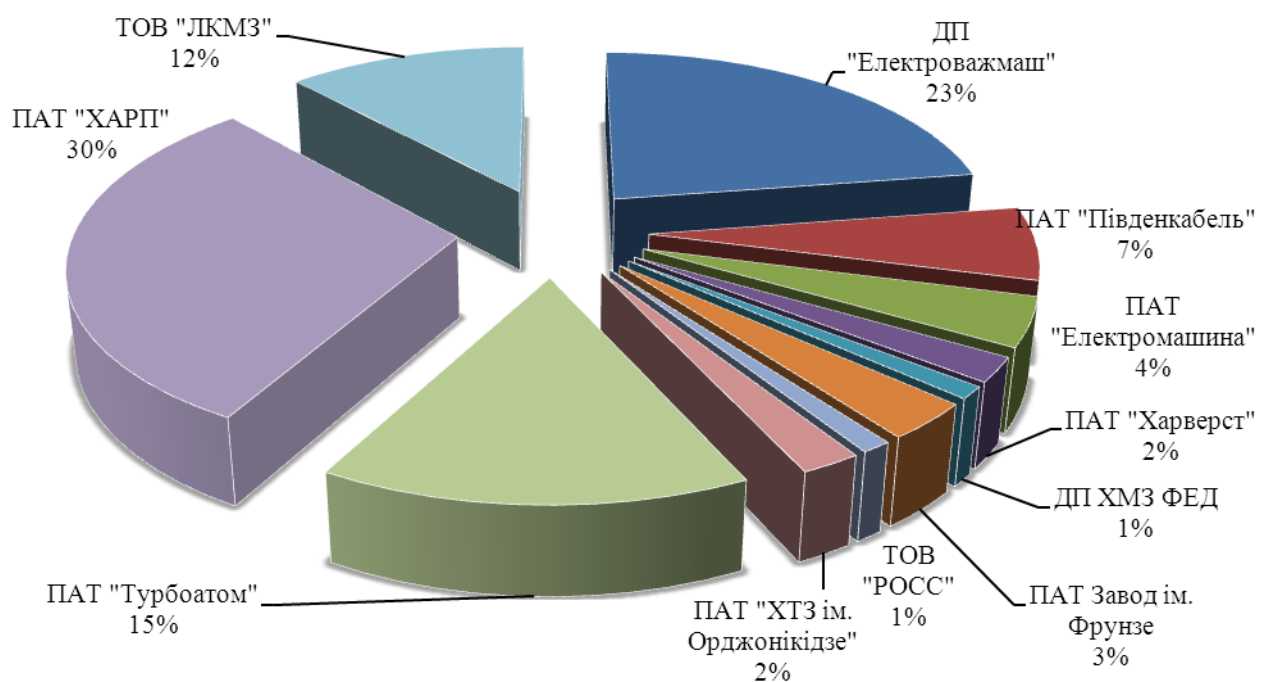

Рис. 3.1. Аналіз інноваційної активності машинобудівних підприємств за кількістю впроваджених інноваційних продуктів та процесів у 2017-2018 рр.

ПАТ «ХАРП» та ТОВ «ЛКМЗ» входять до складу Індустріальної групи «УПЕК» [187], найбільшої групи регіону, яка об'єднує підприємства та науково-дослідні центри, та орієнтована на постійне створення інновацій як основи свого розвитку. Аналіз діяльності та інформації на офіційному сайті

підприємств цієї групи довів, що вони є одними з найбільш адаптованих до нових економічних умов ринку та ситуації, що склалася в економіці країни. Як видно з рисунку 3.1, на ПАТ «ХАРП» та ТОВ «ЛКМЗ» приходиться лівова частка інновацій регіону.

На підприємствах Індустріальної групи «УПЕК» за 2018 рік більш 100 виробів пройшли сертифікацію та ре сертифікацію, більш 60 одиниць обладнання модернізовано. За участю у II Міжнародній виставці «RAIL EXPO 2018» ІГ УПЕК отримали нагороду «Ukrainian Rail Award» в номінації «Проект року» за розробку та виробництво інноваційних касетних підшипників закритого типу ТВУ 1520, що призначені для вантажних вагонів простору «колії 1520» [187].

ДП «Електроважмаш» та ПАТ «Турбоатом» є державними підприємствами та представляють стратегічне значення для економіки країни. За своєю природою їх продукція є інноваційною, оскільки виготовляється під замовлення та вимоги клієнта та за повним циклом від розробки проекту до обслуговування. Разом з тим, економічна та політична криза у країні, зміни ринкових орієнтирів негативно позначилися на діяльності цих підприємств, які маючи потужну інженерно-конструкторську базу, вимушені були у 2016 році скорочувати свою діяльність, чисельність персоналу, гальмувати розвиток тощо. Разом з тим, в 2017 р. ДП «Завод Електроважмаш» збільшив чистий прибуток з 6.3.млн.грн. до 8,5 млн.грн, що на 35% більше у порівнянні з 2016 роком. Сума укладених контрактів в 2017 році склала більше 3,5 млрд. грн., у тому числі на реконструкцію Канівської і Київської станцій, участь у будівництві 4-го блоку Дністровської ГАЕС, виготовлення турбогенератора для бенгальської ТЕС «Сіддірганч». У 2018 році підписано контракти на модернізацію рухомого складу країн Балтії та Польщі. На підприємстві було розроблено новий генератор для «БелАЗа» ГС-525АУХЛ2.

ПАТ «Турбоатом» в рамках програми імпортозаміщення заключив угоду про закупівлю конденсатора для енергоблоку №3 Південноукраїнської АЕС. Таким чином, українське підприємство заміщує обладнання для швидкохідних

турбін, що були розроблені Ленінградським металевим заводом, на сучасне обладнання українського виробника ПАТ «Турбоатом». Крім того, суттєво розширено співробітництво в рамках програми імпортозаміщення в питаннях модернізації діючого парку реакторів та в добудові енергоблоків №3,4 Хмельницької АЕС а рамках будівництва нових потужностей при виборі технологій турбінного острову. У 2018 році Компанія Енергоатом висунула реалізований сумісно з Турбоатом проект на здобуття Державної премії в галузі науки та техніки [184].

ПАТ «Харверст» має власний потужний підрозділ, що займається розробкою управлінських програм для верстатів с ЧПУ та технологічної підготовки виробництва. Системи ЧПУ, приводів, електроавтоматика та інше купуються у провідних світових постачальників: Siemens; Mitsubishi, Shmidt, Vuluff, Marposs тощо. Інноваційний проект ІГ «УПЕК» охопив 5 інженерних центрів, 5 заводів та керуючу компанію. До проекту було залучено 530 співробітників різних підприємств, що входять до складу групи. Автоматизовано 17 основних процесів конструкторсько-технологічної підготовки виробництва, а саме: планування продукту, узгодження та затвердження, проектування, проведення випробувань, технологічна підготовка виробництва та ін. Створено єдину корпоративну мережу, що дозволяє виконувати роботи у єдиному електронному просторі; створено бази даних, бази знань та довідники [187].

ПАТ «ХАРП» перейшов на виробництво більш високого класу підшипників, які відповідають європейському стандарту Р6. Це означає, що за якісними параметрами, вони не поступаються європейським аналогам. Окрім покращення якості існуючої номенклатури продукції ПАТ «ХАРП» на постійній основі проводить роботи з освоєння інноваційних типів підшипників. Так, було освоєно випуск так званої «циліндричної касети» - подвоєних підшипників CRU-Дуплекс для вагонів вантажопід'ємністю 23,5 т/с (які забезпечують гарантійний міжремонтний пробіг 800 тис. км або 8 років). Під час виробництва інноваційних продуктів використовуються унікальні

технології обробки поверхневих доріжок качання внутрішніх, зовнішніх кілець та роликів [187]. За характером інноваційна діяльність досліджуваних підприємств побудована на проведенні внутрішніх науково-дослідних розробок, а також придбанні машин у західних розробників (табл. 3.2.).

Окреме місце у дослідженні технологічного потенціалу розвитку займають ряд машинобудівних підприємств, що є державними та виготовляють продукції оборонного характеру. Це так підприємства, як: ДП «Завод ім. Малишева», ДП «Харківський машинобудівний завод «ФЕД», який входить до складу корпорації «ФЕД» [192]. Керування підприємствами покладено на Державний концерн «Укроборонпром», який забезпечує їх замовлення, здійснює координацію змін, стратегій розвитку.

На виконання схваленої Урядом у червні 2018 року Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу на період до 2018 року визначено низку пріоритетних заходів з реформування Концерну, головними з яких є: удосконалення механізму взаємодії з державними замовниками, кластеризація, корпоратизація, залучення іноземних та приватних інвестицій, розвиток інноваційної, наукової та науково-технічної діяльності.

За 2018 рік підприємствами, що входять до складу ДК «Укроборонпрому» було розроблено, продемонстровано на направлено на випробування декілька десятків нових та модернізованих зразків озброєння, військової техніки та їх основних складових частин Серед всіх розробок найбільш значимі є новітня крилата ракета «Нептун», оновлений високоточний 152-мм снаряд «Квітник», РСЗВ «Берест», оптико-прицільна станція ОПСН-І та контрбатареєний радар 1Л220УК. Підприємства Харківського регіону, що входять до складу Укроборонпрому», а саме: «Харківське конструкторське бюро ім. Морозова» передало українському війську перші сім БТР-4, корпуси яких виготовлено на ЛКМЗ.

Таблиця 3.2

Аналіз техніко-технологічного потенціалу розвитку Харківських машинобудівних підприємств

Елемент складової	Приклади прояву
Технологічні інновації та переозброєння	<p>Технічне переозброєння на підприємствах Індустріальної групи «У.П.Е.К.»:</p> <p>ПАТ «Харверст» - встановлено парк нового обладнання з ЧПУ (з Німеччини): токарно-фрезерні центри фірм CHIRON та MONFORTS, шліфувальне обладнання фірми BLOHM;</p> <p>ПАТ «Харверст» з інженерним центром «Опитно-конструкторським бюро шліфувальних станків» реалізували проект модернізації станка ХШ 3415 для компанії ArcelorMittal/</p> <p>ПАТ «ЛКМЗ» введено в експлуатацію дві нових одиниці енергозберігаючого обладнання; установка плазмової різки листового металу «Альфатех» з сучасною системою програмного управління (виробництва Україна); гідравлічний гнучкий прес DURMA (виробництво Туреччина) з блоком програмного управління SINUMERIK 840Dis1.</p> <p>ПАТ «ХАРП» - впровадження нового методу отримання профілю на кільцях: холодна розкатка замість токарної операції.</p> <p>ПАТ «Південкабель» - створення цеху для виробництва кабелю надвисокої напруги.</p> <p>ПАТ «Турбоатом» - замкнений цикл виробництва турбін: від проектно-конструкторських та науково-дослідницьких робіт до виготовлення, збірки, випробування та відвантаження.</p>
Інноваційні продукти	<p>ПАТ «ХАРП» щорічно освоює близько 30 видів нових підшипників, зокрема підшипник CRU-Дуплекс для залізничних вагонів вантажопідйомністю 23,5 т/с, (подовжений гарантійний міжремонтний пробіг 800 тис. км. або 8 років гарантії).</p> <p>ТОВ «РОСС» - нове сімейство промислових сигналізаторів.</p> <p>ПАТ «ХТЗ ім. Орджонікідзе» - оновлення та модернізація тракторів (наприклад, застосування нової торсіонно-балансувальної підвіски дозволило підвищити надійність і довговічність ходових систем гусеничних тракторів).</p> <p>ПАТ «Червоний Жовтень» - створення науково-дослідницької лабораторії "Plinfa" для дослідження властивостей матеріалів.</p> <p>ТОВ «ХЗ ПТУ» розпочав виробництво нової кранової кабіни</p>

На сьогодні у виробництві знаходяться близько 40 таких корпусів; ДП «Харківський бронетанковий завод» посилив українське військо модернізованим танком Т-64 зразка 2017 року.

В планах 2019 року почнеться практичне впровадження натівських технічних стандартів до виробництва озброєння та військової техніки в Україні. Це дозволить значно підвищити якість української зброї та забезпечить взаємну сумісність військових систем України та країн-членів Альянсу.

Серед інших прикладів інноваційного розвитку діяльність ПАТ «ХТЗ ім. С. Орджонікідзе», яким розроблено ініційований проект з модернізації серійно виготовлюваної техніки потужністю від 170 до 240 к.с. та виробництва нових тракторів потужністю 23-30 к.с. та 240-350 к.с. Загальний обсяг інвестицій у таке виробництво оцінено на рівні 10 млн. дол. Період окупності проекту – до п'яти років [164; 193].

Корпорація «ФЕД» пропонує проект з організації виробництва обладнання для нанесення багат шарових зміцнюючих нанопокриттів з метою покращення функціональних характеристик деталей авіаційного та енергетичного машинобудування. Реалізація проекту дозволяє збільшувати ресурс деталі у двадцять разів. Загальний обсяг планових інвестицій складає 15 млн. дол., повернення капіталу – до чотирьох років [192]. Сьогодні АТ «ФЕД» ключовий гравець у двох космічних проектах, яке реалізує Європейське космічне агентство (ESA) спільно з американськими компаніями.

Українсько-російський технопарк «Слобожанщина» реалізує проект зі створення двомоторного гвинтового багатоцільового літака EV-55 Outback для місцевих авіаліній. Такий тип літака на території СНД та Європейського Союзу відсутній. Проектна вартість одного серійного літака складає близько 2 млн. дол.. Загальний обсяг інвестицій, необхідних для проекту, складає 120 млн. дол., період окупності – до 6-ти років.

Інноваційна діяльність активно проводиться технополісом «П'ятихатки», загальна вартість проектів якого на сьогоднішній день складає 182 млн. дол.

Аналіз кадрової безпеки розвитку підприємств передбачає дослідження загальних тенденцій у розвитку знань персоналу підприємств, підвищення рівня їх професіоналізму, компетентностей. Особливо це є важливим та інженерно-технічного персоналу та менеджменту підприємства. Саме менеджери підприємства відповідають за створення ефективних моделей бізнесу, формування оптимальних структур та налагодження необхідних для забезпечення сталого розвитку процесів. Результати аналізу забезпечення кадрової складової безпеки розвитку підприємств Харківської області представлені у таблиці 3.3. Параметрами, що складають методичне забезпечення аналізу кадрової складової виступили: зміни у штаті топ-менеджменту підприємств; дія інноваційних програм підготовки кадрів та підвищення їх професіонального рівня; наявність систем стимулювання та соціального забезпечення на підприємствах; співпраця із вищими навчальними закладами та науково-дослідними установами; Формування корпоративної культури інновацій.

Таблиця 3.3

Забезпечення кадрової безпеки розвитку Харківських машинобудівних підприємств

Ознаки складової	Приклад прояву
Зміни у штаті топ-менеджменту підприємств	Зміни в основному складі топ-менеджменту на підприємствах символізує про зміни в стратегії розвитку - ДП «Харківський машинобудівний завод «ФЕД»; ПАТ «ХТЗ ім. Орджонікідзе».
Інноваційні програми підготовки кадрів та підвищення їх професіонального рівня	Система мотивації та заохочень до новаторства, раціоналізаторства, оволодіння сучасними новітніми технологіями, навчання ПАТ «Турбоатом» - програма по закріпленню робочих та молодих спеціалістів на виробництві
Стимулювання та соціальне забезпечення	Діюча система страхування, підтримки інноваторів та раціоналізаторів, соціальних бонусів та матеріальної допомоги. Управління з персоналу ПАТ «ХТЗ» розроблено та впроваджено мотиваційні програми для співробітників, які передбачають: матеріальне стимулювання проектів особливо важливих робіт; систему преміювання керівників та спеціалістів.

Продовження таблиці 3.3

Ознаки складової	Приклад прояву
Співпраця із вищими навчальними закладами та науково-дослідними установами	<p>Індустріальна група «УПЕК» співпрацює з НТУ «ХП» з метою спільною підготовки кадрів необхідних професій та високої кваліфікації; в рамках парку «Техноград» створено спеціалізований учбовий клас.</p> <p>ПАТ «Турбоатом» - укладені угоди із технічним училищами, технікумами на підготовку спеціалістів; спільно із НТУ «ХП» створено філіали кафедр для проведення практичних занять та надання консультацій молодим спеціалістам.</p> <p>Спільно із НТУ «ХП» на базі ПАТ «Південкабель» створено науковий парк з метою проведення наукових досліджень, а також вирішення інвестиційних завдань.</p>
Формування корпоративної культури інновацій	<p>Наявність інноваційних традицій, системи цінностей та єдності інтересів, спадкоємності та передачі досвіду, сприятливого соціально-психологічного клімату, позитивного іміджу підприємства. ІГ «УПЕК»: корпоративна газета, щорічний чемпіонат професіоналів, створення благодійного фонду для надання адресної матеріальної допомоги співробітникам, розвинена соціальна сфера</p>

Передусім, про зміни в стратегічних цілях підприємства завжди свідчать кадрові зміни у топ-менеджменті. Такими прикладами є: ПАТ «ХТЗ», який у 2016 році змінив власника через невикористання наявного потенціалу та спроби вивезення до Російської Федерації накопиченого інтелектуального капіталу підприємства. Системою управління персоналу розроблено та впроваджено мотиваційні програми для співробітників, які передбачають: матеріальне стимулювання проектів особливо важливих робіт; систему преміювання керівників та спеціалістів; матеріальне стимулювання співробітників та реалізацію неліквідів; за організацію робіт з пошуку та виконання замовлень сторонніми організаціями; за раціоналізаторство; за участь у відновленні та ремонті обладнання; матеріальне стимулювання робітників цехів за проведення робіт за системою постійних удосконалень, спрямованих на усунення непродуктивних втрат, витрат матеріалів, зусиль та часу; за проведення робіт із зниження закупівельних цін; преміювання з Фонду керівника [193].

На ПАТ «Турбоатом» розроблено та виконується Програма по закріпленню робітників та молодих спеціалістів на виробництві, яка відображає пріоритетні напрями кадрової політики, управління персоналом, омолодження кадрового складу, що дозволить зберегти та залучити на підприємство висококваліфікованих робітників та інженерно-технічних спеціалістів. За 11 місяців 2018 року на ПАТ «Турбоатом» пройшли виробничу практику 441 особи (студенти та учні навчальних закладів); укладено угоди з технічними училищами, технікумами про підготовку молодих робітників, необхідних підприємству. Відповідно до спільного наказу ПАТ «Турбоатом» та НТУ «ХП» створено філіали кафедр, визначені приміщення, де проводяться практичні заняття, консультації та захисти дипломних проектів за необхідними спеціальностями. У 2015 році ПАТ «Турбоатом», Holtec International та НАЕК «Енергоатом» у Брюсселі підписали Меморандум про взаєморозуміння в межах проекту будівництва централізованого сховища відпрацьованого ядерного палива для українських АЕС. Документ передбачає передачу «Турбоатому» технології Holtec з виробництва контейнерів для зберігання відпрацьованого ядерного палива системи HI-STORM 190 [184].

НТУ «ХП», ПАТ «Завод «Південкабель» та «Співтовариство Т» підписали статутні документи створення наукового парку на базі ПАТ «Південкабель» для розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності, комерціалізації наукових ідей та їх просування на вітчизняних та закордонних ринках.

Врахування вище наведених фактів з практичної діяльності машинобудівних підприємств дозволяє виділити організаційний інструментарій забезпечення економічної безпеки їх розвитку (табл. 3. 4).

Питання аналізу економічної безпеки розвитку підприємства передбачає встановлення відповідей на такі питання: щодо наявності потенціалу до розвитку, його достатності; термінів реалізації цілей та їх інструментальне забезпечення; аналіз та оцінювання слабких місць, загроз та ризиків, що існують для реалізації стратегічних цілей. Відповіді на такі питання можливо

отримати лише у разі розгляду співвідносності між наявним потенціалом та цілями.

Таблиця 3. 4

Організаційні способи забезпечення економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств Харківського регіону

Інструмент	Приклад прояву
Організаційні зміни в структурі підприємства	<p>ІГ «У.П.Е.К.» - дивізійна структура, яка дозволяє максимально повно враховувати бажання клієнта, єдині центри контролю та координації інженерних, конструкторських та виробничих ресурсів.</p> <p>ПАТ «Хартрон» - холдингова структура із єдиним центром керування, який узгоджує та координує діяльність усіх підрозділів.</p> <p>ТОВ «РОСС» - корпоративна структура, що забезпечує диверсифікацію діяльності та підвищує рівень координації ресурсів.</p> <p>Корпорація «УкрІннМаш» об'єднує чотири машинобудівні підприємства що виробляють різні види спецтехніки</p>
Організація співробітництва	<p>Співробітництво з SKF - ІГ «У.П.Е.К.» виготовляє компоненти для продукції компанії SKF</p> <p>Співпраця ПАТ «Південкабель» з фірмами "Деа Тек"(Італія), "МАГ"(Австрія).</p> <p>ПАТ «Турбоатом» співробітництво із компанією Holtec International (США).</p> <p>ПАТ «ХТЗ» співпраця з польським виробником Agro-Factory,</p> <p>ПАТ «Хартрон» пропонує для потенціальних партнерів такі можливі варіанти співробітництва, як: створення представництв та сервісних центрів, надання обладнання та персоналу, створення спільних підприємств, спільна сертифікація та маркетинг.</p> <p>ТОВ «Машгідропривід», що входить до складу корпорації «УкрІннМаш» на офіційному сайті декларує готовність до співробітництва з іншими компаніями.</p>
Розвиток каналів розподілу та збуту	<p>Відкритість підприємства до створення нових представництв та угод із дистриб'юторами (ІГ «У.П.Е.К.», ПАТ «ХАРП»).</p> <p>Створення програми співпраці із дилерами на ПАТ «Завод ім. Фрунзе».</p> <p>ТОВ «ЛКМЗ» відкриває представництво у Європі.</p>

За результатами аналізу економічних реалій машинобудівних підприємств слід констатувати факт їх переорієнтації на нових клієнтів та нові ринки збуту, що задає головний напрям їх розвитку. Таким чином, можна виділити головні стратегії організаційного розвитку (табл. 3.5). Вони поєднують два основних напрями: вихід на нові ринки та імпортозаміщення.

Таблиця 3.5

Стратегічні орієнтири розвитку та відповідний їм зміст складових економічної безпеки

Стратегічні орієнтири	Організаційні форми	Зміст економічної безпеки розвитку за складовими		
		Технологічна	Людська	Інформаційна
Вихід на нові ринки (Європи, Азії, Америки)	Стратегія непрямого експорту (через виробництво за давальницькими схемами)	впровадження технологічних рішень, спрямованих на економію ресурсів, зниження відсотку браку	зменшення плинності кадрів; підвищення продуктивності праці персоналу	правила пошуку партнерів; вимоги потенційних партнерів до виробничих потужностей та організації співпраці; стандарти цільового ринку;
	Відкриття філій та представництв (в тому числі угоди на дистрибуцію)	розробка та впровадження на постійній основі інноваційних рішень, що є новими для ринку; оптимізація та автоматизація ключових бізнес-процесів підприємства	формування корпоративної культури нового типу; зміна топ-менеджерів на досвідчених у реалізації таких проектів; розвиток компетентностей персоналу та менеджменту з метою підвищення їх наукового потенціалу; посилення ролі маркетингових підрозділів;	конкуренти та сила їх впливу; стандарти ведення бізнесу (правила пошуку клієнтів, інвесторів та партнерів); технологічні вимоги до продукту (порядок проведення сертифікації); культурні особливості потенційних клієнтів; питання захисту торгівельної марки, ризики пов'язані із конфліктом інтересів партнерів;
	Придбання готового виробництва	фокусування на одному або кількох інноваційних продуктах		
	Кооперація зі світовими високотехнологічними компаніями			
Імпортозаміщення (заміщення продукції переважно з Європи та Росії)	Переорієнтація на нову продукцію та нове виробництво	Розширення лінійки продуктів, придбання нових технологічних процесів	перекваліфікація персоналу; перепідготовка або зміна менеджерів	особливості продукту та ринку, конкуренти та їх вплив; шляхи просування продукту на ринку;
	Організація бізнесу за моделлю «під ключ»	впровадження інноваційних рішень, спрямованих на покращення споживчих та технологічних параметрів продукту, економію ресурсів; впровадження повного циклу від виробництва продукту до його обслуговування;	розвиток компетентностей персоналу та менеджменту з метою підвищення їх лояльності та продуктивності; розвиток знань з маркетингу та просування продукту	характеристики продуктів-аналогів; вимоги до продукту та вподобання клієнтів; вимоги клієнтів до таких проектів; правила пошуку партнерів та співпраці із ними (як вітчизняних, так і закордонних).

Вихід на нові ринки можливо здійснити використавши одну або одразу кілька із таких стратегій, як: непрямий експорт (що передбачає роботу за давальницькими схемами); відкриття філій та представництв; придбання готового виробництва; кооперація із лідерами галузі. У свою чергу напрям імпортозаміщення передбачає такі стратегії, як: переорієнтація на нову продукції з метою задоволення внутрішнього попиту; підвищення якості наявного продукту (в тому числі реалізація проектів під ключ) з метою витіснення конкурентів (імпортованої продукції).

Таким чином, саме обрана підприємством стратегія розвитку буде визначати вимоги до складових економічної безпеки підприємства. У свою чергу, аналіз економічної безпеки підприємства необхідно проводити з позиції достатності для реалізації обраної стратегії. Тому на наступному кроці доцільно проаналізувати, які саме стратегії організаційного розвитку є найбільш актуальними для машинобудівних підприємств Харківського регіону (табл. 3.6).

Проведений аналіз діяльності 15-ти машинобудівних підприємств Харківського регіону показав, що найбільш актуальними для них є такі стратегії організаційного розвитку, а саме: відкриття філій та представництв на нових ринках, та створення спільних підприємств та виробництв із високотехнологічними компаніями галузі. Таким чином, підприємства, що реалізують такі стратегії, представляють базу для дослідження стану їх економічної безпеки. До таких підприємств належать: підприємства індустріальної групи «У.П.Е.К.» (ПАТ «ХАРП», ТОВ «ЛКМЗ»), корпорація «ФЕД», до складу якої входить ДП «Харківський машинобудівний завод «ФЕД», ПАТ «Завод ім. Фрунзе», ПАТ «Завод «Південкабель».

Стратегія непрямого експорту не використовується досліджуваними підприємствами, оскільки усі вони орієнтовані на просування власної торгівельної марки. Стратегія придбання готового виробництва не представлена серед підприємств, через те, що вона потребує чинне найбільше фінансових ресурсів для її реалізації.

Стратегії організаційного розвитку Харківських машинобудівних підприємств

Стратегія змін	Частка підприємств, що реалізують стратегію	Приклади прояву
Стратегія непрямого експорту		
Відкриття філій та представництв (в тому числі угоди на ексклюзивну дистрибуцію)	20%	Компанія "Providence Group" є ексклюзивним представником ПАТ «ФЕД» у Канаді. FED China Technology Center Co., Ltd. (Китайський Технологічний Центр «ФЕД») створено з метою виведення новітньої продукції авіапромисловості на ринок Китаю; ПАТ «Завод ім. Фрунзе» відкрило представництво у ОАЕ; ТОВ «ЛКМЗ» відкриває представництво у Європі.
Придбання готового виробництва		
Кооперація зі світовими високотехнологічними компаніями	26,7%	ПАТ «ХТЗ» спільно з Agro-Factory, польським виробником сільгосптехніки планують поставляти сільгоспмашини до країн Африки; ІГ «УПЕК» (ПАТ «ХАРП») виготовляє компоненти для продукції компанії SKF; ІГ «УПЕК» (ТОВ «ЛКМЗ») підписала Меморандум про співробітництво із Польською компанією FON-SKB; ІГ «УПЕК» (ТОВ «ЛКМЗ») та компанія Larrington Trailers (великобританія) об'єднали зусилля для виробництва причіпної сільгосптехніки із самоскидним кузовом Harvester; ПАТ «Південкабель» співпрацює з авторитетними фірмами "Деа Тек"(Італія), "МАГ"(Австрія).
Переорієнтація на нову продукцію та нове виробництво	6,7%	ПАТ «Завод ім. Фрунзе» створив та поставив для української армії перший мобільний банно-пральний комплекс власного виробництва.
Організація бізнесу за моделлю «під ключ»	6,7%	ВАТ «Турбоатом» спеціалізується на виготовленні продукції за повним циклом.

Так, фінансові витрати для такої стратегії пов'язані із купівлею виробництва, його модернізацією та налаштуванням на власні потреби, вивченням ринку, розробкою маркетингової стратегії для просування бренду тощо. Нажаль, вітчизняні промислові підприємства мають проблеми із фінансуванням, є фінансово нестійкими, особливо упродовж останніх трьох

років. Реалізація стратегії придбання нового виробництва можлива лише за умови потужних фінансових вливань від інвесторів.

Подальший аналіз стану економічної безпеки розвитку доцільно здійснювати на прикладі підприємств, які реалізують стратегію кооперації із високотехнологічними лідерами галузі, тому що саме особливості стратегії будуть визначати вимоги до трьох основних складових, технологічної, кадрової та інформаційної. Розроблений комплекс показників за визначеними складовими, а також джерела інформації для їх визначення представлені у таблиці 3.7

Таблиця 3.7

Параметри експрес-аналізу економічної безпеки розвитку підприємства

№ з/п	Складові економічної безпеки розвитку та контрольні питання за складовими	Джерела отримання інформації
ТЕХНОЛОГІЧНА СКЛАДОВА		
1.1	Наявність продукту, що є інновацією або новацією для нового ринку	СЗ+ОС
1.2	Інноваційний продукт є наслідком власних науково-дослідних розробок підприємства	СЗ
1.3	Частка інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції постійно зростає	СЗ
1.4	Наявність маркування СЕ на продукті	ОС
1.5	Основні бізнес-процеси підприємства ґрунтуються на засадах бережливого виробництва	ОС
1.6	Підприємство постійно розширює номенклатуру та асортимент продукції	СЗ
1.7	Для виробництва продукції використовується новітнє енергозберігаюче та високопродуктивне обладнання	СЗ+ОС
1.8	Наявність в структурного підрозділу R&D, що включає групи з трансферу технологій, розвитку ІТ-інфраструктури.	ОС
1.9	Виробничі процеси підприємства пройшли сертифікацію на відповідність визнаним у світі стандартам менеджменту якості	ОС
1.10	Високоякісний продукт має привабливу ринкову ціну та доповнений високоякісним сервісом	ОС
КАДРОВА СКЛАДОВА		
2.1	Частка висококваліфікованих фахівців в структурі персоналу підприємства постійно зростає	СЗ
2.2	Наявність ефективних програм розвитку персоналу, системи підвищення кваліфікації	ОС+СЗ
2.3	Наявність ефективних програм мотивації персоналу до розвитку	ОС
2.4	Залучення персоналу до прийняття найважливіших стратегічних рішень	ОС

Продовження таблиці 3.7

№ з/п	Складові економічної безпеки розвитку та контрольні питання за складовими	Джерела отримання інформації
2.5	На підприємстві сформовано високий рівень корпоративної культури – згуртованість, лояльність, готовність персоналу до інноваційних змін	ОС
2.6	Наявність інноваційних підрозділів, процеси розробки ідеї та виведення її на ринок є чітко структурованими та керованими з використанням єдиних інформаційних платформ	ОС
2.7	Наявність інноваційних традицій, персонал підприємства має досвід у перебудові організаційної структури, ключових бізнес-процесів, умов праці.	ОС
2.8	Дія системи кар'єрного просування, передачі досвіду, спадкоємності	ОС
2.9	Топ-менеджери мають досвід виходу на нові ринки (Європи, Азії, Америки)	ОС
2.10	Співпраця з науково-дослідними організаціями, ВНЗ	
ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА		
3.1	Забезпеченість підприємства сучасними системами операційного управління, засобами комунікації	ОС
3.2	Ступінь відкритості підприємства, суспільна думка про підприємство	ОС
3.3	Наявність якісної реклами, комерційних пропозицій підприємства на сайті	ОС
3.4	Підприємство оприлюднює інформацію про підписання угод з партнерами та результати співпраці	ОС
3.5	Підприємство є постійним учасником міжнародних виставок, ярмарок, семінарів	ОС
3.6	Фінансова звітність підприємства є повною та доступною для ознайомлення у будь-який час	ОС
3.7	Підприємство регулярно публікує звіт про стан корпоративного управління	ОС
3.8	Підприємство регулярно готує та оприлюднює інформацію щодо корпоративної соціальної відповідальності	ОС
3.9	Наявність Кодексу корпоративної етики та/або інформаційної прозорості щодо захисту акціонерів, стейкхолдерів	ОС
3.10	Політика підприємства в сфері управління ризиками та прийняття стратегічних рішень є регламентованою та визначена спеціальними документами	ОС

*Скорочення, що використані у таблиці:

ОС – офіційний сайт підприємства;

СЗ – статистична звітність (обов'язкові форми звітності за інноваціями та станом управління персоналом);

Перевагою наведеною методики експрес-аналізу економічної безпеки розвитку підприємств є можливість використання її результатів зовнішніми

стейкхолдерами, наприклад, потенційними партнерами, яким необхідно прийняти рішення щодо доцільності укладання угоди про довгострокове партнерство. Результати експрес-аналізу економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств Харківського регіону, які реалізують стратегію кооперації із лідерами галузі (ПАТ «ХАРП», ТОВ «ЛКМЗ», ПАТ «Завод «Південкабель», ПАТ «ХТЗ ім. Орджонікідзе») представлено в додатку М.

Представлена методика містить 30 контрольних показників, які можуть бути визначені відповідями так або ні (відповідно виміряні числами 1 або 0). Такий підхід [82] спрощує проведення аналізу та інтерпретацію отриманих даних, та дозволяє швидко оцінити підприємство з позиції доцільності розгляду його як потенційного партнера. Таким чином, максимальна кількість балів, яка може бути поставлена підприємству – 30, а стан їх економічної безпеки розвитку може бути визначений такими рівнями: не достатній – від 0 до 10 балів; достатній – від 11 до 20 балів; достатньо високий від 21 до 25 балів, високий – від 26 до 30 балів.

Отримані розрахунки свідчать про те, що стан економічної безпеки розвитку ПАТ «ХАРП» та ТОВ «ЛКМЗ» знаходиться на одному рівні та може бути оцінений як високий (що пояснюється тим, що обидва підприємства входять до бізнесу індустріальної групи «УПЕК»). Стан економічної безпеки розвитку ПАТ «Південкабель» є достатнім (16 з 30 балів), однак основні ризики пов'язані із відсутністю фактичного досвіду у пошуку та укладання угод довгострокового партнерства на нових ринках, а також недостатньою інформаційною прозорістю корпоративного управління. Не достатній рівень економічної безпеки розвитку спостерігається у ПАТ «ХТЗ» (9 з 30 балів), скоріше можна визначити як нестійкий, так як це пов'язано із поточними труднощами та кризовим періодом, з якого виходить підприємство, із зміною власника, втратою інноваційного та кадрового потенціалу тощо. Відсутність досвіду у реалізації продукції на європейських ринках, співпраці з підприємствами-лідерам галузі, державної підтримки стає основною причиною недостатнього рівня економічної безпеки для розвитку підприємств. Відповіді

на ці питання вимагають системного погляду та стратегічного підходу для забезпечення економічної безпеки процесів розвитку підприємств.

3.2. Методичний підхід до забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства

Методичний підхід забезпечення економічної безпеки розвитку повинен створювати певну інформаційну базу для прийняття стратегічних управлінських рішень щодо довгострокової ефективності підприємства [83; 84]. При цьому необхідно враховувати причинно-наслідкові зв'язки між процесами виробничо-господарської діяльності з метою максимального врахування усіх факторів, що негативно впливають на розвиток. Тому забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства створюється за рахунок інтеграції специфічних функцій управління економічною безпекою в систему стратегічного управління розвитком підприємства.

Управління економічною безпекою підприємства направлено на створення сприятливих умов для одержання прибутку в короткостроковому періоді й його збереження за рахунок ефективного використання наявних виробничих можливостей. Управління даними процесами носить поточний характер. Відповідно до цілей управління процесами функціонування й розвитку підприємства, групуються функції поточного й стратегічного управління. Функціями, що забезпечують їхню безперервність, стійкість, надійність та гармонійність виступають функції економічної безпеки розвитку підприємства [145].

Функція координації узгоджує цілі та завдання економічної безпеки з стратегічними цілями розвитку та реалізується в циклі управління на основі оцінювання та аналізу потенційних та реальних загроз внутрішнього й зовнішнього середовища підприємства.

Координування забезпечує узгодження й ув'язування цілей й завдань поточного або стратегічного управління з цілями економічної безпеки підприємства на кожному функціональному рівні ієрархії організації. Свої функції підрозділ економічної безпеки виконує при активній взаємодії з іншими структурними підрозділами підприємства, що дозволяє залучати для рішення завдань забезпечення безпеки провідних спеціалістів різних областей, що є професіоналами з економіки, зокрема фінансистів, менеджерів, технологів, маркетологів, програмістів, юристів і т.д.

Плануванню належить вирішальне значення, тому що розробка плану припускає вибір напрямку розвитку підприємства, визначення складу й послідовності робіт, обґрунтований відбір коштів для формування потенціалу й реалізації шляхів його розвитку. Планова функція, як специфічна функція економічної безпеки, реалізується відповідно цілям розвитку підприємства через розроблення концепції безпеки, стратегії безпеки, оперативних, тактичних і ситуативних оперативних планів по протидії небезпекам і погрозам для діяльності підприємства, а також створює необхідні умови для стійкої конкурентної позиції підприємства на ринку.

Традиційно організаційна функція відповідає за: чітку підготовку й організацію робіт щодо поділу праці за функціональними підсистемами, підрозділами, виконавцями і рівнями управління; створення умов для ефективного виконання робіт з обліком відповідного інформаційного, методичного, технічного й кадрового забезпечення.

У результаті аналізу стану економічної безпеки й узгодження цілей безпеки з цілями розвитку та інтересами підприємства здійснюється вибір заходів, з'являється певний варіант організації системи економічної безпеки підприємства. Функція прогнозування визначає управління в майбутньому, коли використовується інформація, представлена на підставі даних прогнозних оцінок, кількісних і якісних характеристик бажаного стану безпеки діяльності підприємства. Такого типу питання постають перед підприємством постійно в процесі поточного управління стратегічним розвитком. Цілком закономірно, що

при існуючих змінах у інституціональному, конкурентному середовищі підприємства ті або інші стратегічні плани можуть піддатися перегляду або коректуванню, у тому числі й проекти економічної безпеки підприємства.

В системі управління діяльністю підприємства особливу роль виконує моніторинг. Тут інформація піддається оцінці на актуальність, вірогідність і цінність. Одержувати інформацію про зміни, виявляти й оцінювати фактори внутрішнього й зовнішнього впливу можливо тільки в системі стратегічного моніторингу. Система стратегічного моніторингу підприємства дозволяє:

аналізувати ті події (по мірі їхнього надходження або ознаки), які можуть особливим чином вплинути на ймовірність і характер майбутніх результатів процесів розвитку підприємства;

відслідковувати позитивні або негативні тенденції змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі, що намічаються, й вносити своєчасні корективи в напрямки інноваційного розвитку підприємства;

визначати своєчасну значимість і стратегічну актуальність реалізованих якісних змін у економічному стану підприємства.

Методи моніторингу дозволяють визначати загрози у змінах зовнішнього середовища, а також прогнозувати ті майбутні тенденції, які варто розглядати як життєво важливі напрямки для функціонування й розвитку підприємства. Якщо методи моніторингу з економічної безпеки (своєчасне виявлення реальних та потенційних погроз фінансової стабільності; здійснення оцінки рівня можливого негативного впливу на стан економічної безпеки; проведення контролю за критичними ситуаціями, які виникають на підприємстві й довкола нього; здійснення обліку всіх факторів погроз; діагностика критичного стану підприємства) інтегрувати в процеси функціонування й розвитку, то вони зможуть забезпечити ефективність, стабільність та стійкість реалізації стратегії інноваційного розвитку, конкурентної позиції підприємства на ринку.

Мотиваційна функція підрозділу економічної безпеки реалізується при активній взаємодії з іншими структурними підрозділами. Укладається в розміщенні кадрів, виявленні негативних тенденцій, можливих причин і умов

соціальної напруженості, у попередженні й локалізації конфліктів, створенні нормальної обстановки, інструктажі персоналу об'єкта з питань своєї компетенції, формуванні в нього почуття відповідальності за дотримання встановлених режимів безпеки. Мотиваційна активність спрямована на організацію системи диференційованого навчання, підвищення кваліфікації й інструктажів співробітників штатного підрозділу безпеки, а також керівників підприємства, його структурних підрозділів і всього персоналу в області безпеки. Ціль навчання - оперативно доводити до персоналу підприємства та його штатного структурного підрозділу безпеки інформацію щодо діяльності про всі фактори небезпек і погроз, а також знайомити з інноваційними технологіями, формами й методами використовуваними в сфері забезпечення економічної безпеки.

Функції обліку й контролю на підставі зіставлення планових і фактичних параметрів станів системи дозволяють проаналізувати й оцінити стан економічної безпеки підприємства. Основними видами контролю є: попередній, спрямовуючий і підсумковий. Методи попереднього контролю використовуються до початку реалізації заходів щодо забезпечення безпеки підприємства й визначають кількісні й структурні характеристики оптимального варіанту їхньої реалізації. Спрямовуючий контроль застосовується увесь час від початку практичного здійснення рішення щодо забезпечення безпеки до його завершального етапу. Він включає вимір, оцінку, порівняння, розробку, а також виконання коригувальних дій, спрямованих на досягнення кінцевих результатів по досліджуваному об'єкту. Метод контролю за підсумковими отриманими результатами, або наступний контроль, застосовується, коли рішення вважається виконаним. Цей вид контролю при аналізі ефективності управління спрямований на оцінку результативності виконання поставлених цілей з обраної стратегії безпеки.

Регулювання припускає уточнення планів і заходів щодо досягнення цілей; коректування процесів безпеки відповідно змінам у цілях функціонування та розвитку підприємства. Дана функція на основі оцінки й

аналізу впливів факторів загроз зовнішнього середовища дозволяє досягати запланованого стану економічної безпеки підприємства.

Аналіз та оцінювання стану економічної безпеки підприємства, тенденцій змін та загроз направлені на організацію й проведення активної й цілеспрямованої роботи зі збору, нагромадженню, обробці й інтерпретації результатів з аналізу інформації про процеси, що проходять у зовнішнім і внутрішнім середовищі підприємства, які необхідні для здійснення ефективного управління підприємством і забезпечення економічної безпеки.

Успішна реалізація зазначених функцій системи економічної безпеки підприємства, залежить від ефективної роботи штатного підрозділу економічної безпеки. Підрозділ економічної безпеки підприємства представляється як структурний підрозділ, що підкоряється безпосередньо першому керівникові (власникові) і організовує у взаємодії з іншими структурними підрозділами, а також зовнішніми суб'єктами державної й недержавної системи безпеки та вирішує завдання з попередження, зниження рівня й протидії небезпекам, погрозам і ризикам, створюючи умови для стійкого функціонування й розвитку підприємства.

Основними сферами діяльності підрозділу економічної безпеки підприємства є внутрішнє й зовнішнє середовище, де формуються основні небезпеки й погрози для його діяльності і стану економічної безпеки [87; 145]. У внутрішнім середовищі головну увагу підрозділ економічної безпеки приділяє збереженню стану економічної безпеки підприємства, а в зовнішнім - всім потенційним та реальним факторам погроз. Компетенціями співробітників підрозділу економічної безпеки підприємства виступають:

1. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності й системи економічної безпеки підприємства:

збір, обробка, систематизація й аналіз інформації про конкурентне середовище підприємства та зміни, що відбуваються на ринку, де працює підприємство;

підготовка аналітичних записок, довідок і рекомендацій керівництву

(власникам) підприємства для прийняття рішень щодо розвитку підприємства;

визначення ступеня вірогідності інформації про позитивні й негативні фактори зовнішнього й внутрішнього середовища, що використовується його керівництвом для визначення політики, розробки стратегії й здійснення стратегічного управління;

цілеспрямований пошук і одержання інформації необхідної для прийняття рішень у процесах діяльності підприємства.

2. Планування діяльності по забезпеченню економічної безпеки підприємства.

3. Управління системою економічної безпеки підприємства.

4. Взаємодія підрозділу економічної безпеки з органами державної влади й управління, а також силовими структурами для протидії реальним і потенційним небезпекам і погрозам економічної безпеки.

5. Протидія конкурентній розвідці, захист комерційної таємниці й інтелектуальної власності підприємства. Захист електронних носіїв інформації від несанкціонованого доступу.

6. Забезпечення безпеки персоналу підприємства. Забезпечення особистої безпеки власників (перших керівників підприємства) і членів їхніх родин.

7. Попередження протиправних дій з боку персоналу підприємства, які можуть завдати шкоди економічній безпеці.

8. Організація навчання персоналу підприємства і його підрозділу економічної безпеки сучасним методам протидії небезпекам і погрозам у внутрішнім і зовнішнім середовищі.

9. Проведення службових розслідувань подій, які відбулися на підприємстві й завдали шкоди його економічній безпеці.

10. Організація системи охорони й захисту території, будинків і споруджень, фінансових ресурсів, засобів виробництва, готової продукції, сировини, транспортних засобів і інших матеріальних цінностей підприємства.

Крім зазначеного поточного, стратегічний інструментарій економічної безпеки розвитку повинен включати вибір, формування та реалізацію

комплексу заходів та методів, що забезпечать підприємству стан захищеності для досягнення його стратегічних цілей: гармонізацію інтересів та їх узгодження з цілями підприємства; діагностику фінансово-економічної стійкості підприємства; розробку профілю захисту стратегічних планів розвитку; процедури технологічного контролю та моніторингу підприємства; формування інформаційної політики та кадрової безпеки підприємства [90; 145; 147].

З метою прискорення власного зростання, досягнення стратегічної стійкості, нарощування інноваційного потенціалу та підвищення ефективності використання ресурсів, зниження фінансовий та інших бізнес-ризиків, система управління сучасним підприємством знаходиться у постійному пошуку нових, стратегічно важливих напрямків діяльності. В межах теорії стратегічного управління найбільш популярними напрямками стратегічного зростання є різноманітні форми спеціалізації та диверсифікації. Важливо відмітити той факт, що організаційний розвиток може відбуватися як шляхом внутрішнього, так і шляхом зовнішнього зростання.

Політика інформаційної та кадрової безпеки підприємства, перш за все передбачає створення системи захисту інтелектуальної власності, а також системи розвитку висококваліфікованих співробітників що забезпечують інноваційний розвиток підприємства. Тут, чи не найбільше значення мають потужні мотиваційні програми, метою яких є збереження цінних кадрів, підвищення зацікавленості управлінського персоналу, зменшення плинності кадрів, створення міцної корпоративної культури тощо. Також, важливим заходом є створення системи навчання персоналу (управлінців, спеціалістів, робітників), яка має бути комплексною та включати різноманітні методи навчання (лекції, семінари, рольові ігри, наставництво тощо).

Тому в якості основних принципів методичного підходу до формування економічної безпеки розвитку підприємства (стратегічний аспект) обрано: цінність чи привабливість напрямку діяльності, компетентність підприємства, яка проявляється через стійкість його конкурентної позиції та інноваційну

активність; організаційна адаптивність, яка визначається безпекою та надійністю наявних організаційних зв'язків підприємства з метою уникнення конкуренції; соціальна відповідальність та екологічність.

Платформу стратегічних дій за напрямками безпеко орієнтованого розвитку підприємства представляє комплекс заходів, групування яких відповідно виділеним складовим конфігурації економічної безпеки розвитку (рис. 3.2): інноваційної активності, стійкість конкурентної позиції, організаційної адаптивності, екологічності та соціальної відповідальності [84].

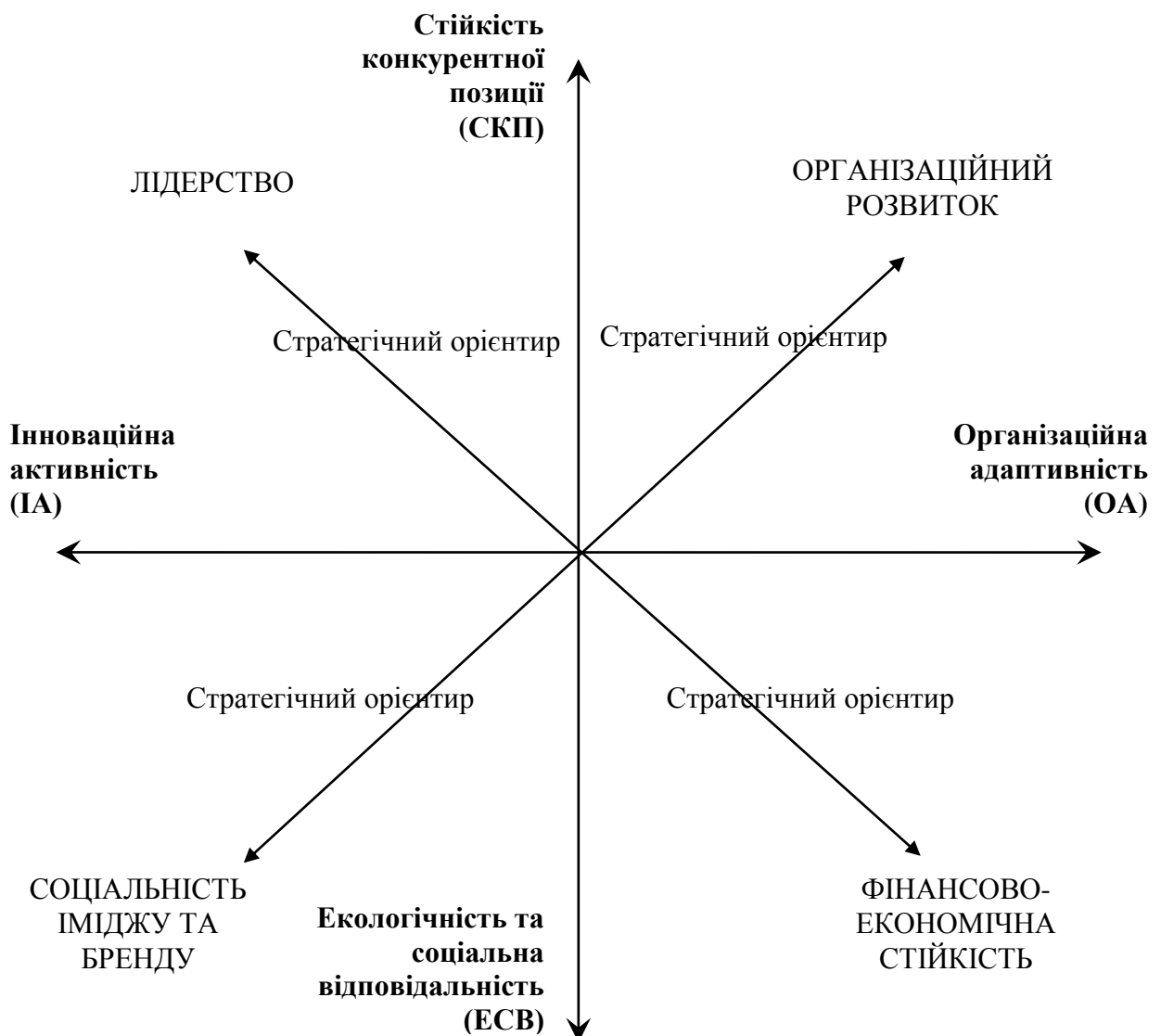

Рис. 3.2. Площина стратегічного управління безпекоорієнтованим розвитком підприємства.

Зв'язок між інноваційним розвитком та економічною безпекою є двостороннім. Виявлення ризиків, що складають реальні загрози та унеможливають реалізацію інноваційної стратегії представляють: низький інноваційний потенціал та виробничі можливості, недостатність фінансово-економічних ресурсів та нестійкість фінансово-економічного стану, неготовність персоналу до інноваційних змін, невідповідність очікуванням суспільства, безвідповідальність у взаємодії з контрагентами, орієнтація на короткостроковий результат.

В той же час економічна безпека забезпечується за рахунок отримання прибутку, який зростає більш високими темпами, коли збільшуються нематеріальні активи, доля підприємства на ринку, мотиваційний потенціал персоналу та зміцнюються конкурентна позиція та імідж підприємства. Такий підхід дозволяє провести оцінку економічних можливостей підприємства щодо досягнення стратегічних цілей по кожній з виділених складових економічної безпеки розвитку.

Стратегічне зростання, що спрямоване на зовнішнє середовище, забезпечується досягненням узгодженості інтересів підприємства із державою, партнерами та контрагентами та захистом його стратегічних планів розвитку. Реалізація різноманітних стратегій відбувається у різних організаційних формах. Так чи інакше, організаційне забезпечення якісного оновлення, розширення спектра напрямків діяльності підприємств може відбуватися через їх стратегічні об'єднання (партнерство, злиття, поглинання, створення сумісних науково-дослідних центрів тощо). У такому розумінні доцільним може стати як перерозподіл капіталу, так і створення спільних підприємств. Тобто, з метою забезпечення стану захищеності кожна стратегія повинна мати адекватне організаційне супроводження або певну стратегію організаційного розвитку. Також, особливо у разі стратегічної важливості підприємства для економіки країни, не можна нехтувати інтересами держави, яка може вплинути на конкурентну позицію підприємства.

Стійкість лідерських позицій підприємства на ринку багато в чому залежить від результативності маркетингової підтримки, розподілу, просування та безпосередньо збуту нової або удосконаленої продукції та послуг (рис. 3.3). Основними методами отримання інформаційної бази для створення нововведень є маркетингові дослідження. Слід зазначити, що забезпечення економічної безпеки розробки та впровадження нових технологій залежить від їх типу та масштабу. Склад здійснення організаційних заходів, фінансово-економічного забезпечення буде суттєво варіюватися. Тому необхідним є розробка нових методичних підходів – методів розрахунку сукупних витрат, що необхідні підприємству для фінансування процесів розробки, впровадження, виробництва та реалізації інновацій.

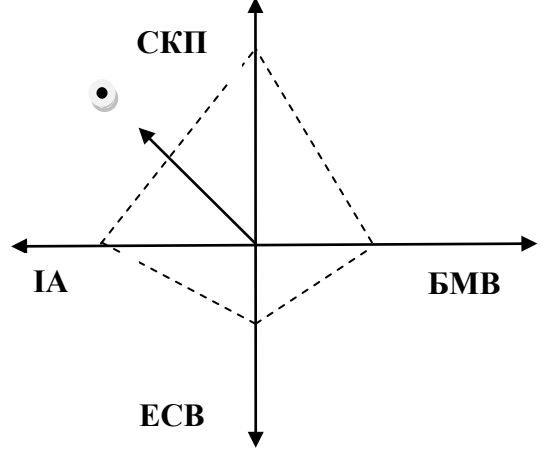
Стратегічний орієнтир – лідерство на ринку	Характеристика економічної безпеки досягнення лідерства на ринку
<p data-bbox="183 1005 802 1106">Орієнтація на лідерство вимагає від підприємства позиції інноватора, проактивної поведінки на ринку.</p> 	<p data-bbox="826 1005 1449 1256">Підприємство-лідер має високий інноваційний потенціал, застосовує сучасні маркетингові технології та інструменти позиціонування (неймінг, дизайн, реклама), що створюють пізнаваність бренду та здатність підприємства та його продукту вигідно виділяться на фоні конкурентів.</p> <p data-bbox="826 1267 1449 1547">Конкурентний та проактивний характер ринкової поведінки підприємства. Завданнями економічної безпеки інноваційного розвитку є чіткість та оперативність у визначенні пріоритетів та розподілу ресурсів, підтримка фінансової динамічної рівноваги між поточною та стратегічною діяльністю.</p>

Рис. 3.3. Забезпечення економічної безпеки розвитку за рахунок позиції лідера на ринку

Крім зазначеного, важливим є забезпечення правового захисту інтелектуальної власності за рахунок реєстрації товарних знаків та знаків обслуговування, підписання угод про нерозголошення комерційної таємниці. Вибір форми захисту прав на інтелектуальну власність залежить від масштабу

технології, її перспективності, а також концепції комерціалізації та виведення інновацій на ринок. Економічними та ринковими механізмами захисту нових та удосконалених продуктів від копіювання конкурентами є безперервне удосконалення їх якості, концентрація на певному сегменті ринку, просування стандартів, низька ціна.

Процеси забезпечення економічної безпеки за рахунок організаційної адаптації виступають необхідною умовою успішної реалізації стратегічних цілей, радикальних перетворень на підприємстві. Розвиток адаптивних здатностей організації пов'язаний із активізацією інноваційної діяльності та необхідністю створення гнучкої організаційної структури, сприйнятливої до змін середовища. Такий аспект адаптивності підприємства передбачає необхідність розробки відповідного стратегічного інструментарію управління, який включає методи, технології, способи, що забезпечать успішну реалізацію напрямку та цілей на стратегічне оновлення, формування інноваційного потенціалу для їх захисту від загроз (рис. 3.4).

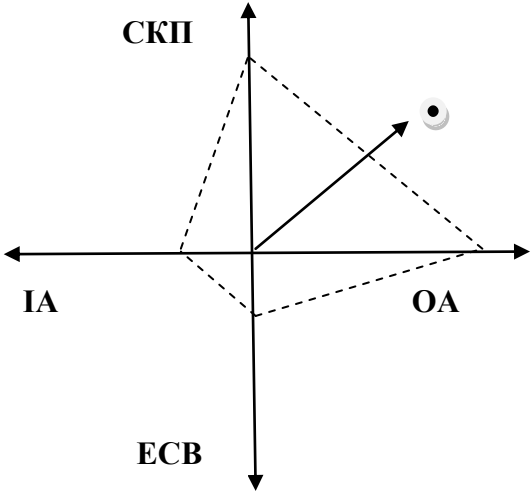
Стратегічний орієнтир - організаційний розвиток	Характеристика економічної безпеки організаційного розвитку
<p>Підприємство реалізує загальнокорпоративну стратегію зростання на основі інтеграційної активності, а також активного укладання угод про співробітництво.</p> 	<p>Створення ефективної бізнес-моделі за рахунок досягнення синергійного ефекту від взаємодії, створення інноваційної інфраструктури (науково-технологічні центри, проектні бюро, технопарки), залучення стратегічних знань партнерів.</p> <p>Підприємство акцентує увагу на виборі надійних партнерів, підтримки ефективності операційної діяльності за рахунок скорочення витрат на виробництво та збут продукції, тому деякі види діяльності можуть бути виведені на аутсорсинг, субконтрактинг (наприклад, автоматизація процесу управління, розробок та інших).</p> <p><i>Ризики - надмірна залежність від партнерів, можлива неузгодженість інтересів, недосягнення консенсусу в вирішенні складних питань, зростання організаційної складності, персонал не готовий до організаційних змін.</i></p>

Рис. 3.4. Забезпечення економічної безпеки організаційного розвитку.

Коли забезпечення економічної безпеки досягається за рахунок внутрішніх сил підприємства на перший план виходить забезпечення його фінансово-економічної стійкості: здатності забезпечувати розвиток власними коштами, бути автономним та фінансово незалежним, високо ліквідним, а також володіти інвестиційними засобами. В такому випадку значимим інструментом управління економічною безпекою розвитку стає регулярна діагностика фінансово-економічної стійкості, яка дозволить вчасно ідентифікувати слабкі місця в системі управління структурою капіталу та своєчасно реагувати на ризики, що виникають (рис. 3.5).

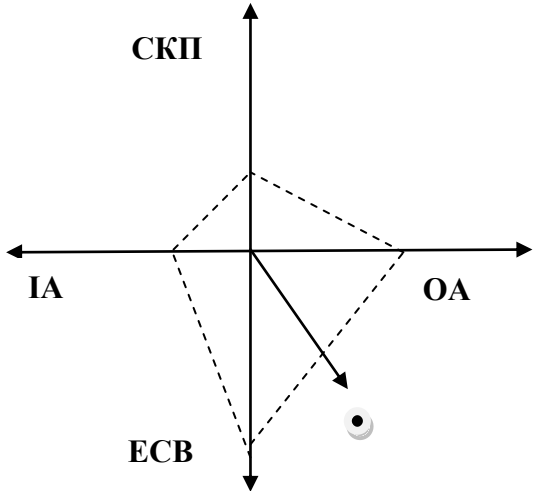
Стратегічний орієнтир – виробнича ефективність та фінансово-економічна стійкість	Характеристика економічної безпеки виробничої ефективності та фінансово-економічної стійкості
<p>Підприємство обрало стратегію без змін, де основними завданнями є підтримка фінансово-економічної стійкості та стабільності у виробничій діяльності.</p> 	<p>Підприємство створює та розвиває свої компетенції у напрямку виробничої діяльності, який ринково мало цікавий і має захист та підтримку з боку держави.</p> <p><i>Ключове завдання економічної безпеки – забезпечення ефективності операційної діяльності, стабільності та поступового розвитку за рахунок підвищення ефективності використання ресурсів через управління ризиками, їх страхування.</i></p> <p>Підприємство позиціонує себе як надійне для персоналу, клієнтів та партнерів, може мати стратегічне значення для економіки країни, бути показовим з точки зору реалізації державних соціальних та екологічних програм. Однак інноваційна активність носить несистемний характер.</p>

Рис. 3.5. Забезпечення економічної безпеки розвитку за рахунок виробничої ефективності та фінансово-економічної стійкості

Завданнями забезпечення економічної безпеки розвитку підприємств за рахунок фінансової стійкості виступають: незалежність підприємств від позикових коштів, здатність виконувати свої фінансові зобов'язання, наявність коштів для фінансування стратегічного розвитку, ефективність використання

оборотних коштів, інвестиційної привабливості; виробнича ефективність – прибутковість виробництва продукції, продуктивність праці, ефективність використання основних виробничих фондів, ефективність управління витратами виробництва, якість продукції.

Стратегічним інструментарієм економічної безпеки щодо забезпечення виробничої ефективності, безперервності виробничого процесу, своєчасного забезпечення, розподілу та перерозподілу необхідних ресурсів, ефективного виконання підприємством своїх основних функцій виступають методи технологічного контролю та моніторингу. Так, наявні виробничі та технологічні можливості повинні відповідати потребам ринку, бути основою конкурентних переваг підприємства. Моніторинг як система збирання, аналізу та зберігання знань стосовно технологічного оснащення, формує інформаційний простір для прийняття оптимальних управлінських рішень щодо стратегічного розвитку підприємства, оновлення та модернізації техніки та технологій, автоматизації виробничого процесу, науково-дослідних робіт тощо.

Цілі управління економічною безпекою підприємства повинні відповідати вимогам своєчасності, узгодженості, комплексності, обґрунтованості, прозорості. Економічні цілі спрямовані на оптимізацію процесів використання ресурсів підприємства й забезпечення достатнього рівня повернення інвестицій у довгостроковому періоді.

Соціальні, або позаекономічні цілі, що відповідають потребам і особистим прагненням працівників підприємства, суспільства, очікуванням впливових зовнішніх представників (зовнішніх акціонерів, кредиторів, регіональної влади, уряду), впливають на поведінку системи управління. На додаток до цих цілей можна виділити ще два фактори, що впливають на поведінку керівництва підприємства, обов'язки й обмеження. Тому одним із завдань економічної безпеки розвитку є досягнення балансу суспільних, групових і приватних інтересів працівників, персоналу управління й керівної ланки підприємства (рис. 3.6).

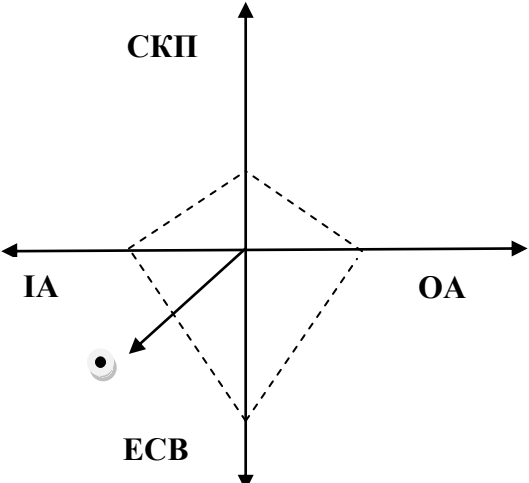
Стратегічний орієнтир – соціальність іміджу та бренду	Характеристика економічної безпеки розвитку через дотримання соціальної відповідальності
<p>Оборонний тип поведінки, так як у підприємства недостатньо власних коштів для інноваційного розвитку.</p> 	<p>Ефективність підтримується через впровадження екологічних стандартів та відповідність очікуванням суспільства. Продукція підприємства є унікальною та інноваційною.</p> <p>Однак спостерігається недостатній рівень прибутковості.</p> <p>Не представляючи стратегічного значення для економіки країни, підприємство позиціонує себе як гарант соціальних принципів та норм у роботі з персоналом. Йде активний пошук інвесторів.</p> <p><i>Основне завдання економічної безпеки полягає у збереженні кадрового складу та робочих місць, позитивної суспільної думки про підприємство.</i></p>

Рис. 3.6. Забезпечення економічної безпеки розвитку за рахунок соціальної відповідальності

Значимість суспільного іміджу зумовлена специфікою діяльності підприємства і виступає основним елементом його корпоративної культури. Основними елементами економічної безпеки в такому випадку є: дотримання корпоративних принципів якості корпоративного управління, інформаційної прозорості, відкритості підприємства; пошук та залучення інвесторів, державна підтримка, так як підприємство характеризується як соціально значима організація для економіки регіону, за рахунок надання робочих місць, дотримання екологічних стандартів (рис.3.6).

Таким чином, стратегічний інструментарій економічної безпеки розвитку повинен включати комплекс заходів (табл.3.8), реалізація яких дозволить досягати та втримувати стан захищеності, своєчасно виявляти проблемні місця з метою зниження або ліквідування їх негативних наслідків.

Відповідно виділеним стратегічним напрямкам розвитку (табл. 3.8) представлено комплекс можливих стратегічних заходів для забезпечення їх економічної безпеки [147].

Таблиця 3.8

Стратегічний інструментарій забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства

Складові інструментарію забезпечення економічної безпеки розвитку	Напрямки стратегічного управління безпекою орієнтованим розвитком підприємства			
	Стійкість конкурентної позиції	Інноваційна активність	Організаційна адаптивність	Екологічність та соціальна відповідальність
Концептуальна	Формування концепції захисту від конкурентів виведення товару на ринок, вибір ринку комерціалізації інновації	Ідентифікація цінності, унікальності інновацій. Концепція рівноваги між поточною та стратегічною діяльністю	Концепція гармонізації інтересів стейкхолдерів та їх узгодженість з цілями розвитку.	Визнання принципів соціальної відповідальності, що відповідають очікуванням суспільства та інформаційної прозорості
Планово-проектна	Розробка маркетингової політики, стратегії розширення ринку, фокусування на ринку	Розробка програм, бізнес-планів, інноваційних проектів, конкурентних стратегій	Розробка планів та програм організаційного розвитку, співпраці з партнерами	Розробка програм та проектів соціального розвитку
Інформаційно-аналітична	Методи конкурентної розвідки, бенчмаркінгу, бізнес-аналізу. Створення інформаційної бази даних про конкурентів	Пошукова оптимізація, методи Web-аналітики. Презентація пропозицій товарів та послуг на сайті та у ЗМІ (випуск брошур, тематичні видання, статті). Правовий захист	Ідентифікація спільних інтересів співробітництва. Аналіз інтересів стейкхолдерів, аналіз спільних результатів та ефективності співпраці, оцінювання надійності партнерів.	Доступність та достовірність інформації щодо соціальної політики, наявність зворотного зв'язку з адресатами соціальних програм (анкетування, опитування, складання рейтингів, аналіз суспільної думки)
Техніко-технологічна	Використання інноваційних технологій просування товарів (B2B, B2C)	Модернізація, технічне переозброєння, реконструкція, оновлення	Участь у трансфері технологій, проведення спільних інноваційних проектів	Технічне переоснащення офісів, впровадження екологічних та енергозберігаючих технологій
Організаційна	Формування організаційної гнучкості за рахунок організаційних форм та засобів	Пошук інвесторів. Організація конференцій, семінарів, ярмарок, виставок	Об'єднання, спільні підприємства, кооперація, стратегічне партнерство	Формування позитивного суспільного іміджу, спонсорство, благодійні організації та фонди

1. Лідерство на ринку та створення стійких конкурентних переваг

1.1. Формування концепції захисту від конкурентів виведення товару на ринок, вибір ринку комерціалізації інновації

1.1.1. Визначення принципів щодо забезпечення довготривалої позиції лідера;

1.1.2. Формулювання характеристик балансу між захистом та забезпеченням задоволення інтересів підприємства;

1.1.3. Прогнозування впливу розвитку напрямку діяльності на еволюцію бар'єрів мобільності (для вступу і виходу);

1.1.4. Передбачення дій конкурентів та їх переваг за даним напрямом діяльності;

1.1.5. Визначення часового горизонту входу за обраним напрямом діяльності.

1.2 Розробка маркетингової політики, стратегії розширення ринку, фокусування на ринку

1.2.1. Виявлення нових потреб споживачів та нових сфер застосування уже існуючих продуктів.

1.2.2. Виділити першочергові цілі та організувати ефективний маркетинг;

1.2.3. Розробка стратегії проникнення та розширення частки підприємства на рику;

1.2.4. Стратегія розширення гами товарів та послуг через урізноманітнення пропозиції;

1.2.5. Розробка стратегії диверсифікації для проникнення на суміжні ринки.

1.3 Методи конкурентної розвідки, бенчмаркінгу, бізнес-аналізу. Створення інформаційної бази даних про конкурентів

1.3.1. Збір даних щодо концентрації та структури конкурентів;

1.3.2. Аналіз динаміки ринкової діяльності;

1.3.3. Аналіз цілей конкурентів, поточних та попередніх стратегій конкурентів, вивчення причин успішної та невдалої їх реалізації; виділення та

аналіз ознак різноманітності конкурентів – технологічне або галузеве передування; розміри та географічне місцезнаходження; розвиненість організаційної структури; рівень корпоративної культури;

1.3.4. Аналіз наявності у конкурентів організаційно-виробничих та економіко-фінансових передумов для ефективної диференціації продукції, що виробляється;

1.3.5. Аналіз існуючих бар'єрів, які ускладнюють або унеможливають вихід з даної галузі та ринку.

1.4 Використання інноваційних технологій просування товарів

1.4.1. Використання клінтоорієнтованого підходу;

1.4.2. Застосування інструментів подієвого маркетингу – проведення ярмарок, семінарів, святкування ювілейних дат та знакових подій;

1.4.3. Змінювати стандарти сприйняття товару, послуги у споживачів;

1.4.4. Підтримувати та підвищувати популярність якісних товарів та послуг;

1.4.5. Розповсюджувати інформацію про позитивний імідж підприємства-лідера галузі;

1.5 Формування організаційної гнучкості за рахунок організаційних форм та засобів

1.5.1. Вивчати та застосовувати досвід інших підприємств;

1.5.2. Активізувати співпрацю та застосовувати нові організаційні форми між організаційної взаємодії, створити імідж надійного партнера;

1.5.3. Встановлювати швидко та об'єктивно пріоритети розвитку, розробляти детальні плани поліпшення та розвитку;

1.5.4. Детально вивчати передумови формування та розвитку конкурентних переваг, розвивати та створювати нові компетенції для придбання сильніших або нових конкурсних переваг;

1.5.5. Мотивувати персонал на навчання та розвиток.

2. Інноваційна активність

2.1 Ідентифікація цінності, унікальності інновацій. Концепція рівноваги між поточною та стратегічною діяльністю

2.1.1. Створення продуктів, нових для світового ринку (абсолютних інновацій).

2.1.2. Створення продуктів, нових для національного ринку (можливо через адаптацію вже створених, однак ще не відомих у національних масштабах рішень).

2.1.3. Підвищення унікальності продукту через сервіс та обслуговування.

2.1.4. Створення унікальних модифікацій товарів, технологій;

2.1.5. Створення нових сфер застосування уже існуючих продуктів.

2.2 Розробка програм, бізнес-планів, інноваційних проектів, стратегій розвитку

2.2.1. Генерація та селекція ідей відповідно стратегії розвитку;

2.2.2. Розробка програми розвитку;

2.2.3. Розробка інноваційного проекту;

2.2.4. Економічна оцінка можливостей підприємства по реалізації інноваційного проекту – фінансових, виробничих, капітальних, інженерно-конструкторських, збутових, кадрових можливостей. Впровадження кадрового аудиту;

2.2.5. Оцінка ризиків не реалізації проекту.

2.3 Пошукова оптимізація, методи Web-аналітики. Презентація пропозицій товарів та послуг на сайті та у ЗМІ (випуск брошур, тематичні видання, статті). Правовий захист

2.3.1. Забезпечити високу технічну якість корпоративного сайту, оптимізацію під пошукові системи, створити корисний контент.

2.3.2. Позиціонування інновації - створення образу інноваційності та якості товарів, послуг;

2.3.3. Використання методів технологічної розвідки, проведення правової перевірки патентів при придбанні технології ззовні;

2.3.4. Встановлення умов та здійснення контролю за використанням результатів створеної інтелектуальної власності;

2.3.5. Здійснення нормативно-правової підготовки нової технології до етапу комерціалізації.

2.4 Модернізація, технічне переозброєння, реструктуризація реконструкція, оновлення

2.4.1. Реорганізація системи управління підприємством;

2.4.2. Модернізація техніко-технологічного процесу виробництва, продукту, що перебував у користуванні.

2.4.3. Реструктуризація та реінжиніринг бізнес-процесів з метою скорочення часу на виробництво та збут продукції;

2.4.4. Оптимізація чисельності персоналу; навчання, підвищення кваліфікації персоналу;

2.4.5. Скорочення дебіторської заборгованості через використання факторингу.

2.5 Організація інноваційного процесу від вибору до реалізації стратегії.

2.5.1. Розробка та впровадження у роботу підприємства Кодексу ділового партнерства

2.5.2. Співробітництво з структурами, що забезпечують трансфер науково-технічних знань та технологічних можливостей. Пошук стратегічних партнерів та венчурних інвесторів;

2.5.3. Створення на підприємстві Комітету з ризиків;

2.5.4. Формування робочої групи для створення інновації. Підготовка кадрів з управління інноваційними проектами;

2.5.5. Співпраці з Групою Всесвітнього банку розвитку. Організація конференцій, семінарів, ярмарок, виставок.

3. Організаційна адаптивність – визначається безпекою та надійністю наявних організаційних зв'язків підприємства з метою швидкої адаптації до мінливих умов зовнішнього середовища.

3.1 Формування концепції гармонізації інтересів стейкхолдерів та їх узгодженості з цілями розвитку підприємства.

3.1.1. Визначення пріоритетів організаційного розвитку;

3.1.2. Формалізація мети, сфери, об'єктів зв'язків;

3.1.3. Визначення «ніш безпеки» організаційної взаємодії;

3.1.4. Вибір форм об'єднань та угод (привілейовані зв'язки у картельному партнерстві, субпідрядні відносини, пільгові умови і т.д.);

3.1.5. Вибір стратегії організаційного розвитку.

3.2 Розробка планів та програм організаційного розвитку, співпраці з партнерами

3.2.1. Вибір та обґрунтування стратегії організації взаємовідносин;

3.2.2. Планування превентивних заходів для недопущення виникнення конфліктів корпоративних інтересів та їх негативних наслідків;

3.2.3. Ведення або ініціювання розробки реєстру надійних партнерів;

3.2.4. Залучення зовнішніх консультантів із фінансового та стратегічного менеджменту до процесу розробки і затвердження стратегії, прийняття ключових для розвитку підприємства рішень.

3.2.5. Віртуальне партнерство з метою пошуку нових інноваційних ідей та обміну передовим досвідом.

3.3 Ідентифікація спільних інтересів співробітництва. Аналіз інтересів стейкхолдерів, спільних результатів та ефективності співпраці, оцінювання надійності партнерів

3.3.1. Аналіз можливостей організаційної взаємодії;

3.3.2. Аналіз ризиків організаційної взаємодії;

3.3.3. Аналіз та оцінювання надійності партнерів;

3.3.4. Аналіз інтересів найвпливовіших груп-учасників корпоративних відносин на прийняття стратегічних рішень;

3.3.5. Аналіз узгодженості цілей розвитку та інтересів зацікавлених груп.

3.4 Участь у трансфері технологій, проведення спільних інноваційних проектів

- 3.4.1. Здійснення фундаментальних та/або прикладних досліджень;
- 3.4.2. Вибір шляхів трансферу технологій та продажу ліцензій;
- 3.4.3. Надання інформаційних та консалтингових послуг з пошуку стратегічних партнерів та венчурних інвесторів;
- 3.4.4. Технологічний аудит організації науково-технічної сфери;
- 3.4.5. Участь у технопарках та центрах передачі технологій, сприяння інноваціям;
- 3.5 Об'єднання, спільні підприємства, кооперація, стратегічне партнерство
 - 3.5.1. Придбання або об'єднання із підприємствами з метою диверсифікації виробництва;
 - 3.5.2. Створення окремих підрозділів в сфері досліджень та розробок. Формування групи спеціалістів з оцінки ефективності співпраці з контрагентами (партнерами, інвесторами, замовниками, постачальниками, кредиторами, тощо);
 - 3.5.3. Об'єднання із постачальниками сировини та комплектуючих матеріалів; придбання виробничих потужностей в інших країнах з метою виходу на нові ринки або зниження витрат на виробництво та збут продукції;
 - 3.5.4. Створення або входження до складу індустріальної або фінансово-промислової групи. Створення венчурних та спільних підприємств з метою фінансування розвитку та зниження фінансових ризиків.
 - 3.5.5. Застосування форм державно-приватного партнерства, зокрема у вигляді підписання договорів концесії.

4. Екологічність та соціальна відповідальність

- 4.1 Визнання принципів соціальної відповідальності, що відповідають очікуванням суспільства та інформаційної прозорості
 - 4.1.1. Соціальна активність (участь у соціальних та благодійних проектах, у тому числі на засаді соціального партнерства).
 - 4.1.2. Розробка та впровадження у роботу підприємства Кодексу корпоративної етики;

4.1.3. Використання принципів «зелених» офісів у діяльності підприємства;

4.1.4. Залучення співробітників до участі в соціальних проектах та програмах розвитку;

4.1.5. Залучення партнерів до участі в соціальних проектах та програмах розвитку;

4.2 Розробка програм та проектів соціального розвитку

4.2.1. Розробка програм розбудови території, на якій розташовано підприємство;

4.2.2. Розробка програми розвитку, спадкоємності та взаємозамінності працівників;

4.2.3. Розробка програм співпраці та розвитку місцевих громад;

4.2.4. Розробка проекту конкурсу «Найкраща бізнес-ідея для активізації руху соціальної відповідальності»;

4.2.5. Формування «портфелю ініціатив» корпоративної соціальної відповідальності.

4.3 Доступність та достовірність інформації щодо соціальної політики, наявність зворотного зв'язку з адресатами соціальних програм (анкетування, опитування, складання рейтингів, аналіз суспільної думки)

4.3.1. Розробка та впровадження Положення про інформаційну політику підприємства. Розробка звітності щодо соціальної діяльності підприємства;

4.3.2 Використання друкованих та аудіовізуальних засобів (звіт про діяльність підприємства, інформаційні брошури про підприємство, фільми про підприємство, презентації у мережі Інтернет, журнали споживачів);

4.3.3. Використання соціальних мереж для пошуку нових ідей та обміну досвідом.

4.3.4. Використання краудсорсингових платформ для реалізації соціальних проектів;

4.3.5. Проведення анкетування, опитування, складання рейтингів, аналізу суспільної думки для формування соціального іміджу підприємства. Наявність опцій зворотного зв'язку.

4.4 Стандартизація бізнес-процесів, технічне переоснащення офісів, впровадження екологічних та енергозберігаючих технологій

4.4.1. Стандартизація бізнес-процесів підприємства;

4.4.2. Сертифікація виробництва за стандартами з управління якістю;

4.4.3. Сертифікація підприємства за стандартами управління знаннями;

4.4.4. Сертифікація підприємства та впровадження стандартів з ризик-менеджменту;

4.4.5. Впровадження екологічних стандартів та енергозберігаючих технологій.

4.5 Формування позитивного суспільного іміджу, спонсорство, благодійні організації та фонди

4.5.1. Розробка та впровадження Положення про інформаційну політику підприємства;

4.5.2. Участь підприємства у конференціях та форумах стосовно перспективних питань розвитку та взаємодії з місцевою владою;

4.5.3. Робота із засобами масової інформації (прес-конференції, повідомлення у пресі, екскурсії для журналістів, відвідування редакцій журналів, інтерв'ю, відповіді на листи громадян)

4.5.4. Публікація звітності щодо соціальної діяльності підприємства;

4.5.5. Проведення комунікаційних заходів (дні відкритих дверей, виставки, публічні заходи, ярмарки, презентації, конференції, семінари).

Для вибору пріоритетних заходів для конкретного підприємства необхідно розробити відповідний комплекс показників для експертного оцінювання стійкості та надійності позицій економічної безпеки розвитку.

3.3. Методичний підхід до оцінювання економічної безпеки розвитку підприємства

Вибір заходів забезпечення економічної безпеки розвитку базується на результатах оцінювання позицій економічної безпеки [85; 91]. Тому наступний крок передбачає формування комплексу показників за визначеною стратегічною конфігурацією економічної безпеки розвитку підприємства. Ці показники наведені у (табл. додатку Н).

Складова стійкості конкурентної позиції представлена такими показниками, як: унікальність продукту для ринку та відсутність аналогів; активність у створенні нових технологій та продуктів; стандартизація ключових бізнес-процесів на підприємств; наявність досвіду з прийняття унікальних нестандартних рішень; активність підприємства в інтеграційних процесах; якість продукції за споживчими параметрами; ефективність операційної діяльності; ефективність управління витратами.

В показники оцінювання безпеки між організаційних відносин закладені параметри, які відображають фінансово-економічну стійкість підприємства, а також об'єктивні фактори, які її обумовлюють: здатність підприємства виконувати свої фінансові зобов'язання; наявність коштів для фінансування поточного та стратегічного управління; інвестиційна привабливість підприємства; активність в сфері розвитку партнерства (здатність до побудови довірливих відносин, набуття іміджу надійного партнера); значення діяльності підприємства для економіки країни (можливість монополізації ринку); місце підприємства на ринку (динаміка ринкової частки підприємства); ефективність використання оборотних коштів для фінансування поточної діяльності; дія ризиків та загроз на діяльність підприємства [91].

Для встановлення значення показників за складовими економічної безпеки розвитку підприємства було використано 5-ти позиційну шкалу Лайкерта. Для полегшення процедури збору інформації та відповідей на

питання оцінки були прописані за кожним показником. Окрім того, показники містять не лише якісні, а й кількісні характеристики. Так, коефіцієнт покриття має нормативне значення. Оцінкою передбачалося отримання підприємством максимального балу (5) у разі відповідності фактичного значення показника нормативному. Позиції 1, 2, 3, 4 прописувалися по мірі віддаленості показників від норми.

У якості методу зібрання даних було обрано проведення анкетування. Усереднення експертних оцінок з метою їх використання у подальшому аналізі можливо проводити із розрахунком середнього арифметичного, середнього геометричного, середнього гармонійного, медіани [43]. Було обрано метод середнього арифметичного, як найбільш швидкого та простого.

Перед безпосередньою обробкою отриманих оцінок експертів рекомендовано провести аналіз узгодженості їх думок. Узгодженість думок характеризується «зсунутою або не зсунутою оцінкою дисперсії відліку» [41]. Мірою узгодженості думок експертів найчастіше виступає так званий коефіцієнт конкордації, який розраховується за формулою:

$$W = 12 S / (n^2 * (m^3 - m)) \quad (3.1)$$

де S – сума квадратів відхилень суми рангів кожного об'єкта експертизи від середнього арифметичного рангів;

n – кількість експертів, осіб;

m – число об'єктів експертизи, шт..

Коефіцієнт конкордації може змінюватися в межах від 0 (узгодженість думок експертів відсутня) до 1 (повна узгодженість думок експертів).

Під час підбору експертів враховувалися рекомендації про їх відбір з урахуванням компетенції. Група не повинна складатися із представників вузької спеціалізації, так як їх думка може мати тенденційний характер. Необхідно також звертати увагу на ступінь складності об'єкту експертизи та наявності у експертів необхідної кваліфікації, досвіду роботи. Повинні

враховуватися й особистісні відносини між експертами. Необхідно також виявити можливі протиріччя між цілями експертизи та цілями експертів для того, щоб передбачити зміщення групової оцінки у напрямку, бажаному для одного або декількох, або всієї групи експертів [113].

Точність групової експертної оцінки багато в чому залежить від кількості респондентів у групі. Чим їх більше, тим вища точність та достовірність оцінки.

Однак із збільшенням кількості експертів зростають витрати на проведення експертизи, виникають складності із виявленням узгодженої думки експертів. У зв'язку з цим виникає необхідність встановлення оптимальної кількості експертів у групі за одночасним забезпеченням достовірності отриманих результатів. Дослідженню означеною проблеми присвячено численну кількість робіт. Дані свідчать про відсутність єдності думок у питанні про чисельність експертних груп і на практиці численність експертних груп обмежується 8-12 особами.

Ідеальний експерт повинен володіти такими якостями:

- 1) мати у своєму розпорядженні знання про максимально можливий спектр досліджуваних організаційних явищ і їх відносну значущість;
- 2) мати інформацію про причини й наслідки досліджуваних організаційних явищ;
- 3) бути здатним точно описати досліджувані явища, їх причини й наслідки;
- 4) мати бажання описати ці явища точно й акуратно.

Експерти для анкетування обиралися виходячи з наступних критеріїв:

- стаж роботи на підприємстві (в тому числі на керівній посаді);
- кваліфікація та специфіка діяльності;
- базова та додаткова освіта;
- ступінь залучення до прийняття стратегічних рішень тощо.

В основі оцінювання економічної безпеки розвитку підприємства лежить ідея необхідності формалізації його поточної позиції та встановлення ступеня віддаленості від бажаної позиції. Тому, логічним питанням завжди буде

проблема вибору бажаної позиції підприємства, яку позицію необхідно брати як еталонну. Здійснення такого вибору в межах означеного методичного підходу, можливо за умови розгляду підприємств однієї галузі, конкурентів між собою.

Для апробації обґрунтованого методичного підходу до формування економічної безпеки розвитку підприємств було обрано ПАТ «ХАРП» та ПАТ «Харверст». При проведенні оцінки економічної безпеки реалізації стратегії довгострокового розвитку зазначених підприємств експертами оцінювання виступили: фахівці українського конструкторсько-технологічного бюро підшипникової промисловості; члени дирекції з розробки та розвитку нових продуктів ІГ «УПЕК»; спеціалісти R&D центру; працівники відділу маркетингу, спеціалісти з конкурентної розвідки.

Стратегічну конфігурацію економічної безпеки розвитку ПАТ «ХАРП» та ПАТ «Харверст» представлено на рис. 3.7. Слід зазначити, що в порівнянні позиції економічної безпеки розвитку ПАТ «ХАРП» більш є стійкими та захищеними від загроз, ніж ПАТ «Харверст».

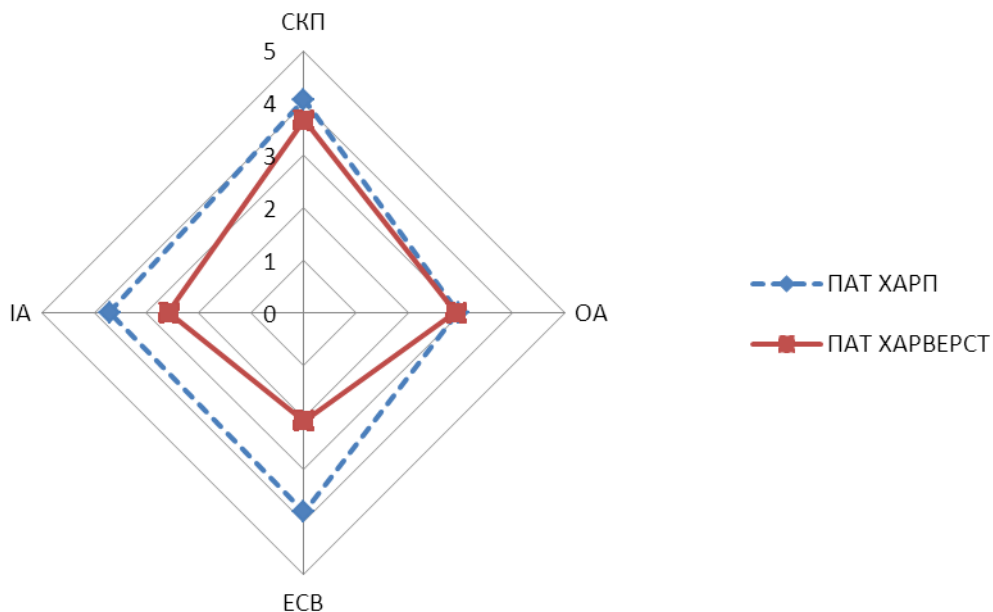

Рис. 3.7. Конфігурація економічної безпеки розвитку ПАТ «ХАРП» та ПАТ «Харверст»

Для отримання більш детальних оцінок та розуміння проблем підприємств варто дослідити кожен складову економічної безпеки розвитку в розрізі питань та експертів. Відповіді експертів стосовно застосування складових економічної безпеки розвитку підприємств ПАТ «ХАРП» та ПАТ «Харверст» представляють профілі пріоритетності заходів з економічної безпеки розвитку (додаток Н). Слід зазначити, що результати опитування пройшли перевірку на узгодженість думок експертів. За показниками по ПАТ «ХАРП» коефіцієнт конкордації склав 78,5%, по ПАТ «Харверст» – 80,4%.

Так, за результатами оцінювання стійкості конкурентної позиції ПАТ «ХАРП» найбільш високі оцінки отримані за відповідями експертів за питаннями СКП₄, СКП₅ та СКП₆ (рис. 3.8, Додаток Н), що представляють: наявність позитивного досвіду у прийнятті нестандартних управлінських рішень; ступінь залучення підприємства до інтеграційних процесів; якість продукції, що реалізується. Слід зазначити, що ПАТ «ХАРП» використовує широкий спектр організаційних форм та інструментів - кооперація, стратегічне партнерство, аутсорсинг, субконтрактинг тощо.

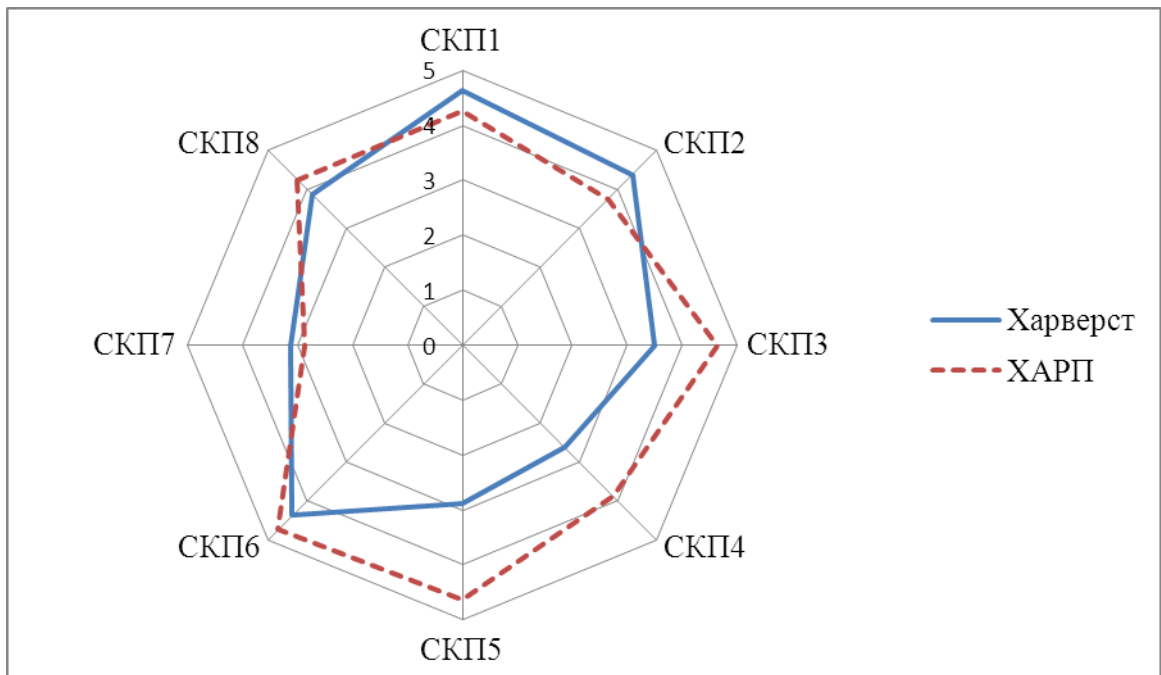

Рис. 3.8. Оцінки за складовою стійкості конкурентної позиції ПАТ «ХАРП» (ІГ «У.П.Е.К.»)

За результатами оцінювання показників організаційної адаптивності (Додаток Н) знаходиться на найвищому рівні OA_2 та OA_3 : інвестиційна привабливість та наявність власних коштів для стратегічного розвитку. Найменше значення отримали показники OA_1 та OA_8 , що визначають пріоритетність у вирішенні питань, пов'язаних з фінансовою стійкістю та оперативним вирішенням ризиків, що можуть виникнути у співробітництві.

У дотриманні принципів екологічності та соціальної відповідальності ПАТ «ХАРП» найменшу оцінку отримано за показником ECB_4 – використання принципу «зеленого офісу» в діяльності підприємства (рис. 3.9, Додаток Н).

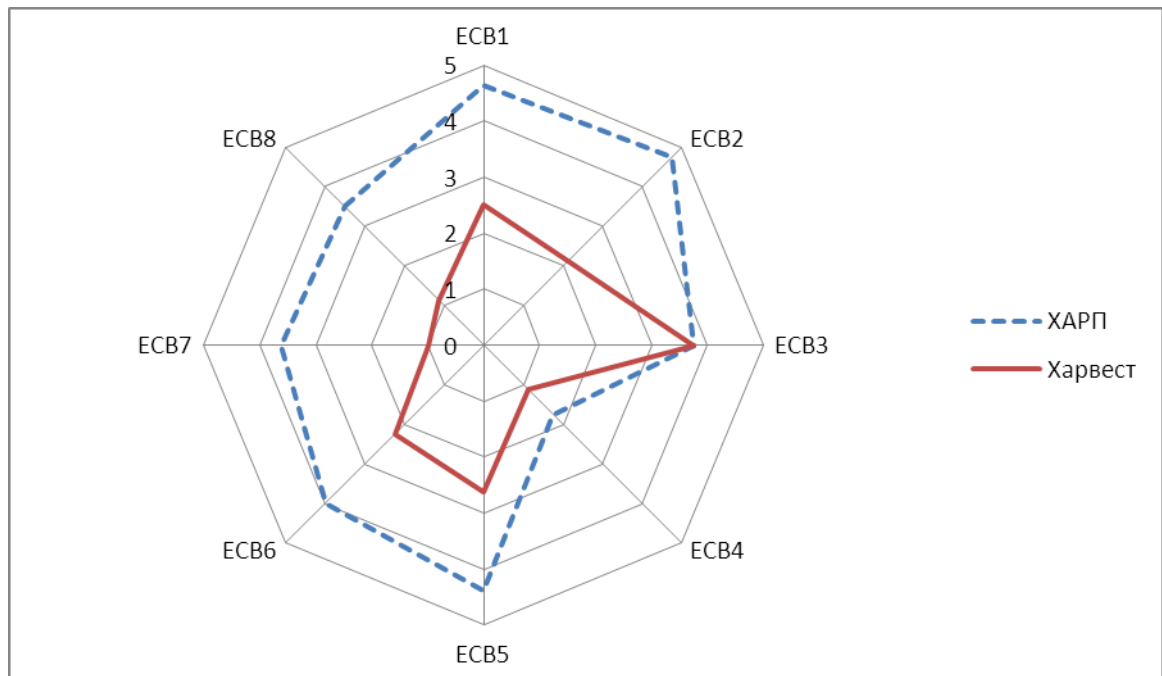

Рис. 3.9. Оцінки за складовою екологічності та соціальної відповідальності ПАТ «ХАРП» (ІГ «У.П.Е.К.»)

За результатами інноваційної активності найкращі оцінки отримали показники IA_1 (якість та привабливість корпоративного сайту), IA_4 (активна участь у конференціях, виставках та ярмарках), IA_7 (ефективність каналів збуту на дистрибуцію) (рис. 3.10, Додаток Н).

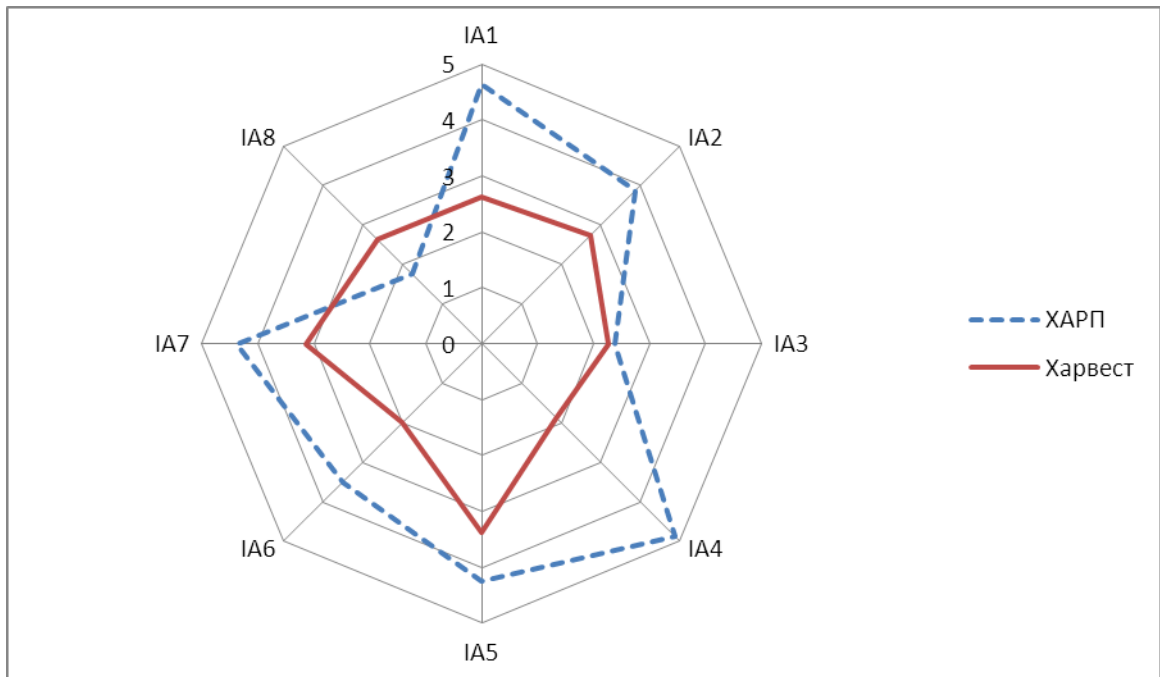

Рис. 3.10. Оцінки за складовою інноваційної активності ПАТ «ХАРП» (ІГ «У.П.Е.К.»)

Реалізація методичного підходу до формування економічної безпеки розвитку підприємства представлений на рис. 3.9. Вибір пріоритетних заходів з забезпечення економічної безпеки розвитку обґрунтовується результатами оцінювання й представлено на прикладі ПАТ «ХАРП». За такою позицією, увагу приділено питанням, які за результатами опитування набрали середній бал менше 3 (тобто саме ці проблеми повинні бути вирішені з метою забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства).

Відповідно до наведеного вище переліку можливих стратегічних заходів (підрозділ 3.2), було сформовано список альтернативних заходів для реалізації інноваційного проекту на ПАТ ХАРП. Всього відібрано 14 альтернативних заходів, які відображають економічну безпеку реалізації стратегії розвитку підприємства за визначеними складовими (рис.3.4). Слід зазначити, що заявлені заходи є різноплановими завданнями, які вимагають витрат часу та коштів, а тому є складними для їх одночасної реалізації (табл. 3.11).

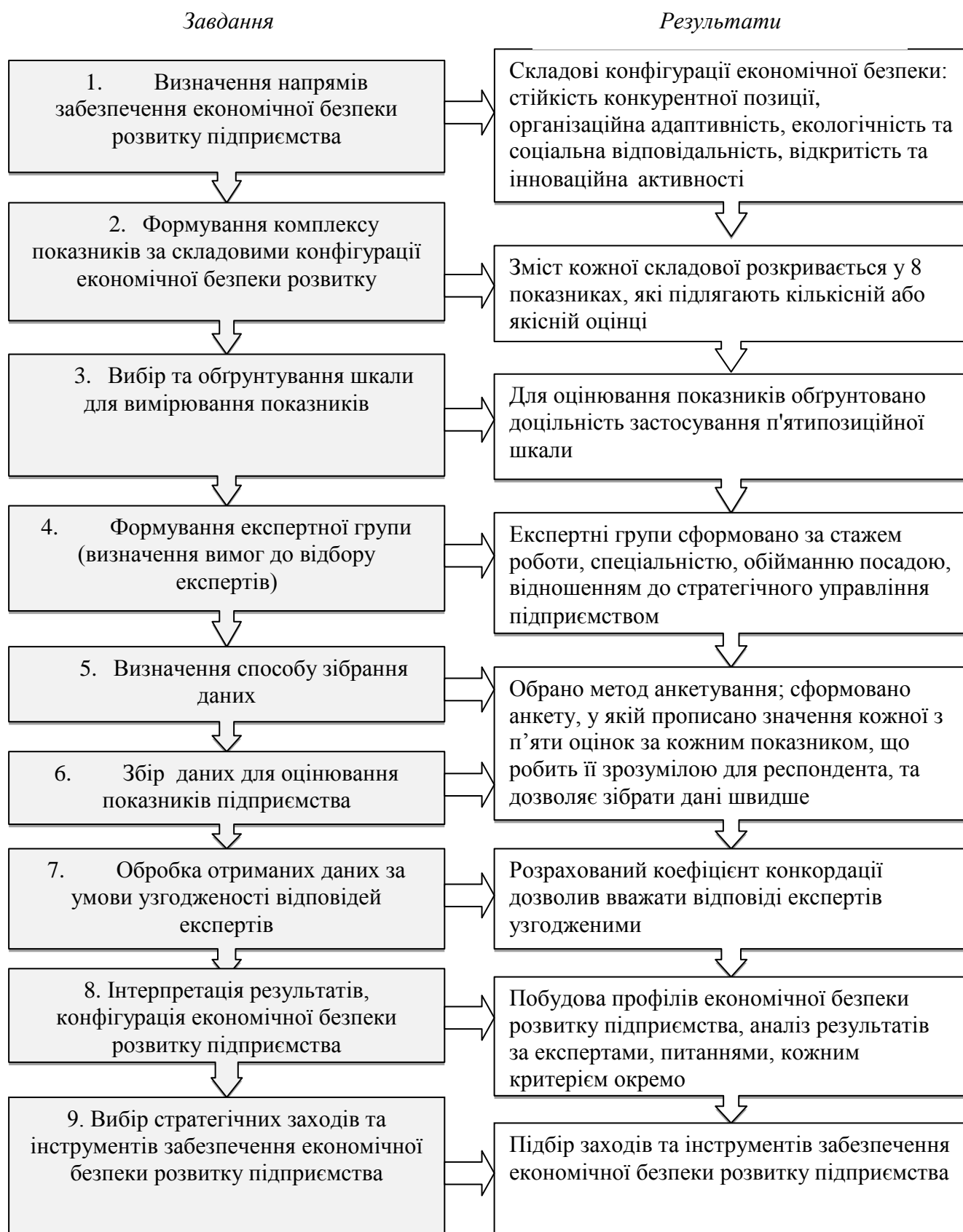

Рис. 3.11. Методичний підхід до оцінювання економічної безпеки розвитку підприємства

Для вирішення зазначеної проблеми було запропоновано відібрати найбільш перспективні альтернативи. В основі відбору покладено два критерії «важливість заходу для досягнення бажаної позиції підприємства» та «простота реалізації альтернативного заходу з позиції витрат часу та коштів». Вибір здійснено на основі залучення 8 експертів, які були залучені і до оцінки стратегічної позиції підприємства. Оцінки відповідають трьохпозиційній шкалі. Так, за критерієм важливості 3 бали – найбільше значення, 2 – середнє значення, 1 – найменше значення. За критерієм простоти реалізації 3 бали – абсолютна ймовірність реалізації, 2 – альтернатива середньої важкості, 1 – витрати часу або коштів значно вище за очікуваний ефект.

На наступному кроці було розраховано середнє значення оцінок експертів за кожною альтернативою, що представлено у табл. 3.9. Результати опитування пройшли перевірку на узгодженість думок експертів (додаток П). За критерієм важливості коефіцієнт конкордації склав 62%, за критерієм простоти реалізації – 64%.

Таблиця 3.9

**Комплекс альтернативних заходів для забезпечення безпеки
орієнтованого розвитку ПАТ ХАРП**

№ з/п	Альтернатива	Результати розрахунків за показниками, бали	
		Важливість	Простота реалізації
1	Скорочення дебіторської заборгованості через використання факторингу	1,25	1,375
2	Оптимізація чисельності персоналу	1,125	1,125
3	Розробка програми розвитку, спадкоємності та взаємозамінності працівників	2,5	2,5
4	Впровадження кадрового аудиту	2,375	1,625
5	Розробка та впровадження Положення про інформаційну політику підприємства	1,625	2,75
6	Створення на підприємстві Комітету з ризиків	2,875	1,5
7	Співпраці з Групою Всесвітнього банку розвитку	2,625	2,875
8	Розробка та впровадження у роботу підприємства Кодексу ділового партнерства	2,25	2,625
9	Розробка та впровадження у роботу підприємства Кодексу корпоративної етики	1,375	2,75

Продовження таблиці 3.9

№ з/п	Альтернатива	Результати розрахунків за показниками, бали	
		Важливість	Простота реалізації
10	Формування групи спеціалістів з оцінки ефективності співпраці з контрагентами (партнерами, інвесторами, замовниками, постачальниками, кредиторами, тощо)	2,75	1,75
11	Ведення або ініціювання створення реєстру надійних партнерів	1,75	2,75
12	Використання принципів «зелених» офісів у діяльності підприємства	1,375	1,625
13	Застосування форм державно-приватного партнерства, зокрема у вигляді підписання договорів концесії	1,625	2,375
14	Робота із засобами масової інформації (прес-конференції, повідомлення у пресі, інтерв'ю, тощо)	2,5	1,5

На рис. 3.12 усі альтернативи зображено у двомірній площині, яку поділено на чотири квадранти – альтернативи, що неважливі та складні у реалізації (лівий нижній квадрант), альтернативи, що важливі, однак складні для реалізації (нижній правий квадрант), альтернативи, що неважливі, однак достатньо прості у реалізації (лівий верхній квадрант) та важливі та легко реалізовані альтернативи (правий верхній квадрант).

Таким чином, як видно з рисунку пріоритетними заходами для забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства ПАТ «ХАРП» повинні стати альтернативи: п.3 – розробка програми розвитку спадкоємності та взаємозамінності працівників; п.4 – впровадження кадрового аудиту; 5 – розробка та впровадження Положення про інформаційну політику підприємства; п.7 – співпраці з Групою Всесвітнього банку розвитку; п.8 – розробка та впровадження у роботу підприємства Кодексу ділового партнерства; п.10 – формування групи спеціалістів з оцінки ефективності співпраці з контрагентами (партнерами, інвесторами, замовниками, постачальниками, кредиторами, тощо); п.11 – ведення або ініціювання створення реєстру надійних партнерів; п.13 – застосування форм державно-приватного партнерства, зокрема у вигляді підписання договорів концесії.

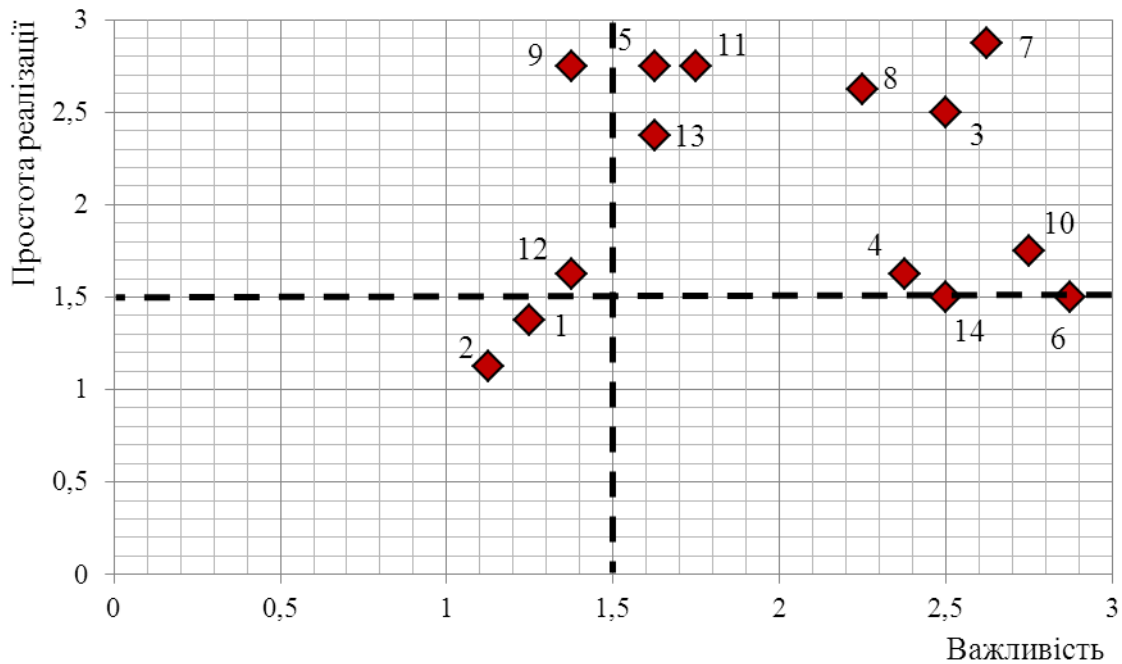

Рис. 3.12. Пріоритетність заходів з економічної безпеки розвитку ПАТ «ХАРП» за критеріями «важливість» – «простота реалізації»

Джерелом ризиків для безпеки орієнтованого розвитку є персонал підприємства, його поведінка та потенціал. Одним з основних інструментів, який дозволяє оцінити стан кадрового потенціалу, виявити існуючі проблеми і направити керівництво організації на швидке їх рішення, є кадровий аудит, який передбачає оцінку відповідності кадрового потенціалу організації її цілям і стратегії розвитку з метою прийняття важливих управлінських рішень.

Відповідно до Переліку послуг, які можуть надаватися аудитором (аудиторськими фірмами), затвердженого рішенням Аудиторської палати України № 182/5 від 27.09.2007 р. [154], послугами кадрового аудиту можуть бути : оцінка (перевірка) ефективності (відповідності) системи матеріального стимулювання і оплати праці персоналу; оцінка (перевірка) ефективності (відповідності) систем управління персоналом; оцінка (тестування) відповідності рівня професійних знань персоналу, який задіяний у фінансово-господарській діяльності; організаційне забезпечення управління - розробка внутрішніх інструкцій для посадовців; розробка документів для системи стимулювання персоналу.

У практиці консалтингових компаній, які надають такі послуги, найбільш поширені методи мінімального і розширеного кадрового аудиту. Під мінімальним кадровим аудитом (або експрес-аудит) розуміють аудит персоналу підприємства (найчастіше керівників середньої і вищої ланки) або якого-небудь її підрозділу для визначення відповідності персоналу стратегічним цілям підприємства. Розширений кадровий аудит – це аудит персоналу і системи управління персоналом в цілому.

Головною метою експрес-аудиту для ПАТ «ХАРП» повинна бути перевірка відповідності персоналу наміченим цілям розвитку підприємства, а також перевірка достатності персоналу і співвідношення посад. При мінімальному кадровому аудиті можуть бути застосований стандартний набір методів, таких як : ассесмент-центр, кейс інтерв'ю, метод 360 градусів, соціологічні дослідження і т.ін.). При розширеному кадровому аудиті може бути використаний наступний набір методів: інтерв'ю з топ-менеджерами, керівниками навчальних центрів, керівниками профспілок, керівниками підрозділів, відділом кадрів,

Фактично кадровий аудит є спеціальним аналізом кадрового стану організації, оцінкою рівня її кадрової забезпеченості – кількості й якості фахівців, що працюють на різних посадах, відповідності персоналу стратегічним планам підприємства. Кадровий аудит є способом вивчення ступеня готовності підприємства до змін шляхом визначення типажів членів трудового колективу та видів їх мотивації, виявлення існуючої в організації корпоративної культури шляхом оцінки схильності співробітників дотримуватися певних норм поведінки. Функції кадрового аудиту можуть бути покладені на окремий підрозділ, зовнішніх консультантів чи сторонніх спеціалістів.

Доцільним заходом забезпечення економічної безпеки є формування групи спеціалістів з оцінки ефективності співпраці з контрагентами. Діяльність такої групи повинна бути спрямована на аналіз процесу взаємодії з контрагентом, виявлення слабких місць, що можуть стати причиною виникнення ризиків для

реалізації стратегії розвитку, та формування пропозицій щодо їх усунення.

Успішній адаптації, навчанню ефективним технологіям, оволодінню трудовими навичками і компетенціями, залученню до корпоративної культури та, тим сама, підвищенню якості роботи підприємства покликаний сприяти інститут наставництва (спадкоємності). Основною метою наставництва є соціальна і професійна адаптація, закріплення молодого фахівця на підприємстві; допомога молодому фахівцеві в оволодінні професією, підвищенні кваліфікації, рівня навичок і знань за суміжними професіями; розвиток трудової активності, творчого потенціалу молодого фахівця в умовах засвоєння їм цілей і завдань.

Положення про інформаційну політику підприємства регулює ступінь відкритості підприємства перед іншими учасниками ринку та суспільством. Воно визначає, які дані є конфіденційними та описує механізм захисту таких даних. Впровадивши такий документ у діяльність підприємство створює прозорість відносин із акціонерами, клієнтами, постачальниками, державою, інвесторами, визначаючи тип та строки надання актуальної для кожної груп ринкових відносин інформації.

Стратегія партнерства у позиціонуванні підприємства повинна бути підкріплена відповідним документами корпоративного стратегічного значення. Таким чином, актуальною є розробка та впровадження Кодексу ділового партнерства ПАТ «ХАРП», у якому варто визначити принципи побудови взаємодії із партнерами, обов'язки, які покладає на себе підприємство у роботі у партнерами, а також очікування підприємства від співпраці із партнерами. Поряд із Кодексом доцільним є ведення реєстру надійних партнерів для підприємства. Такий реєстр є інформаційною підтримкою рішень про співпрацю як самого підприємства, так і його партнерів. Критерії для внесення підприємства у реєстр можуть бути різними, однак типовими є: стійкий фінансово-економічний стан, своєчасність розрахунків із партнерами, достовірність наданої у партнерстві інформації, прозорість діяльності, компетентність управління тощо.

На сьогодні особливої актуальності набуває співпраця з Групою

Всесвітнього банку розвитку. Так, для роботи, пов'язаної з проектами, створений «Ринок порталу розвитку» (*dgMarket*), який служить он-лайн ринком і є джерелом інформації про тендери на роботи, що фінансуються за рахунок коштів донорів та урядів країн. На сайті публікуються оголошення про майбутні тендери за проектами, що фінансуються Африканським банком розвитку, Азіатським банком розвитку, організацією «*Europe Aid*», Європейським банком реконструкції та розвитку, Європейським інвестиційним банком, державами-членами ЄС, програмою *Phare/Tacis* та Світовим банком. Організацією Об'єднаних Націй публікується електронний бюлетень «*UN Development Business*», в якому наводиться інформація про комерційні можливості, що надаються Світовим банком, регіональними банками розвитку та іншими організаціями розвитку. Інформація про хід реалізації проектів, що фінансуються Банком – від задуму проекту до підписання угоди про позику або кредит, – наводиться в Щомісячних зведеннях операцій. Після підписання угоди про позику або кредит інформація із зведень видаляється.

Іншим напрямом є участь у програмах державно-приватного партнерства, право на яку підприємства галузі машинобудування мають відповідно до ст. 4 ЗУ «Про державно-приватне партнерство» [55]. Найбільш ефективною формою такого партнерства для машинобудівних підприємств є підписання договорів концесії, що можуть сприяти ефективності реалізації технологічних змін та змін в продукції. Такі договори найбільш доцільно використовувати в процесі реалізації технологічних змін, оскільки придбання обладнання чи модернізація технологічних ліній за сучасних умов є достатньо витратним. Ризики реалізації інновацій в продукції можливо зменшити за рахунок участі у випуску продукції (виготовлення деталей, комплектуючих виробів і матеріалів виробництва, тощо) для оборонно-промислового комплексу України, підтримка якого передбачена Концепцією Державної цільової програми реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу на період до 2020 року.

Одним з основних варіантів пошуку іноземних партнерів та інвесторів є звернення до Центру підтримки експортерів Постійного представництва України

при Європейському Союзі [153]. В залежності від характеру питання, Постійне представництво України при ЄС має можливість надавати як консультативну, так й практичну підтримку зацікавленим підприємствам. Консультативна підтримка, як правило, передбачає надання інформації щодо загальних умов доступу на ринок ЄС (обсяг ввізного мита при імпорті відповідного виду товарів; нормативно-правові акти ЄС, що регламентують сферу обігу даного товару на внутрішньому ринку ЄС (у т.ч. технічні регламенти та гармонізовані стандарти); здійснення аналізу вже наявних обсягів торгівлі даним товаром між Україною та ЄС; інформація щодо тематичних виставкових заходів, які проводяться в ЄС). Практична підтримка, в залежності від наявних можливостей, може надаватись у таких формах, як : сприяння у пошуку партнерів для бізнесу; організаційне сприяння проведенню зустрічей у форматі «*business to business*»; пошук та підбір постачальників необхідних послуг (юридичне супроводження, маркетинг, страхування, логістика тощо); сприяння у вирішенні проблемних питань, у т.ч. шляхом їх порушення у причетних інституціях ЄС. Окрім того, усі підприємства України, у т.ч. підприємства машинобудування, мають безкоштовний доступ до Базы комерційних пропозицій, до якої внесені міжнародні компанії та вказані пропозиції для українських підприємств.

Реалізація запропонованих заходів на підприємствах ІГ «УПЕК» довели практичну значущість і доцільність подальшого використання запропонованого стратегічного інструментарію для забезпечення економічної безпеки їх розвитку.

Висновки до розділу 3

1. За результатами попереднього аналізу факторів економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств Харківського регіону розроблено методичне забезпечення експрес-аналізу економічної безпеки розвитку

підприємств. Комплекс показників відповідає виділеним напрямкам формування інституціональних умов економічної безпеки та стратегічним орієнтирам інноваційного розвитку промислових підприємств за техніко-технологічною, інформаційною та кадровою складовими економічної безпеки. Перевагою наведеною методики експрес-аналізу економічної безпеки розвитку підприємств є можливість використання її результатів в системі стратегічного управління розвитком, зовнішніми стейкхолдерами, наприклад, потенційними партнерами, яким необхідно прийняти рішення щодо доцільності укладання угоди про довгострокове партнерство.

2. Обґрунтовано, що методичний підхід формування економічної безпеки розвитку повинен створювати певну інформаційну базу для прийняття стратегічних управлінських рішень щодо забезпечення довгострокової ефективності підприємства. Тому забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства створюється за рахунок інтеграції специфічних функцій управління економічною безпекою в систему стратегічного управління розвитком підприємства. Основною ідеєю методичного підходу до забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства виступає стратегічна конфігурація економічної безпеки розвитку підприємства за ознаками «інноваційної активності», «стійкості конкурентної позиції», «організаційної адаптивності», «екологічної та соціальної відповідальності». Розроблений комплекс стратегічних заходів відповідає зазначеним позиціям стратегічної конфігурації.

3. Стратегічний інструментарій економічної безпеки розвитку підприємства представляє послідовність процедур щодо вибору, формуванню та реалізації заходів з: створення системи узгодження між стратегічними цілями економічної безпеки розвитку та поточними завданнями управління економічною безпекою; діагностики фінансово-економічної стійкості підприємства; побудови стратегічної конфігурації економічної безпеки розвитку та розробки профілю захисту реалізації стратегії розвитку; формуванню політики інформаційної та кадрової безпеки підприємства.

4. Методичний підхід до оцінювання економічної безпеки процесів розвитку підприємства полягає в обґрунтуванні та оцінюванні за показниками її стратегічної конфігурації об'єктів загроз – втрати стійкості конкурентної позиції та фінансово-економічної стійкості, недостатньої інноваційної активності та організаційної адаптивності, недотримання принципу екологічності та соціальної відповідальності, що дозволило побудувати профіль захисту реалізації стратегії розвитку.

Основні результати дослідження та положення наукової новизни, отримані в даному розділі, містяться в роботах [82, 83, 84, 85, 87, 90, 91, 145, 147].

[151; 187; 48; 184; 192; 164; 193; 43; 41; 113; 154; 55; 153].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі вирішено важливе науково-практичне завдання щодо подальшого розвитку теоретичних положень та методичного забезпечення економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств.

Основні висновки теоретичного та прикладного характеру, результати, що одержані в ході проведених досліджень, полягають у такому.

1. Аналіз теоретичних підходів до визначення сутності та змісту поняття «економічна безпека розвитку підприємства» виявив його багатоаспектність, що проявляється в об'єктному, суб'єктному та інструментальному аспектах. Суб'єктний аспект економічної безпеки фокусує увагу на здатності підприємства забезпечувати стійку реалізацію стратегічних цілей; об'єктний – на вирішенні протиріч, що створюють загрози; інструментальний на заходах та засобах, що забезпечують захист процесів розвитку. З таких позицій у дисертації поняття «економічна безпека розвитку» обґрунтовано як здатність підприємства забезпечувати стійку реалізацію стратегічних цілей через вирішення протиріч та використання фінансових, техніко-технологічних, інформаційних, організаційних та людських можливостей розвитку підприємства;

2. Узагальнення положень концепцій економічної безпеки «сталого розвитку», «корпоративної соціальної відповідальності» та ресурсного, системного, інституціонального підходів стали підставою для: визначення принципів формування економічної безпеки розвитку (стійкості конкурентної позиції, організаційної адаптивності, інноваційної активності та ефективної функціональності, корпоративної відповідальності та екологічності); виокремлення об'єктів, що є найважливішими з точки зору життєдіяльності підприємства й потребують певного захисту – інтереси, ресурси та можливості їх використання; обґрунтування необхідності інтеграції забезпечення економічної безпеки в систему стратегічного управління розвитком підприємства; формування стратегічного інструментарію економічної безпеки розвитку.

3. За результатами аналізу інноваційного та інституціонального середовища економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств визначено переважно екстенсивний характер інноваційних процесів у промисловості та освоєння нових видів продукції за рахунок використання науково-технічних надбань попередніх років. Такий тип інноваційного розвитку має вузькі межі і не дозволяє підтримувати конкурентоспроможність вітчизняних підприємств протягом тривалого часу. Найбільш впливовими чинниками, що забезпечують економічну безпеку розвитку машинобудівних підприємств визначено: організацію ефективної ринкової інфраструктури; формування потужного кадрового потенціалу за рахунок співробітництва з ВНЗ; розробку систем машин і виробничих технологій нових поколінь з впровадженням сучасних досягнень вітчизняної і світової науки й техніки; розробку принципово нових матеріалів із задалегідь заданими властивостями, що вимагають мінімальної обробки та є екологічно чистими; розробку та реалізацію інноваційних проектів, що забезпечуються організацію виробничого процесу з найменшою екологічною шкодою, мінімізацією токсичних викидів та рівня забруднення навколишнього середовища; підвищення якості корпоративного управління за рахунок формування корпоративних норм, стандартів, правил щодо дотримання принципів інформаційної прозорості, балансу інтересів та соціальної відповідальності.

4. Методичне забезпечення аналізу економічної безпеки розвитку підприємств складається з етапів та методів, що дозволили вирішити завдання з виявлення факторів економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств, визначення наявного рівня економічної безпеки їх розвитку та техніко-технологічного, інформаційного, кадрового потенціалу забезпечення економічної безпеки розвитку. Розроблене методичне забезпечення аналізу економічної безпеки розвитку підприємств дозволяє технологічно здійснювати комплексний аналіз економічної безпеки розвитку підприємств, приймати своєчасні управлінські рішення і планувати заходи із забезпечення економічної безпеки розвитку підприємств.

5. Розроблений методичний підхід до забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства дає змогу отримати синтезоване знання про економічну безпеку й передбачає його використання в стратегічному та поточному управлінні діяльністю. Основною ідеєю методичного підходу до формування забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства та розробки відповідного комплексу заходів є сформована стратегічна конфігурація економічної безпеки, складові якої відповідають стратегічним напрямкам розвитку. Стратегічний інструментарій за напрямками безпеко орієнтованого розвитку підприємства є комплексом заходів, що згруповано за складовими (концептуальна, планово-проектна, інформаційно-аналітична, техніко-технологічна, організаційні) відповідно цілям розвитку, стратегічним та поточним завданням управління економічною безпекою. Запропонований методичний підхід дозволяє розробити комплекс заходів з забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства.

6. Методичний підхід до оцінювання економічної безпеки процесів розвитку підприємства є одним з основних інструментів обґрунтування вибору стратегічного інструментарію забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства. Запропонована система показників характеризує об'єкти загроз, що дозволяє розробити та обґрунтувати вибір пріоритетних заходів за критерієм «простота реалізації – важливість». Результати апробації підтвердили практичне значення розробленого методичного підходу до оцінювання економічної безпеки процесів розвитку в діяльності ПАТ «ХАРП».

Результати дисертаційної роботи впроваджені та використовуються для інформаційно-аналітичного та організаційного забезпечення ПАТ «Харківський підшипниковий завод» (довідка № 24/1 від 09.10.17 р.), ТОВ «Петрометал Україна» (довідка №23/08-2 від 23.08.2017 р.), ПАТ «У.П.Е.К.» (довідка № 242-1/1 від 21.10.17 р.). Методичне забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства використовується у навчальному процесі Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця при викладанні навчальної дисципліни «Стратегічний аналіз» (довідка № 17/86-23-219/2 від 18.10.2017 р.).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акофф Р. Искусство решения проблем / Р. Акофф. – М. : Мир, 1982. – 224 с.
2. Андрощук Г. А. Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны / Г. А. Андрощук, П. П. Крайнев. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. – 398 с.
3. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. – СПб: Издательство «Питер», 1999. – 416 с.
4. Антоненко В. М. Методичні підходи до аналізу фінансової безпеки підприємств паливно-енергетичного комплексу України / В. М. Антоненко, Г.О. Портнова // Научные труды ДонНТУ. – 2009. – Вып. 36-1. – С. 297–293.
5. Ареф'єв С. О. Формування організаційного потенціалу розвитку економічної безпеки підприємств : Дис... канд. наук: 08.00.04 / С. О. Ареф'єв. – Київ, 2009. – 210 с.
6. Ареф'єва О. В. Суперечності розвитку як основне джерело загрози безпеці рівноваги економічних систем / О. В. Ареф'єва, О. С. Шнипко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 3 (57). – С. 57–63.
7. Архангельский Г. Глоссарий терминов тайм-менеджмента [Электронный ресурс]. – Режим доступа к док.:
<http://vocable.ru/dictionary/>
8. Афанасьев Н. В. Управление развитием предприятия : монография / Н. В. Афанасьев, В. Д. Рогожин, В. И. Рудыка. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2003. – 184 с.
9. Бабанова Ю. В. Теоретико-методологические основы экономической безопасности хозяйствующих субъектов : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.01 / Бабанова Юлия Владимировна. – Челябинск, 2004. – 210 с.
10. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія / О. І. Барановський / Київський нац.

торговельно-екон. ун-т. – К. : КНТЕУ, 2004. – 760 с.

11. Барташевська Ю. М. Розвиток машинобудування України / Ю. М. Барташевська // Європейський вектор економічного розвитку. — 2010. — № 1 (8). — С. 19–25.

12. Бендиков М. А. Экономическая безопасность промышленного предприятия в условиях кризисного развития / М. А. Бендиков // Менеджмент в России и за рубежом. – 2000. – № 2. – С. 17–30.

13. Богданов А. А. Тектология: (Всеобщая организационная наука). В 2-х кн.: Кн. 1 / Отв. ред. Л. И. Абалкин. – М.: Экономика, 1989. – 304 с.

14. Большой экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна. – 5-е изд., доп. и перераб. – М. : Институт новой экономики, 2002. – 1280 с.

15. Бондаренко О. М. Оцінка економічної безпеки авіакомпанії : дис. ... канд. екон. наук : 08.07.04 / Національний авіаційний ун-т / О. М. Бондаренко – К., 2004. – 177 с.

16. Бояцис Р. Компетентный менеджер. Модель эффективной работы / Ричард Бояцис. – М. : ГИППО, 2008. – 352 с.

17. Брягин О. В. Безопасность Вашего бизнеса. Советы постороннего. Системный подход, аналитические материалы, практические рекомендации / О. В. Брягин. – К. : КНТ, 2006. – 228 с.

18. Бурий С. А. Антикризисне управління та управлінські рішення - проблеми підприємств малого бізнесу : монографія / С А. Бурий, Д. С Мацеха. – Хмельницький : ТОВ «Тріада - М», 2006. – 93 с.

19. Бурманн К. Нематериальные организационные способности как компонент стоимости предприятия // Проблемы теории и практики управления. – 2003. – №3. – С. 99 – 104.

20. Васильев О. В. Формування системи управління економічною безпекою промислових підприємств / О. В. Васильев, В. І. Мейта // Економічний аналіз. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2013. – Том 14. – № 2. – С. 138–145.

21. Велика промисловість Харківщини: бути чи не бути? / І. Тесло // Слобідський край. – 2011. – № 36. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.slk.kh.ua/view_post.php?id=6561
22. Великий Ю. В. Сучасне машинобудування: криза та її причини / Ю. В. Великий // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені М. Туган-Барановського. – 2010. – № 4. – С 6–11.
23. Вихристюк О. С. Методичні підходи до вимірювання економічної безпеки підприємства / О. С. Вихристюк // Наукові праці МАУП. – 2010. – № 1 (24). – [Електронний ресурс] – Режим доступу до журн.: http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npmaup/2010_1/index.html.
24. Вишняков Я. Д. Управление обеспечением безопасности предприятий: экономические подходы / Я. Д. Вишняков, С. А. Харченко // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. – № 5. – С. 72–80.
25. Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємстві : монографія / В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко. – К. : КНЕУ, 2004. – 480 с.
26. Власюк О. С. Аналітична оцінка стратегічних напрямків та заходів щодо реалізації програми стабілізації економіки України / О. С. Власюк // НІСД – К. : Вид-во НІСД, 1998. – С. 13–15.
27. Войнаренко М. П. Управління економічною безпекою підприємства на основі оцінки відхилень порогових показників / М. П. Войнаренко, О. Ф. Яременко // Економіст. – 2008. – № 12. – С 60-63.
28. Гаврилюк А. М. Формування системи управління економічною безпекою підприємства / А. М. Гаврилюк // Економіка і держава. – 2005. – № 10. – С. 43–45.
29. Глиненко Л. К. Проектирование организационных структур управления / Л. К. Глиненко, Е. В. Лужко. – К. : Нора-Друк, 2005. – 728 с.
30. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія/ О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін.; Керівник авт.. колективу і наук.ред. О.Г. Білорус. – К.: КНЕУ, 2001. – 733с.
31. Глобальний інноваційний індекс - WIPO. – [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wipo.int/publikations/ru/details.jsp?id=4330>

32. Гнилицкая Л. В. Теоретико-методологические и прикладные основы обеспечения экономической безопасности субъектов хозяйственной деятельности: монография. / Л. В. Гнилицкая, А. И. Захарок, П. Я. Прыгунов. – К. : Дорадо-Друк, 2001. – 290 с.

33. Горячева К. С. Механізм управління фінансовою безпекою підприємства : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Київський нац. ун-т технологій та дизайну / К. С. Горячева. – К., 2006. – 16 с.

34. Гриценко А.А. Иерархия и сетевые структуры в институциональной архитектонике экономических систем // Научные труды ДонНТУ. Серия Экономическая. – 2007. – Вып. 31-1. – С. 51–55.

35. Даниленко С. В. Аналіз загроз виникнення конфліктів в системі корпоративних відносин підприємства / С. В. Даниленко, О. Ф. Ярошенко // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2012. – № 11(182), Ч.1. – С. 575–578.

36. Дацків Р. М. Економічна безпека у глобальному вимірі / Р. М. Дацків // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 7 (37). – С. 143–153.

37. Дем'яненко Г. Є. Економічна безпека торговельного підприємства : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. екон. наук : спец. 08.07.05 «Економіка торгівлі та послуг» / Донецький держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського / Г. С Дем'яненко. – Донецьк, 2003. – 18 с.

38. Денисюк О. В. Економічна безпека в системі стратегічного управління підприємством / О. В. Денисюк, О. Ф. Ярошенко // Міжнар. наук.-практ. конф. «Господарський механізм: сутність, структура, подальше вдосконалення на сучасному етапі» (Полтава, 18-19 квітня 2008 р.) : тези доп. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. – С. 51–52.

39. Довбня С. Б. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства / С. Б. Довбня, Н. Ю. Гічова // Фінанси України. – 2008. – № 4. – С. 88–97.

40. Дэйвисон М. Многомерное шкалирование: методы наглядного представления данных / М. Дэйвисон; пер. с англ. В.С. Каменского. – Ф. : Финансы и статистика, 1988. – 254 с.
41. Дубина И. Н. Математические основы эмпирических социально-экономических исследований: учебное пособие / И. Н. Дубина – Барнаул: Изд-во Алт. Ун-та, 2006. – 263 с.
42. Духов В. Е. Экономическая разведка и безопасность бизнеса / В. Е. Духов – К. : ИМСО МО Украины, НВФ «Студцентр», 1997. – 175 с.
43. Єгоршин О. О. Методи багатомірного статистичного аналізу / О. О. Єгоршин, А. М. Зосімов, В. С. Пономаренко. – К.: ІЗМН, 1998. – 208 с.
44. Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 1. / [Редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К. : Академія, 2000. – 864 с.
45. Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 2. / [Редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К. : Академія, 2000. – 848 с.
46. Економічна та майнова безпека підприємства і підприємництва. Антирейдерство : монографія / Авт.-укладачі: Б. М. Андрушків, Ю. Я. Вовк, П. Д. Дудкін та ін. – Тернопіль : Терно-граф, 2008. – 424 с.
47. Економіка підприємств. підручник / За заг. ред. С. Ф. Покропивного. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : КНЕУ, 2000. – 528 с.
48. Завод Електроважмаш [Електронний ресурс]. – Режим доступу: . <http://nahnews.org/18050-xarkivskij-elektrovazhmash-zrobiv-najsuchasnishij-turbogenerator>
49. Єрмошенко А. М. Механізм забезпечення фінансової безпеки страхових компаній : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Київський нац. торговельно-екон. ун-т / А. М. Єрмошенко. – К. , 2006. – 21 с.
50. Єрмошенко М. М. Економічні та організаційні засади забезпечення фінансової безпеки підприємства: Препринт наукової доповіді / За наук. ред. М. М. Єрмошенка; Нац. академія управління. – К. : Нац. академія управління, 2005. – 77 с.

51. Жаліло Я. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації / Я. Жаліло // Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. – К., 2001. – [Електронний ресурс]– Режим доступу до док.:

www.niss.gov.ua/book/strateg/023.htm.

52. Жаліло Я. А. До формування категоріального апарату науки про економічну безпеку / Я. А. Жаліло // Стратегічна панорама. – 2004. – № 3. – С. 97–104.

53. Жуков В. А. Философия и миссия организации в системе обеспечения экономической безопасности / В. А. Жуков // Економіка. Менеджмент. Підприємництво: зб. наук. праць. Східноукраїнський національний університет ім. Даля. – Луганськ : СНУ, 2000. – С 48–51.

54. Забродский В. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы / В. Забродский, Н. Капустин // Бизнес-информ. – 1999. – № 15. – С. 35–37.

55. Закон України «Про державно-приватне партнерство» № 2404-VI» від 01.07.2010 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>

56. Зима Л. М. Організаційно-економічні механізми управління економічною безпекою підприємств стратегічного значення : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Донецький національний ун-т / Л. М. Зима. – Донецьк, 2004. – 16 с.

57. Іванюта Т. М. Економічна безпека підприємства / Т. М. Іванюта, А. О. Заїчковський. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 54 с.

58. Иерархия и сети в институциональной архитектонике экономических систем / под ред. чл.-кор. НАН Украины А.А.Гриценка. – К. : НАН Украины, Ин-т экон. и прогнозир., 2013. – С. 17–18, 560–56

59. Ильяшенко С. И. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке / С. И. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3 (21). – С. 12-19.

60. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та ін. ; НАН України. – К., 2015. – 336 с. : табл., рис.
61. Кабмін затвердив механізм освоєння 100 млн. грн. вливань до капіталу ДІФКУ під розвиток інноваційної діяльності [Електронний ресурс]– Режим доступу до док.: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/508791.html>
62. Кавун С. В. Система економічної безпеки: методологічні та методичні засади: монографія / С. В. Кавун. – Х. : ХНЕУ, 2009. – 299 с.
63. Канчавелли А. Д. Стратегическое управление организаци-онно-экономической устойчивостью фирмы: Логистикоориентирован-ное проектирование бизнеса / А. Д. Канчавелли, А. А. Колобов, И. Н. Омельченко; [Под ред. А. А. Колобова, И. Н. Омельченко. – М.: Изд. МГТУ им. Н. Э. Баумана, 2001. – 600 с.
64. Каплан Роберт С. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию / Роберт С. Каплан, Дейвид П. Нортон. – Москва : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2003. – 214 с.
65. Качалов Р. М. Функции государства в системе экономической безопасности хозяйствующих субъектов / Р. М. Качалов // Вестник УГТУ-УПИ. – 2006. – № 1 (72). – С. 5–14.
66. Квасницька Р. С. Деякі методичні аспекти формування системи економічної безпеки підприємства / Р. С. Квасницька, І. О. Доценко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2009. – №2, Т. 1. – С. 34–38.
67. Квасницька Р. С. Концептуальні підходи до визначення сутності поняття економічна безпека підприємства / Р. С. Квасницька, І. О. Тернавська // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2008. – №5, Т. 1. – С. 244–247.
68. Кендюхов А. В. Экономическая безопасность как экономическая категория / А. В. Кендюхов // Наукові праці Донецького державного технічного університету. – 2002. – № 47. – С. 123–128.
69. Кірієнко А. В. Механізм досягнення і підтримки економічної

безпеки підприємства : автореф. дис. на здобуття наук, ступня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка підприємства і організація виробництва» / Київський нац. екон. ун-т / А. В. Кірієнко. – К., 2000. – 19 с.

70. Ким Дж.-О. Факторный, дискриминантный и кластерный анализ / Дж.-О. Ким, Ч. У. Мьюллер. – М. : Финансы и статистика, 1989. – 216 с.

71. Клейнер Г. Б. Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность / Г. Б. Клейнер, В. Л. Тамбовцев, Р. М. Качалов // РАН. – М. : Экономика, 1997. – 288 с.

72. Клейнер Г. Б. Системная парадигма и теория предприятия / Г. Б. Клейнер // Вопросы экономики. – 2002. – № 10. – С. 47–69.

73. Ковалёв А. П. Диагностика банкротства / А. П. Ковалёв – М. : Фининформ, 2005. – 96 с.

74. Ковалев В. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия / В. В. Ковалев, О. Н. Волкова – М. : ООО «ТК Велби», 2002. – 424 с.

75. Ковалев Д. Экономическая безопасность / Д. Ковалев, Т. Сухорукова // Экономика Украины. – 1998. – № 10. – С. 48–51.

76. Ковальов Д. Кількісна оцінка рівня економічної безпеки підприємства / Д. Ковальов, І. Плетнікова // Економіка України. – 2000. – № 4. – С. 35–40.

77. Коженювські Л. Безпека менеджерів. Суб'єктивні та об'єктивні аспекти безпеки / Л. Коженювські // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 6 (48). – С. 86–94.

78. Коженювські Л. Управління безпекою / Л. Коженювські // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 1 (31). – С. 147-154.

79. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко – К. : Лібра, 2003. – 280 с.

80. Колпаков П. А. Концептуальные основы экономической безопасности фирмы : автореф. дис. ... канд. екон. наук. : спец. 08.00.01 / П. А. Колпаков. – М., 2007. – 25 с.

81. Комарков Д.В. Аналіз підходів до оцінки економічної безпеки підприємства/ Д.В. Комарков, О.С. Преображенська// Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Економіка та сучасний менеджмент: теоретичні та практичні аспекти» (Одеса, 15-16 серпня 2014 року). – С. 96-99.

82. Комарков Д.В. Методичне забезпечення аналізу економічної безпеки розвитку підприємств/ Д.В. Комарков // Економіка і регіон №6(67)-2017-ПолтНТУ – С.130-133.

83. Комарков Д.В. Методичне забезпечення фінансово-економічної безпеки в системі корпоративного управління/ Д.В. Комарков, Р.П. Шкрібень// Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Економіка, фінанси та управління: теорія та практика» (Полтава, 30 червня 2017 року). – С. 36-40.

84. Комарков Д.В. Методичний підхід до забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства / Д.В. Комарков // Моделювання регіональної економіки: зб.наук.праць. – Івано-Франковськ: Прикарпатський національний університет ім.Василя Стефаника, 2016. - № 4. – С.352-356.

85. Комарков Д.В. Методичний підхід до оцінки економічної безпеки розвитку підприємства / Д.В. Комарков // Моделювання регіональної економіки: зб.наук.праць. – Івано-Франковськ: Прикарпатський національний університет ім.Василя Стефаника, 2016. - № 4. – С.352-356.

86. . Комарков Д. В. Методичні рекомендації до управління економічною безпекою підприємства / Д. В. Комарков, О. С. Преображенська // Бізнес Інформ. – 2014. – № 8. – С. 208–212.

87. Комарков Д.В. Організаційне забезпечення оцінки економічної безпеки розвитку промислових підприємств/ Д.В. Комарков, І.А. Яртим// Матеріали XV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми стійкості функціонування суб'єктів ринкової економіки України» (м. Феодосія, 29-30 листопада 2013 року): тези доп. – Сімферополь: ИТ «АРИАЛ». – 2013. – С. 27-32.

88. Комарков Д.В. Понятійний апарат економічної безпеки розвитку підприємства/ Д.В. Комарков // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф.

«Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики» (Харків, 16-17 листопада червня 2017 року). – С. 149-153.

89. Комарков Д.В. Проблеми управління стратегічними змінами промислових підприємств: теоретичні та практичні аспекти/ Д.В. Комарков, А.М. Гаміє// Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Соціально-економічні напрями трансформації держави та регіонів» (Львів, 29-30 серпня 2014 року). – С. 90-93.

90. Комарков Д.В. Стратегії захисту організаційного розвитку підприємства/ Д.В. Комарков, П.С. Кошарна// Матеріали доповідей міжнар.наук.-практ.конф. «Виробничо-експортний потенціал національної економіки» (Ужгород, 3-4 жовтня 2014р.). – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – С. 91-94.

91. Комарков Д. В. Технологія оцінювання економічної безпеки розвитку підприємства / Д. В. Комарков // Матеріали X Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. «Сучасні проблеми моделювання соціально-економічних систем» (Братислава - Харків, 5-6 квітня 2018 р.). – Харків, 2018. – С. 77–79.

92. Коробчинський О. Л. Методика формування системи економічної безпеки підприємства / О. Л. Коробчинський // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №4. – С 41–45.

93. Корчевська Л. О. Система напрямків забезпечення економічної безпеки підприємства / Л. О. Корчевська, Г. В. Жосан // Вісник Донецького національного університету. Серія В : Економіка і право. – 2010. – Вип. 2, Т. 1. – С. 184–191.

94. Костирко Л. А. Діагностика потенціалу фінансово-економічної стійкості підприємства : монографія / Л. А. Костирко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Х. : Фактор, 2008. – 336 с.

95. Косянчук Т. Ф. Економічна діагностика як управлінська процедура / Т. Ф. Косянчук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2006. – № 4. Т. 1. – С. 33–35.

96. Кошкина И. А. Совершенствование системы диагностики

экономической безопасности машиностроительного предприятия: Системно-синергетический подход : дис. ... канд. эконом, наук : 08.00.05 / Кошкина Ирина Александровна. – Набережные Челны, 2005 – 168 с.

97. Кравчук П. Я. Методологічні засади оцінки рівня безпеки функціонування підприємства / П. Я. Кравчук // Вісник Технологічного університету Поділля. – 2004. – № 4. Ч. 1. Т. 1. – С 106–111.

98. Кракос Ю. Б. Подход к оценке уровня финансовой составляющей экономической безопасности предприятия / Ю. Б. Кракос, Н. И. Серик // Экономика. Финансы. Право. – 2006. – № 12. – С. 7.

99. Кузенко Т. Б. Планування економічної безпеки підприємств в умовах ринкової економіки : дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / Європейський ун-т фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу / Т. Б. Кузенко. – К., 2003. – 194 с.

100. Кузнецов О. О. Захист інформації та економічна безпека підприємства : монографія / О. О. Кузнецов, С. П. Євсєєв, Є. В. Кавун. – Харків : ХНЕУ. – 2008. – 360 с.

101. Кузьменко Л. М. Управление функционированием и развитием экономики региона: монография / Л. М. Кузьменко. – Донецк : НАН Украины, Инс. экономики пром-сти, 2004. – 284 с.

102. Кулаженко В. В. Економічна безпека підприємства: аналіз поглядів / В. В. Кулаженко // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – 2010. – № 5 (55). – С. 164–168.

103. Латфуллин Г. Р. Теория организации: учебник для вузов / Г. Р. Латфуллин, А. В. Райченко. – СПб. : Питер, 2005. – 395 с.

104. Ліпкан В. А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України: Монографія / В. А. Ліпкан. – К. : Текст, 2003. – 600 с.

105. Ліпкан В. А. Теоретико-методологічні засади управління у сфері національної безпеки України: Монографія / В. А. Ліпкан. – К.: Текст, 2005. – 350 с.

106. Лоханова Н. О. Система управління станом економічної безпеки

підприємства: проблемні питання, концепція розвитку / Н. О. Лоханова // Економіст. – 2005. – № 2. – С. 52–56.

107. Лук'янова В. В. Діагностика ризику діяльності підприємства / В. В. Лук'янова – Хмельницький : Ковальський В.В., 2007. – 312 с.

108. Любченко Н. Л. Механізм забезпечення економічної стабільності промислових підприємств : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Н. Л. Любченко. – Хмельницький : ХНУ, 2010. – 237 с.

109. Лысенко Ю. Г. Механизмы управления экономической безопасностью / Ю. Г. Лысенко // Вісник Технологічного університету Поділля. – 2004. – №4., Т.1. – С. 177–180.

110. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: монографія. / О. М. Ляшенко – Луганськ : вид-во СНУ ім. В.Даля, 2011. – 400 с.

111. Мак-Мак В. П. Служба безопасности предприятия. Организационно-управленческие и правовые аспекты деятельности / В. П. Мак-Мак. – М. : Мир безопасности, 1999. – 160 с.

112. Макроекономічна політика в Україні: проблеми науки та практики / [В. С. Пономаренко, В. А. Зінченко, М. О. Кизим та ін.]. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2007. – 352 с.

113. Малярець Л. М. Вимірювання ознак об'єктів в економіці: методологія та практика / Л. М. Малярець. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2006. – 384 с.

114. Мамыкина А. П. Теоретико-методологические аспекты экономической безопасности : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.01 / А. П. Мамыкина. – М., 2003. – 133 с.

115. Мандель И. Д. Кластерный анализ/ И. Д. Мандель. – М. : Финансы и статистика., 1988. – 176 с.

116. Машинобудування в Україні: тенденції, проблеми, перспективи / Під заг. ред. чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2009.– 308 с.

117. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України. –

[Електронний ресурс] – Режим доступу до док.:

http://www.me.gov.ua/control/publish/article?art_id=97980.

118. Механизмы и модели управления кризисными ситуациями : монография / Под ред. Клебановой Т. С. – Х. : ИД «ИНЖЕК», 2007. – 200 с.

119. Мильнер Б. Управление знаниями: первые итоги, уроки перспективы / Б. Мильнер // Проблемы теории и практики управления. – 2010. – № 6 – С.37–46.

120. Миркин Б. Г. Группировки в социально-экономических исследованиях: Методы построения и анализа / Б. Г. Миркин. – М. : Финансы и статистика, 1985. – 224 с.

121. Мишенин Е. В. Антикризисное управление как механизм обеспечения экономической безопасности предприятия / Е. В. Мишенин // Наукові праці Донецького державного технічного університету. – 2002. – № 46. – С. 6–10.

122. Моделирование финансовых потоков предприятия в условиях неопределенности / [Т. С. Клебанова, Л. С. Гурьянова, Н. Богониколос и др.]. – Харьков : ИД «ИНЖЭК», 2006. – 312 с.

123. Моделирование экономической безопасности: государство, регион, предприятие: монография / В. М. Геец, М. А. Кизим, Т. С. Клебанова, О. И Черняк и др.; Под ред. Гееца В. М. – Х. : ВД «ИНЖЕК», 2006. – 240 с.

124. Мойсеєнко І. П. Моделі аналізу економічної безпеки суб'єктів господарювання / І. П. Мойсеєнко, М. Я. Демчишин // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 10. – С 64–72.

125. Монахов А. В. Математические методы анализа экономики / А. В. Монахов. – СПб. : Питер, 2002. – 176 с.

126. Моніторинг та прогнозування у системі національної безпеки України: круглий стіл, 24 червня 2009 / Нац. інститут проблем міжнародної безпеки. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до док.:

<http://www.niisp.org.ua/articles/167/>

127. Мунтіян В. І. Економічна безпека України / В. І. Мунтіян. - К. :

КВІЦ, 1999. – 464 с.

128. Мур А. Руководство по безопасности бизнеса : практическое пособие по управлению рисками / А. Мур, К. Хиарнден. – М. : Филинь, 1998. – 328 с.

129. Мухин В. И. Исследование систем управления: анализ и синтез систем управления / В. И. Мухин. – М. : Экзамен, 2003. – 384 с.

130. Наливайко А. П. Теорія стратегії підприємства. Сучасний стан на напрямки розвитку: монографія / А. П. Наливайко. – К. : КНЕУ, 2001. – 228 с.

131. Национальная социологическая энциклопедия. – [Электронный ресурс] – Режим доступа:

<http://voluntary.ru/dictionary/568/word>

132. Никаноров С. П. Место і роль метода концептуального анализа и проектирования / С. П. Никаноров // Системное управление. Проблемы и решения : научно-информационный журнал. – 2004. – Вып. 1. – [Электронный ресурс] – Режим доступа до журн.:

http://www.situation.ru/app/j_art_960.htm

133. Никаноров С. П. Метод концептуального проектирования систем организационного управления / С. П. Никаноров // Социология: 4М. – 1996. – №7. – С. 29–52.

134. Нили Энди. Призма эффективности: Карта сбалансированных показателей для измерения успеха в бизнесе и управления им / Нили Энди, Адамс Крис, Кеннерли Майк; пер. с англ. – Днепропетровск: Баланс-Клуб, 2003. – 400 с.

135. Новикова О. Ф. Економічна безпека: концептуальне визначення та механізм забезпечення / О. Ф. Новікова, Р. В. Покотолєнко. – Ін-т економіки промисловості НАН України. – Донецьк : Изд-во «Прима», 2006. – 407 с.

136. Новый философский словарь. – 2-е изд., перераб. и дополн. – Мн. : Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. – 1280 с.

137. Олександров І. А. Оцінка фінансової безпеки промислового підприємства / І. А. Олександров, О. А. Орлова, А. В. Половян // Наукові праці

Донецького державного технічного університету. – 2002. – № 46. – С. 12–19.

138. Омелянович Л. О. Економічна безпека торговельного підприємства / Л. О. Омелянович, Г. Є. Долматова / Донецький держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2005. – 196 с.

139. Омелянович М. Ю. Економічні умови відтворювального розвитку підприємств : автореф. дис.... канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Донецький національний ун-т / М. Ю. Омелянович. – Донецьк, 2006. – 19 с.

140. Організація системи формування механізму інноваційного забезпечення економічної безпеки конкурентоздатного підприємства: монографія / В. М. Гончаров, Д. В. Солоха, В. Ю. Припотень, Я. В. Васьковська. – Донецьк : СПД Купріянова В. С, 2010. – 416 с.

141. Основы экономической безопасности. (Государство, регион, предприятие, личность) / Под. ред. Е. А. Олейникова. – М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. – 288 с.

142. Отенко І. П. Аналітичний інструментарій управління економічною безпекою підприємства / І. П. Отенко, О. Ф. Ярошенко // Вісник Хмельницького національного університету. Серія : Економічні науки. – Хмельницький : ХНУ. – 2009. – № 4, Т.2. – С. 38–41.

143. Отенко И. П. Методологические основы управления потенциалом предприятия: научное издание / И. П.Отенко. – Харьков : Изд. ХНЭУ, 2004. – 216 с.

144. Отенко І. П. Механізм оцінки економічного ризику розвитку підприємства / І. П. Отенко // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2008. – Вип. 245, Т. І. – С 154–158.

145. Отенко І.П Організація фінансово-економічної безпеки бізнес-процесів інноваційного розвитку підприємства/ І.П. Отенко, Д.В. Комарков, Р.П. Шкрібень// Бізнес-Інформ №10, 2017р.

146. Отенко І.П. Становлення теорії управління безпекою соціальних систем/ І.П. Отенко, Н.О. Москаленко, Д.В. Комарков // Збірник наукових

праць Черкаського державного технологічного університету. – 2014. – Вип. 35. Ч. III. – С. 85-91

147. Отенко І.П. Стратегічний інструментарій безпекорієнтованого розвитку підприємства / І.П. Отенко, Д.В. Комарков, Р.П. Шкрєбень // Проблеми економіки №2-2018

148. Отенко І. П. Стратегічні пріоритети підприємства: монографія / І. П. Отенко. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2008. – 180 с.

149. Отенко І. П. Теоретичні засади економічної безпеки підприємства / І. П. Отенко, О. Ф. Ярошенко // Культура народів Причорномор'я. – 2010. – № 196. – С. 165–168.

150. Офіційний сайт Державного агентства з питань електронного урядування. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.e.gov.ua/>

151. Офіційний сайт Головного управління статистики в Харківській області. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uprstat.kharkov.ukrtel.net/ua/stat/stat_inf

152. Офіційний сайт Державної Служби Статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/ni.htm

153. Офіційний сайт Представництва України при Європейському Союзі та Європейському Співтоваристві з атомної енергії. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua>.

154. Перелік послуг, які можуть надаватися аудиторами (аудиторськими фірмами) [Затверджено рішенням Аудиторської палати України № 182/5 від 27 вересня 2007 року]. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apu.com.ua/rishennyu-apu/5-2007>

155. Пісний В. М. Особливості функціонування машинобудівних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України / В. М. Пісний, А. В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19. 13. – С. 172–178.

156. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в эконометрическом

моделировании / В. Плюта ; пер. с польск. В. В. Иванова. – М. : Финансы и статистика, 1989. – 176 с.

157. Подлужна Н. О. Вибір критерія економічної безпеки підприємства / Н. О. Подлужна // Наукові праці Донецького державного технічного університету. – 2002. – № 46. – С. 10–16.

158. Подлужна Н. О. Організація управління економічною безпекою підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Інститут економіки промисловості НАН України / Н. О. Подлужна. – Донецьк, 2003. – 20 с.

159. Покотиленко Р. В. Механізм формування та забезпечення економічної безпеки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.02.03 «Організація управління, планування та регулювання економіки» / Інститут економіки промисловості НАН України / Р. В. Покотиленко. – Донецьк, 2003. – 20 с.

160. Половян О. В. Механізм забезпечення економіко-екологічної безпеки господарських систем : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.02.03 «Організація управління, планування та регулювання економікою» / Донецький нац. ун-т / О. В. Половян. – Донецьк, 2005. – 20 с.

161. Пономаренко А. І. Система економічної безпеки фірми / А. І. Пономаренко // Матеріали науково-практичної конференції «Шлях України до економічної безпеки» (м. Харків, 14 квітня 2006 р.). – Харків, 2006. – 302 с.

162. Пономаренко В. С. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи: монографія / В. С. Пономаренко, О. М. Тридід, М. О. Кизим – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2003. – 323 с.

163. Пономаренко В. С. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование / В. С. Пономаренко, Т. С. Клебанова, Н. Л. Чернова. – Харьков: ИД «ИНЖЭК», 2004 – 144 с.

164. Пономарьов В. П. Формування механізму забезпечення економічної безпеки підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка підприємства і організація виробництва» / Східноукраїнський держ.

ун-т / В. П. Пономарьов. – Луганськ, 2000. – 27 с.

165. Пригожин И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс; [Пер. с англ. Ю. А. Данилова. – 3-е изд. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 312 с.

166. Про затвердження державної програми розвитку машинобудування на 2006-2011 роки : постанова : [прийнято Кабінетом Міністрів України 18 квітня 2006 р. № 516]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=516-2006-%EF>

167. Про затвердження державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року: постанова : [прийнято Кабінетом Міністрів України 21 липня 2006 року № 1001]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1001-2006-%EF>

168. Прокопішина О. В. Управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / Харківський національний економічний ун-т / О. В. Прокопішина. – Х., 2009. – 20 с.

169. Прохожев А. О проблеме критериев и оценок экономической безопасности / А. Прохожев, М. Корнилов // Общество и экономика. – 2003. – №4. – С. 225–239.

170. Рейтинг корпоративного управління – IBI-Rating [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ibi.com.ua/.../pravila-ta-reguljuvannja-tipu-rejtingov-rejting>

171. Рейтинг України за інноваційними складовими глобального індексу конкурентоспроможності серед інших країн світу. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/figure/The-Global-Competitiveness-Index-of-Ukraine_tb11_329687708

172. Ресурс «Загальнодоступна інформаційна база даних Держкомісії цінних паперів і фондового ринку». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

www.stockmarket.gov.ua/

173. Ромашко М. В. Проблема финансовой безопасности промышленного предприятия / М. В. Ромашко, Т. Б. Сайгина // Наукові праці Донецького державного технічного університету. – 2002. – № 46. – С. 31–36.

174. Руденський Р. А. Моделювання процесів антисипативного управління економічною безпекою: автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.03.02 «Економіко-математичне моделювання» / Донецький національний ун-т / Р. А. Руденський. – Донецьк, 2002. – 16 с.

175. Савіна Г. Г. Гармонізація інтересів підприємства в кризових умовах як основа забезпечення його соціально-економічної безпеки/ Г. Г. Савіна, О. І. Зайцева // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2009. – № 4. Т. 1. – С. 229–231.

176. Садовский В. Н. Основания общей теории систем. Логико-методологический анализ / В. Н. Садовский. – М. : Наука, 1974. – 279 с.

177. Свиридова Е. В. Классификация угроз экономической безопасности экспортной деятельности предприятия / Е. В. Свиридова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2006. – № 4. Т. 1. – С. 213–217.

178. Сеттлз А. Обзор докладов Второй Международной конференции «Корпоративное управление и устойчивое развитие бизнеса: стратегические роли советов директоров». Блок «Корпоративная социальная ответственность» / Алекс Сеттлз // Журнал «Корпоративные финансы». – 2007. – № 4. – С. 94–96.

179. Сорокіна І. В. Теоретико-методологічні аспекти формування системи економічної безпеки підприємства / І. В. Сорокіна // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 12. – С. 114-122.

180. Стан економічної безпеки України у I півріччі 2010 року. Випуск 10. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум. : <http://me.kmu.gov.ua/>

181. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки). Шляхом Європейської інтеграції. – К., 2004. [Електронний ресурс] – Режим доступу до док.: <http://zakon1.rada.gov.ua/signal/strateg.pdf>

182. Сумець О. М. Стратегії сучасного підприємства та його економічна безпека / О. М. Сумець, М. Б. Тумар. – К.: Вид-во «Хай-Тек Прес», 2008. – 400 с.

183. Тимощук М. Р. Планування соціально-економічного розвитку підприємств : монографія / М. Р. Тимощук, О. Є. Кузьмін, Р. В. Фещур,

Р. В. Шуляр, Н. Ю. Подольчак, І. Б. Олексів. – К. : УБС НБУ, 2007. – 449 с.

184. ПАТ ТУРБОАТОМ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: . <http://file.liga.net/companies/tyrboatom>

185. Узунов В. В. Розвиток інноваційної інфраструктури регіонів України / В. В. Узунов // Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток». 2012. - № 8. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com/ua>

186. Управление человеческими ресурсами / Под ред. М. Пула, М. Уорнера. – СПб.: Питер, 2002. – 1200 с.

187. УПЕК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: . <http://ures.ua/>

188. Фещур Р. В. Групи показників (індикаторів) оцінювання рівня розвитку підприємств. / Р. В. Фещур, В. Ю. Самуляк – [Електронний ресурс] – Режим доступу:

http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Management/2010_691/36.pdf

189. Філософський енциклопедичний словник / Голова редкол. В. І. Шинкарук; Ін-т філософії ім. Г. С Сковороди НАН України. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

190. Фокіна Н. П. Економічна безпека підприємства - найважливіша складова фінансової стійкості / Н. П. Фокіна, В. І. Бокій // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 8. – С. 111–114.

191. Франчук В. І. Концептуальні підходи до організації підготовки фахівців з економічної безпеки / В. І. Франчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.11 – С.356–363.

192. Харківський машинобудівний завод «ФЕД» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: . <http://ukroboronprom.com.ua/uk/stryktyra>

193. ХТЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: . <http://xtz.ua/>

194. Холл Р. Х. Организации: структуры, процессы, результаты / Р. Х. Холл; пер. с англ. Е. Нектерова; [поб. общ. ред. И. В. Андреевой. – СПб.: Питер, 2001. – 508 с.

195. Хэмел Г. Стратегическая гибкость / Г. Хэмел, К. Прахалад,

Г. Томас, Д. О'Нил. Пер. с англ. – СПб. : Питер, 2005. – 384 с.

196. Чечетова-Терашвілі Т. М. Аналіз стану економічної безпеки машинобудівних підприємств / Т. М.Чечетова-Терашвілі, О. Ф. Ярошенко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2012. – № 38. – С. 133–137.

197. Чернодід І. С. Економічна безпека як категорія економічної теорії / І. С. Чернодід // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 11 (29). – С 13–20.

198. Шапкин А. С. Экономические и финансовые риски. Оценка, управление, портфель инвестиций / А. С. Шапкин – 2-е изд. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К⁰», 2003. – 544 с.

199. Шемаева Л. Г. Когнитивная технология анализа и моделирования стратегического развития предприятия / Л. Г. Шемаева // Научные труды ДонНТУ. – 2005. – № 91. – С. 134–143.

200. Шемаева Л. Г. Преимущества и риски от международной научно-технической и производственной кооперации Украины в условиях членства в ВТО / Л. Г. Шемаева // Бизнес- Информ. – 2010. – №7. – С. 8–10.

201. Шеремет А. Д. Методика финансового анализа / А. Д. Шеремет, Р. С. Сайфулин. – М. : ИНФРА-М, 1995. – 176 с.

202. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Білько / Рада національної безпеки і оборони України; Національний ін-т стратегічних досліджень. – К. : НІСД, 1997. – 143 с.

203. Шлыков В. В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия / В. В. Шлыков / Санкт-Петербургский ун-т; Рязанский ин-т права и экономики МВД России. – СПб. : Алетейя, 1999. – 138 с.

204. Шлыков В. В. Экономическая безопасность предприятия / В. В. Шлыков // ЭКО. – 2002. – № 11. – С. 94–99.

205. Шнипко О. С. Види і чинники безпеки ієрархічних економічних систем: теоретико-методологічний аспект / О. С. Шнипко // Актуальні

проблеми економіки. – 2006. – № 5 (59). – С 78–85.

206. Шнипко О. С. Ризик, надійність, загрози та захист як стимулятори формування концепції національної економічної безпеки / О. С. Шнипко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 7 (61). – С. 93–99.

207. Штамбург Н. В. Особливості економічної безпеки підприємств машинобудівної галузі / Н. В. Штамбург // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2012. – № 1 (5), Т. 2. – С. 425–432.

208. Экономико-математический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. И. Данилов-Данильян]. – М. : Большая Российская энциклопедия: Изд. дом «ИНФРА-М», 2003. – 688 с.

209. Экономическая безопасность : энциклопедия / А. Г. Шаваев, А. Т. Багаутдинов и др. – М. : Правовое посвящение, 2001. – 512 с.

210. Экономическая стратегия фирмы: Учеб. пособие / Под. ред. А. П. Градова. – 3-е изд., испр. – СПб. : СпецЛит, 2000. – 588 с.

211. Якубович З. Ідентифікація загроз економічній безпеці машинобудівного підприємства / З. Якубович // Галицький економічний вісник. – 2010. – №3(28). – С. 107–112.

212. Якубович З. Формування системи економічної безпеки машинобудівного підприємства / З. Якубович // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2010. – № 1. – С. 81–86.

213. Яременко О. Ф. Механізм управління економічною безпекою машинобудівного підприємства : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Хмельн. нац. ун-т / О. Ф. Яременко. – Хмельницький, 2009. – 224 с.

214. Ярочкин В. И. Секьюритология. Наука о безопасности жизнедеятельности / В. И. Ярочкин – М. : Ось-89, 2000. – 400 с.

215. Ярочкин В. И. Система безопасности фирмы / В. И. Ярочкин – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Ось-89, 2003. – 362 с.

216. Derous E. De C-story: verhelderende verhalen... actuele stromingen en rode draden binnen de competentieliteratuur / E. Derous // The C-story: clarifying stories... actual approaches and threads in competence literature. May, 2000.

[Электронный ресурс]. – Режим доступа:

<http://users.skynet.be/vocap>

217. European Guide to good Practice in Knowledge Management / European committee for standardization. Management Centre: rue de Stassart, 36 B-1050 Brussels, CWA 14924-1:2004 (E). March 2004.

218. Freeman R. E. Strategic Management: A Stakeholder Approach. / R. E. Freeman. – Boston, 1984.

219. Hitching S. Accounting and financial analysis: preparatory kurs / S. Hitching – Sirin, 1998. – 303 p.

220. Romm Joseph J. Defining National Security / J. J. Romm – New York : Council on Foreign Relations, 1993. – 122 p.

221. Stachowiak Z. Bezpieczenstwo ekonomiczne / Ekonomika obrony, pod red. W. Stankiewicza, AON. – Warszawa, 1994. – S. 187 – 188.

ДОДАТКИ

Додаток А

Становлення та імплементація концепції сталого економічного розвитку

Події, період часу	Коментарі
<p>В 1934 році в США було прийнято перший нормативно-правовий акт з питань безпеки – закон <i>«Про національну безпеку»</i> та створено <i>Федеральний комітет з економічної безпеки</i> з метою підвищення рівня якості життя населення через забезпечення економічної безпеки держави.</p>	<p>Вважається, що термін «економічна безпека» було використано вперше Ф Рузвельтом. Основний акцент робився на забезпечення розвитку промисловості, в той час як економічна безпека підприємства поки що не виокремлюється.</p>
<p>В 1940-60-х роках розвинені країни світу створюють міжнародні асоціації забезпечення міжнародної економічної безпеки, зокрема: Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародну асоціацію розвитку, Міжнародну фінансову корпорацію, Міжнародний центр по регулюванню інвестиційних спорів, ОПЕК.</p>	<p>Інтеграційні процеси між розвиненими країнами світу направлені на вирішення проблем паливно-енергетичного сектору світової економіки та недопущенні паливної кризи.</p>
<p>В 1985 році на 40-й сесії Генеральної Асамблеї ООН прийнята резолюція <i>«Міжнародна економічна безпека»</i>, де зазначалося про необхідність забезпечення економічної безпеки соціально-економічного розвитку та прогресу кожної країни. На 42-й сесії Генеральної Асамблеї ООН була прийнята <i>Концепція міжнародної економічної безпеки</i>. Економічний підхід базується на теорії Хікса Ліндаля оптимального використання обмежених ресурсів та екологічних технологій, мінімізацію, переробку і знищення відходів. Включає економічну, соціальну та екологічну складові, які повинні розглядатися збалансовано.</p>	<p>Основна ідея Концепції сталого розвитку: задовольняти потреби сучасного суспільства, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби; є альтернативою парадигмі економічного зростання, що ігнорує екологічну небезпеку від розвитку за екстенсивною моделлю. Так, механізм взаємодії елементів економічної та екологічної складових породив нові ідеї щодо вартісної оцінки та інтерналізації (обліку в економічній звітності підприємств) зовнішніх впливів на довкілля.</p>
<p>У 70-80-х роках ХХ ст. було створено ряд міжнародних неурядових наукових організацій з вивчення глобальних процесів на Землі, таких як Міжнародна федерація інститутів перспективних досліджень (ІФІАС), Римський клуб (з його знаменитою доповіддю «Межі зростання»), Міжнародний інститут прикладного системного аналізу, проведення в 1972 році в Стокгольмі Конференції ООН з довкілля і створення Програма ООН з довкілля (UNEP).</p>	<p>Доклади Римського клубу представляють парадигмальний зріз сучасного концептуального базису економічної безпеки світового розвитку. Змістовне наповнення складають концепції «Зміни світогляду людства», «Моделі стійкості економічного зростання», «Нової просвіти», «Екологічної безпеки», «Демографічної політики», «Гарантованої планетарної безпеки та виживання», «Нової політичної та цивілізаційної філософії».</p>

Продовження додатку А

Події, період часу	Коментарі
<p>У 1992 р. на Міжнародній конференції з довкілля і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Самміт Землі) були офіційно проголошені ідеї сталого розвитку. Ця конференція розглядала оточуюче середовище і соціально-економічний розвиток як взаємопов'язані і взаємозалежні області.</p>	<p>У головному документі, прийнятому на цій конференції, «Порядку денному на ХХІ століття» (Agenda 21), що розглядався як програма всесвітнього співробітництва, сталий розвиток пов'язується з гармонічним досягненням: високої якості довкілля і здорової економіки для всіх народів світу; задоволенні потреб людей і збереженні сталого розвитку протягом тривалого періоду.</p>
<p>У грудні 1997 р. в Кіото (Японія) підписано міжнародну угоду, що містить конкретні заходи по скороченню викидів газів, що викликають парниковий ефект. Цю міжнародну угоду, що отримала назву Кіотський протокол підписали представники 38 країн та ЄС.</p>	<p>Кіотський протокол набрав чинності лише в лютому 2005 р. і його механізм, у тому числі, система міжнародної торгівлі квотами на викиди, проходить практичну перевірку; другий період дії почався у 2013 році (відмовилися Японія, Росія, Нова Зеландія, Канада); у 2015 році в Парижі підготовлено нову угоду про скорочення викидів в атмосферу</p>

Додаток Б

Концепції соціальної відповідальності

Концепція	Коментарі
<p>Концепція корпоративної соціальної відповідальності (1950-1970) Г. Боуен</p>	<p>Розроблено засади, рамки соціальної активності та визначено напрями розвитку інституту соціальної відповідальності. Соціальна відповідальність — відповідальне ставлення будь-якої компанії до свого продукту або послуги, до споживачів, працівників, партнерів; активна соціальна позиція компанії, що полягає в гармонійному співіснуванні, взаємодії та постійному діалозі із суспільством, участі у вирішенні найгостріших соціальних проблем.</p>
<p>Концепція корпоративної соціальної сприйнятливості (1970-1990) (Р. Акерман, Р. Бауер, Д. Вотава, С. Сеті, А. Керролл, В. Фредерік)</p>	<p>Інститут соціальної відповідальності - здатність корпорації реагувати на суспільний вплив і сприймати суспільні потреби. Основна ідея - реалізація соціально відповідальної поведінки; інструментарій – управлінські техніки та організаційні структури, менеджмент відносин компанії із суспільством.</p>
<p>Концепція соціальної відповідальності бізнесу (1980-2000) (Д. Вуд, С. Вартік, Ф Кохрен, Д. Свансон)</p>	<p>СВБ є добровільною діяльністю компаній приватного і державного секторів, спрямованою на дотримання високих стандартів операційної та виробничої діяльності, соціальних стандартів та якості роботи з персоналом, мінімізацію шкідливого впливу на довкілля з метою вирівнювання наявних економічних і соціальних диспропорцій; створення довірливих взаємовідносин між бізнесом, суспільством і державою; покращання результативності бізнесу та показників прибутковості у довгостроковому періоді. СВБ тісно пов'язана з діяльністю компаній з досягнення ділової досконалості та якості в організації виробництва. Ці аспекти діяльності компаній переважно регулюються міжнародними стандартами серії ISO 9000.</p>

Продовження додатку Б

Концепція	Коментарі
Корпоративної стійкості (2000р.) – «мікроекономічний рівень» концепції стійкого розвитку (М. Ван Марревік Р. Штойер) В 2010 р. вихід стандарту ISO 26000: 2010 керівництво із соціальної відповідальності»	Концепція корпоративної стійкості знайшла своє втілення в таких популярних стандартах як ISO14001 та SA8000, у формах соціальної звітності й моделях діалогу корпорацій із зацікавленими сторонами.
Концепція загальних цінностей – політика й операційна практика, які підсилюють конкурентоздатність компанії (М.Портер, М. Креймер)	<i>Система цінностей</i> реалізується за рахунок заходів і процесів, що мають на меті поширення позитивного впливу діяльності компанії в економічній та соціальній сферах як усередині організації, так і в довкіллі. Реалізація соціально відповідальних стратегій має орієнтуватися не лише на зменшення та запобігання негативним наслідкам діяльності, а й на досягнення економічного та соціального ефектів, що може розглядатися як основа підвищення конкурентоспроможності окремих компаній і національної економіки загалом.
Концепція корпоративного громадянства	Поширення ідеї «громадянства» на організації, що займаються бізнесом, дозволило інтерпретувати соціальну відповідальність через цивільні права й обов'язки, реалізовані на національному рівнях.
«Зелена книга з корпоративної соціальної відповідальності», 2001 р.	Це концепція, згідно з якою компанії інтегрують соціальні та екологічні питання у свою комерційну діяльність та взаємодію із зацікавленими сторонами на добровільній основі.
Концепція «потрійного критерію»	Містить у собі розширення меж звітності організацій та додання соціальних і екологічних аспектів до фінансових показників діяльності.

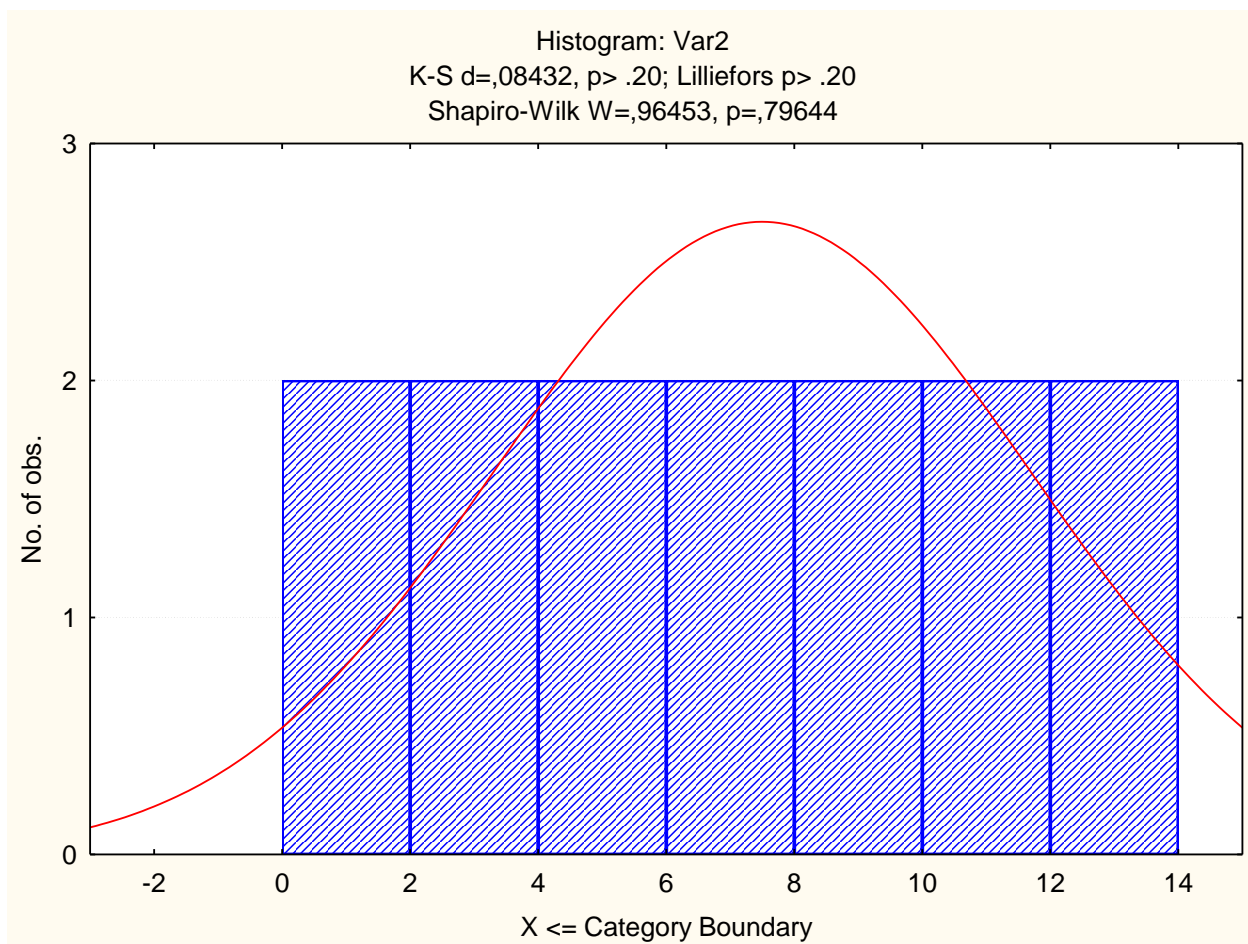
Додаток В

Машинобудівні підприємства Харківської області, діяльність яких була досліджена у дисертаційній роботі

№ з/п	Назва підприємства
1	ПАТ «Харківський машинобудівний завод «Світло шахтаря»
2	Акціонерне товариство «Турбоатом»
3	ПАТ «Завод ім. Фрунзе»
4	Відкрите акціонерне товариство «Харківський верстатобудівний завод»
5	ПуАТ «ХЕЛІЗ «Укрелектромаш»
6	Державне підприємство «ФЕД»
7	Приватне акціонерне товариство «Харківський завод штампів та прессформ»
8	Акціонерне товариство «ХАРПІ»
9	Товариство з обмеженою відповідальністю «Харківський завод підйомно-транспортного устаткування»
10	Відкрите акціонерне товариство «Харківський тракторний завод ім. Орджонікідзе»
11	Акціонерне товариство «Електромашина»
12	Публічне акціонерне товариство «Завод «Південкабель»
13	Державне підприємство «Завод «Електроважмаш»
14	ПАТ «Точприлад»
15	Товариство з обмеженою відповідальністю «Лозівський ковальсько-механічний завод»

Додаток Д

Результати перевірки даних на відповідність їх розподілу нормальному закону

Додаток Е

Комплекс показників для оцінки рівня економічної безпеки в процесах розвитку

Група показників	Назва показника	Розрахункова формула
Показники стійкості фінансово-економічного стану	коефіцієнт автономії	$(\text{Власний капітал} + \text{Забезпечення майбутніх витрат та виплат}) / \text{Активи підприємства}$
	коефіцієнт маневреності власного капіталу	$\text{Власні обігові кошти} / \text{Активи підприємства}$
	коефіцієнт загального покриття	$(\text{Оборотні активи} / \text{Поточні зобов'язання})_{\text{поточний рік}} / (\text{Оборотні активи} / \text{Поточні зобов'язання})_{\text{попередній рік}}$
	коефіцієнт абсолютної ліквідності	$(\text{Грошові кошти та їх еквіваленти} / \text{Поточні зобов'язання})_{\text{поточний рік}} / (\text{Грошові кошти та їх еквіваленти} / \text{Поточні зобов'язання})_{\text{попередній рік}}$
	коефіцієнт термінової ліквідності	$(\text{Оборотні активи} + \text{Витрати майбутніх періодів}) / (\text{Поточні зобов'язання} + \text{Доходи майбутніх періодів})$
	темп зростання оборотності кредиторської заборгованості	$(\text{Чистий дохід від реалізації продукції} / \text{Середній розмір кредиторської заборгованості})_{\text{поточний рік}} / (\text{Чистий дохід від реалізації продукції} / \text{Середній розмір кредиторської заборгованості})_{\text{попередній рік}}$
	темп зростання оборотності дебіторської заборгованості	$(\text{Чистий дохід від реалізації продукції} / \text{Середній розмір дебіторської заборгованості})_{\text{поточний рік}} / (\text{Чистий дохід від реалізації продукції} / \text{Середній розмір дебіторської заборгованості})_{\text{попередній рік}}$
	індекс постійного активу	$\text{Необоротні активи} / \text{Власний капітал}$
Показники ефективності діяльності	рентабельність активів, %	$(\text{Чистий прибуток} / \text{Активи підприємства}) * 100$
	рентабельність власного капіталу, %	$(\text{Чистий прибуток} / \text{Власний капітал}) * 100$
	рентабельність реалізованої продукції, %	$(\text{Чистий прибуток} / \text{Собівартість реалізованої продукції}) * 100$
	рентабельність виробничих активів, %	$(\text{Чистий прибуток} / \text{Активи підприємства}) * 100$
	темп зростання обсягів реалізованої продукції (в діючих цінах), %	$(\text{Дохід від реалізації}_{\text{поточний рік}} / \text{Дохід від реалізації}_{\text{попередній рік}}) * 100$
	темп зростання активів підприємства, %	$(\text{Активи підприємства}_{\text{поточний рік}} / \text{Активи підприємства}_{\text{попередній рік}}) * 100$
	темп зростання чистого прибутку, %	$(\text{Чистий прибуток}_{\text{поточний рік}} / \text{Чистий прибуток}_{\text{попередній рік}}) * 100$
темп зростання питомої ваги виробничих активів підприємства, %	$(\text{Питома вага виробничих активів підприємства}_{\text{поточний рік}} / \text{Питома вага виробничих активів підприємства}_{\text{попередній рік}}) * 100$	

Група показників	Назва показника	Розрахункова формула
Показники виробничого потенціалу	темп зростання частки основних фондів в виробничому потенціалі, %	$(\text{Частка основних фондів в виробничому потенціалі}_{\text{поточний рік}} / \text{Частка основних фондів в виробничому потенціалі}_{\text{попередній рік}}) * 100$
	темп зростання частки запасів в виробничому потенціалі, %	$(\text{Частка запасів в виробничому потенціалі}_{\text{поточний рік}} / \text{Частка запасів в виробничому потенціалі}_{\text{попередній рік}}) * 100$
	темп зростання частки незавершеного виробництва в виробничому потенціалі, %	$(\text{Частка незавершеного виробництва в виробничому потенціалі}_{\text{поточний рік}} / \text{Частка незавершеного виробництва в виробничому потенціалі}_{\text{попередній рік}}) * 100$
	темп зростання виробничого потенціалу, %	$(\text{Виробничий потенціал}_{\text{поточний рік}} / \text{Виробничий потенціал}_{\text{попередній рік}}) * 100$
	темп зростання частки основних фондів в активах, %	$(\text{Частка основних фондів в активах}_{\text{поточний рік}} / \text{Частка основних фондів в активах}_{\text{попередній рік}}) * 100$
	коефіцієнт зносу основних виробничих фондів, %	$(\text{Сума зносу основних виробничих фондів} / \text{Первісна вартість основних виробничих фондів}) * 100$
	коефіцієнт надходження основних виробничих фондів, %	$(\text{Вартість основних виробничих фондів, що надійшли} / \text{Вартість основних виробничих фондів на кінець періоду}) * 100$
	коефіцієнт вибуття основних виробничих фондів, %	$(\text{Вартість основних виробничих фондів, що вибули} / \text{Вартість основних виробничих фондів на початок періоду}) * 100$
	темп зростання продуктивності праці, %	$(\text{Дохід (виручка) від реалізації продукції} / \text{Середньооблікова чисельність персоналу})_{\text{поточний рік}} / (\text{Дохід (виручка) від реалізації продукції} / \text{Середньооблікова чисельність персоналу})_{\text{попередній рік}}$
	темп зростання фондоозброєності, %	$(\text{Фондоозброєність}_{\text{поточний рік}} / \text{Фондоозброєність}_{\text{попередній рік}}) * 100$
темп зростання фондівіддачі, %	Готова продукція / Вартість ОВФ	
Показники інтелектуально-кадрового потенціалу	коефіцієнт обороту персоналу за прийомом	Кількість персоналу, який було зараховано до штату / Середньооблікова чисельність персоналу
	коефіцієнт обороту за вибуттям робітників	Кількість звільнених за всіма причинами / Середньооблікова чисельність персоналу
	коефіцієнт підготовки до нових професій	Кількість персоналу, навченого новим професіям / Середньооблікова чисельність персоналу
	коефіцієнт перепідготовки працюючих	Кількість персоналу, який пройшов перепідготовку / Середньооблікова чисельність персоналу
	коефіцієнт підвищення кваліфікації персоналу	Кількість персоналу, який підвищив кваліфікацію / Середньооблікова чисельність персоналу

Група показників	Назва показника	Розрахункова формула
	темپ зростання чисельності штатного персоналу, %	$(\text{Чисельність штатного персоналу}_{\text{поточний рік}} / \text{Середньооблікова чисельність персоналу}_{\text{попередній рік}}) * 100$
Показники результативності інвестиційно-інноваційної діяльності	темп зростання валових інвестицій в основний капітал, %	$(\text{Валові інвестиції в основний капітал}_{\text{поточний рік}} / \text{Валові інвестиції в основний капітал}_{\text{попередній рік}}) * 100$
	темп зростання частки інвестицій на капітальне будівництво, %	$(\text{Частка інвестицій на капітальне будівництво}_{\text{поточний рік}} / \text{Частка інвестицій на капітальне будівництво}_{\text{попередній рік}}) * 100$
	темп зростання частки інвестицій на придбання нових основних виробничих фондів, %	$(\text{Частка інвестицій на придбання нових основних виробничих фондів}_{\text{поточний рік}} / \text{Частка інвестицій на придбання нових основних виробничих фондів}_{\text{попередній рік}}) * 100$
	темп зростання витрат на технологічні інновації, %	$(\text{Витрати на технологічні інновації}_{\text{поточний рік}} / \text{Витрати на технологічні інновації}_{\text{попередній рік}}) * 100$
	темп зростання витрат на інформатизацію, %	$(\text{Витрати на інформатизацію}_{\text{поточний рік}} / \text{Витрати на інформатизацію}_{\text{попередній рік}}) * 100$
	темп зростання витрат на програмне забезпечення, %	$(\text{Витрати на програмне забезпечення}_{\text{поточний рік}} / \text{Витрати на програмне забезпечення}_{\text{попередній рік}}) * 100$

Додаток Ж

Результати багатомірного факторного аналізу

Factor Analysis

Data variables:

Col_1
Col_10
Col_11
Col_12
Col_13
Col_14
Col_15
Col_16
Col_17
Col_18
Col_19
Col_2
Col_20
Col_21
Col_22
Col_23
Col_24
Col_25
Col_26
Col_27
Col_28
Col_29
Col_3
Col_30
Col_31
Col_32
Col_33
Col_34
Col_35
Col_36
Col_37
Col_38
Col_39
Col_4
Col_40
Col_5
Col_6
Col_7
Col_8
Col_9

Data input: observations

Number of complete cases: 75

Missing value treatment: listwise

Standardized: yes

Type of factoring: principal components

Number of factors extracted: 10

Factor Analysis

<i>Factor</i>		<i>Percentof</i>	<i>Cumulative</i>
<i>Number</i>	<i>Eigenvalue</i>	<i>Variance</i>	<i>Percentage</i>
1	6,9151	18,452	18,452
2	4,86017	13,314	31,767
3	2,9862	8,630	40,397
4	2,50534	7,427	47,824
5	2,33344	6,998	54,823
6	2,08878	6,386	61,209
7	1,89683	5,906	67,115
8	1,60071	5,166	72,281
9	1,46816	4,834	77,116
10	1,42871	3,734	80,850
11	1,29683	2,202	83,052
12	1,22499	1,704	84,756
13	1,10555	1,571	86,327
14	1,03009	1,237	87,564
15	0,895449	1,205	88,769
16	0,884117	1,204	89,973
17	0,749716	1,178	91,151
18	0,631043	1,062	92,213
19	0,589918	1,017	93,230
20	0,460454	0,976	94,206
21	0,446749	0,879	95,085
22	0,390518	0,671	95,756
23	0,351485	0,647	96,403
24	0,268299	0,609	97,012
25	0,258924	0,484	97,496
26	0,24377	0,466	97,962
27	0,19355	0,349	98,311
28	0,186268	0,339	98,650
29	0,139675	0,305	98,955
30	0,135655	0,225	99,180
31	0,121901	0,196	99,376
32	0,0901853	0,151	99,527
33	0,0784906	0,127	99,654
34	0,05091	0,117	99,771
35	0,0377207	0,094	99,865
36	0,0269307	0,067	99,932
37	0,0164291	0,041	99,973
38	0,0057323	0,014	99,987
39	0,0028249	0,007	99,994
40	0,0023793	0,006	100,000

TheStatAdvisor

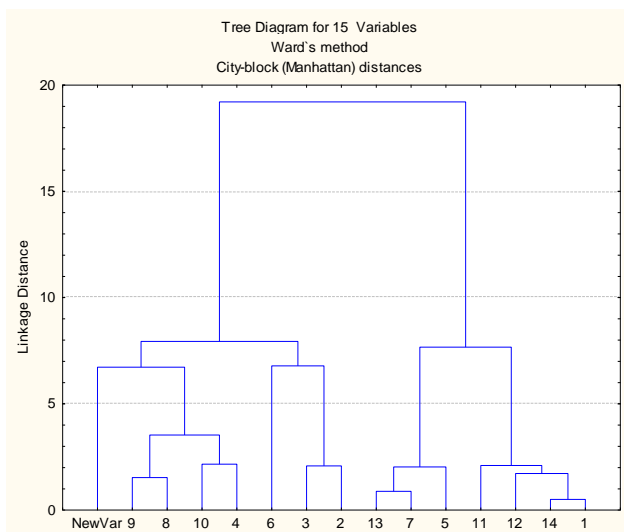
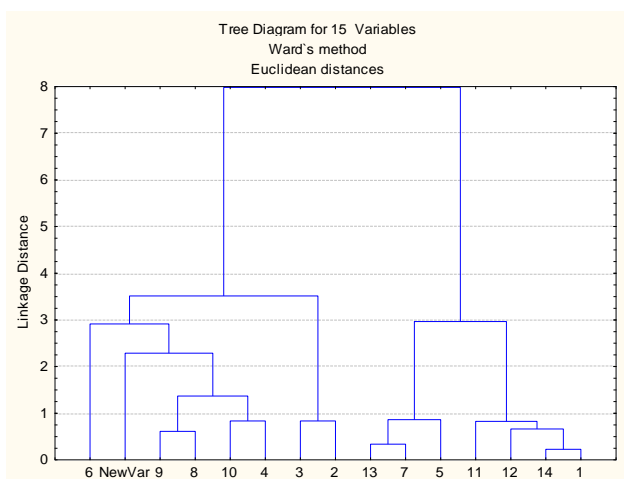
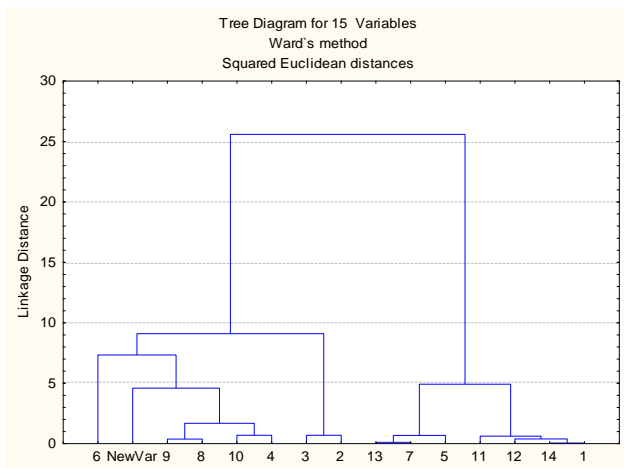
This procedure performs a factor analysis. The purpose of the analysis is to obtain a small number of factors which account for most of the variability in the 40 variables. In this case, 10 factors have been extracted, since 14 factors had eigenvalues greater than or equal to 1,0. Together they account for 81,8523% of the variability in the original data. Since you have selected the principal components method, the initial communality estimates have been set to assume that all of the variability in the data is due to common factors.

Додаток 3

Матриця факторних навантажень показників рівня економічної безпеки в процесах розвитку підприємств

	<i>Factor</i>	<i>Factor</i>	<i>Factor</i>	<i>Factor</i>	<i>Factor</i>	<i>Factor</i>	<i>Factor</i>	<i>Factor</i>	<i>Factor</i>	<i>Factor</i>	<i>Factor</i>	<i>Factor</i>	<i>Factor</i>	<i>Factor</i>
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Col_1	0,515174	-0,0289794	0,107764	-0,0537407	0,297621	0,1565	0,275423	-0,393187	-0,229161	-0,295104	0,158923	-0,0776019	-0,0821136	0,231898
Col_10	0,164913	0,216658	0,308629	0,136839	0,267883	-0,00203148	0,147862	-0,0923209	0,611911	0,070394	0,172585	-0,0467843	-0,00836003	0,0748827
Col_11	0,0929375	0,0617483	0,0963372	0,0529115	0,929857	0,0349198	-0,0161515	0,0206586	0,106419	0,0334701	0,0690215	0,00304795	-0,0092042	-0,0118597
Col_12	0,0646398	0,0161348	0,0361031	0,142997	0,93153	0,00822296	-0,0844353	0,016904	0,019173	0,0260305	-0,108606	0,0618019	0,0543382	0,0141245
Col_13	0,632281	0,059585	-0,0127669	0,0183398	0,123279	-0,0497674	0,0692289	-0,163687	0,432341	0,112896	0,0905624	0,118704	0,448013	0,0150061
Col_14	-0,0532558	0,179915	0,370075	0,118362	0,246303	-0,0232341	0,14002	-0,117842	-0,0637331	0,733972	0,0835746	-0,0386193	-0,0899197	0,126334
Col_15	-0,00765928	0,343966	0,390184	0,512334	0,211573	-0,0909627	0,0825873	0,00944617	0,0464514	0,387895	0,237583	-0,0406018	0,0105762	0,160102
Col_16	0,201721	0,360722	0,154041	-0,09457	0,0796236	-0,0222759	0,0949952	-0,345733	0,267605	0,0298977	0,0790403	0,0604439	-0,483291	0,0130294
Col_17	0,0520935	-0,1313	0,026114	0,862517	0,0501841	0,124013	0,0726827	0,129435	0,204072	0,135704	0,024826	-0,00564382	-0,0451855	0,0133294
Col_18	-0,385093	0,00270807	0,339457	0,0671627	0,036881	0,0466607	0,440606	0,185769	-0,177446	0,0122575	-0,107365	-0,397477	0,28024	-0,0648024
Col_19	0,175206	0,137386	0,0928308	0,39882	-0,14579	-0,123712	0,268067	-0,0187809	-0,438697	-0,0392965	-0,155443	0,46818	-0,0328791	0,00333698
Col_2	0,906722	0,0451952	0,0754832	-0,0683704	0,123347	0,145965	0,0785449	-0,00400044	-0,0276058	-0,114087	0,104512	-0,032593	-0,109601	0,085683
Col_20	-0,118026	0,0217313	-0,018115	-0,0690245	0,013239	-0,00195349	0,0817281	-0,105501	-0,832902	-0,0143571	0,0885707	-0,0451676	0,0235084	0,0448417
Col_21	0,029728	0,0401091	0,22447	0,819451	0,171703	-0,00337148	0,0436421	-0,0766801	-0,0273425	-0,115793	-0,00051438	-0,183008	0,0388435	0,0374139
Col_22	0,00203368	0,0244202	-0,0663956	0,165705	0,00331588	0,887421	0,00197886	-0,0825574	0,0493672	0,00759059	-0,0262191	-0,0661798	0,0494962	-0,0212518
Col_23	0,0265076	0,114682	-0,211965	-0,0234438	-0,10218	0,0366864	0,805744	0,195363	0,0872942	0,192781	-0,0943344	0,201895	-0,0687747	0,0108613
Col_24	-0,0248435	-0,0706225	0,687084	0,200228	-0,037799	0,0369482	-0,0633412	0,0751796	0,297381	-0,00609453	-0,270455	0,162628	-0,115293	-0,139677
Col_25	-0,00910118	-0,00510891	0,486485	-0,0750766	0,0338412	0,670087	-0,121375	0,144372	0,0605463	-0,0927489	0,0551784	0,26454	0,0386794	0,00421446
Col_26	0,0943637	-0,00848924	-0,0426734	-0,188694	0,0986916	-0,0346235	0,180717	-0,118128	0,0416655	0,0376909	-0,00538774	0,868159	0,0251942	-0,00989098
Col_27	-0,223276	-0,0380455	0,123218	0,0431283	0,111367	-0,275104	-0,00633027	-0,058691	-0,144473	-0,621366	-0,0197495	-0,0787185	-0,0353135	0,0617803
Col_28	0,864091	-0,0315122	-0,0318801	0,0788399	0,00427654	0,00886077	0,0140437	-0,0273	0,233885	0,229728	-0,0550255	0,228533	0,0745782	-0,0445363
Col_29	-0,249312	0,0271856	0,820344	0,129526	0,13617	-0,0175964	-0,0168037	-0,0759246	0,0202583	0,121752	0,0758133	-0,145684	-0,051046	0,0206718
Col_3	0,923659	-0,031079	-0,121555	0,0417457	0,000527111	-0,0548604	0,0663838	-0,0764161	-0,0347343	-0,0136022	-0,0646138	0,010946	0,180786	-0,0968481
Col_30	-0,145072	-0,0326844	-0,153689	-0,429286	0,0416409	-0,0506774	-0,686966	0,0191374	0,14691	0,0592629	-0,16367	-0,161899	-0,116006	-0,0433383
Col_31	-0,0634143	0,216477	0,433035	0,126858	0,086082	-0,0510708	-0,143174	0,477638	-0,175721	-0,031794	-0,0461574	-0,0737798	0,0220381	0,430675
Col_32	-0,0141986	-0,105405	-0,109318	-0,116074	-0,189036	0,0460282	0,23209	0,334633	0,0963302	-0,16288	0,677212	-0,145775	-0,0975405	-0,0564595
Col_33	-0,147344	0,389969	-0,106305	0,0772722	0,129889	-0,0655	-0,0105724	0,706078	-0,105502	-0,117238	0,237287	-0,0576793	0,0703955	0,118005
Col_34	-0,2096	0,0831322	0,426488	0,331273	0,0516165	0,117524	0,329081	-0,0968242	-0,0743667	-0,0223263	0,274332	-0,121227	0,063931	0,1192
Col_35	-0,0128282	0,962069	-0,0000722201	0,0134658	0,0105409	-0,0722459	0,00644248	0,0899263	0,05437	-0,00300863	-0,00909492	0,00864788	-0,0512382	-0,0192022
Col_36	-0,0437216	0,0563934	0,0507472	-0,0530394	-0,0278598	-0,028487	0,239199	0,741055	0,175288	0,043196	-0,0121002	-0,087645	-0,0854465	-0,16684
Col_37	0,0591442	0,0875467	0,0500302	0,157	0,0715228	-0,160795	-0,140278	-0,0729688	-0,0447721	0,1822	0,801164	0,0812739	0,141057	-0,04716
Col_38	-0,0223214	0,961882	-0,0322081	0,0371754	0,00917967	-0,0722122	-0,0190224	0,120491	-0,0174899	-0,0143477	0,00803229	0,0497554	-0,0126539	0,00739671
Col_39	-0,0787912	-0,0361286	-0,0243758	0,0469353	-0,0118621	-0,055956	0,046334	-0,0699801	0,0137219	0,0262762	-0,0608935	0,000525582	0,0526122	0,896051
Col_4	0,827116	-0,0601188	-0,177752	0,195615	-0,0511825	-0,0912904	-0,00783932	0,0140245	-0,0234672	0,115487	-0,0587495	0,0645039	-0,0708515	-0,0931409
Col_40	0,405665	0,109574	-0,050368	0,0760137	0,0461346	0,135724	-0,0292837	0,013821	-0,0311588	0,0525853	0,14767	0,098644	0,604714	0,39061
Col_5	0,884647	-0,0242599	-0,140343	0,095663	-0,0307769	-0,088686	0,0384228	-0,0692593	0,0767645	0,111063	-0,0313851	0,0627455	0,304885	-0,0758368
Col_6	0,479839	-0,012027	-0,0427152	-0,216244	0,0957003	-0,0421917	0,214677	-0,300064	0,117906	-0,194205	0,105208	-0,125964	0,585956	-0,0800176
Col_7	-0,00839165	0,809895	0,115516	-0,0933249	0,0692728	0,28135	0,181424	0,048622	0,0153324	0,288596	0,00987556	-0,0567684	0,086957	0,00522677
Col_8	0,00982379	-0,0244669	-0,0349364	-0,0516843	0,0451512	0,715844	0,190128	-0,090599	-0,112195	0,350201	-0,161166	-0,153216	-0,0518523	-0,0465204
Col_9	-0,863957	-0,0370866	-0,00166611	0,200638	-0,118977	-0,123194	0,204587	0,00496416	-0,0752642	0,0881926	-0,0726231	0,0617012	0,141307	-0,0822389

Додаток К

Результати кластерного аналізу для групування підприємств
за рівнем економічної безпеки

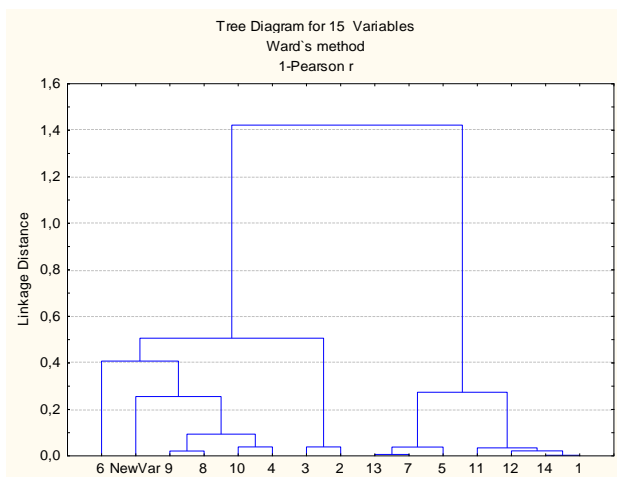
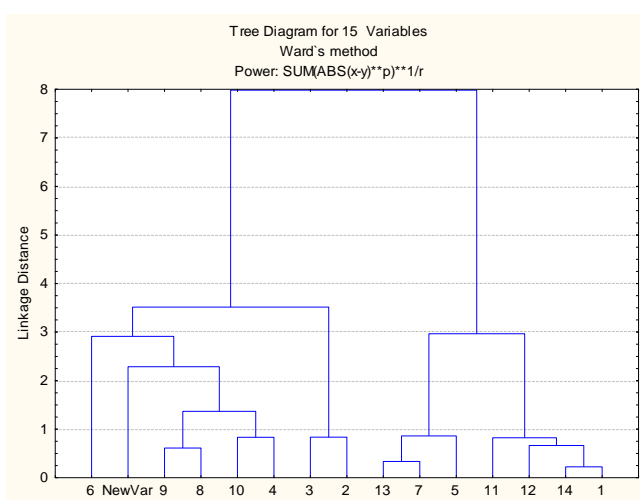
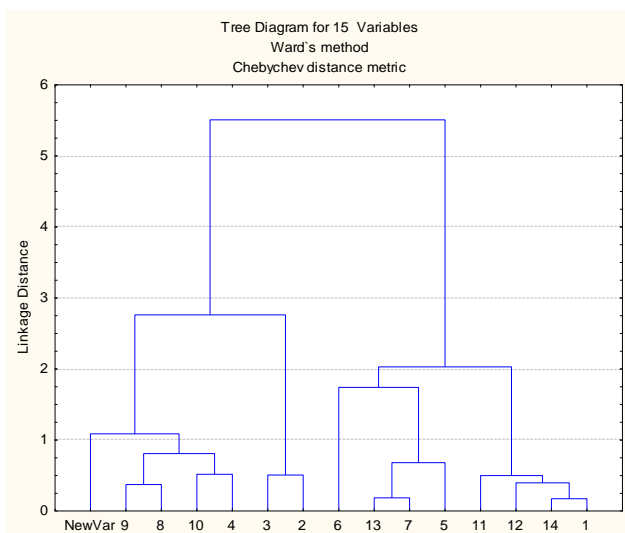

Рис. К.1. Класифікація підприємств методом ієрархії

Продовження додатку К

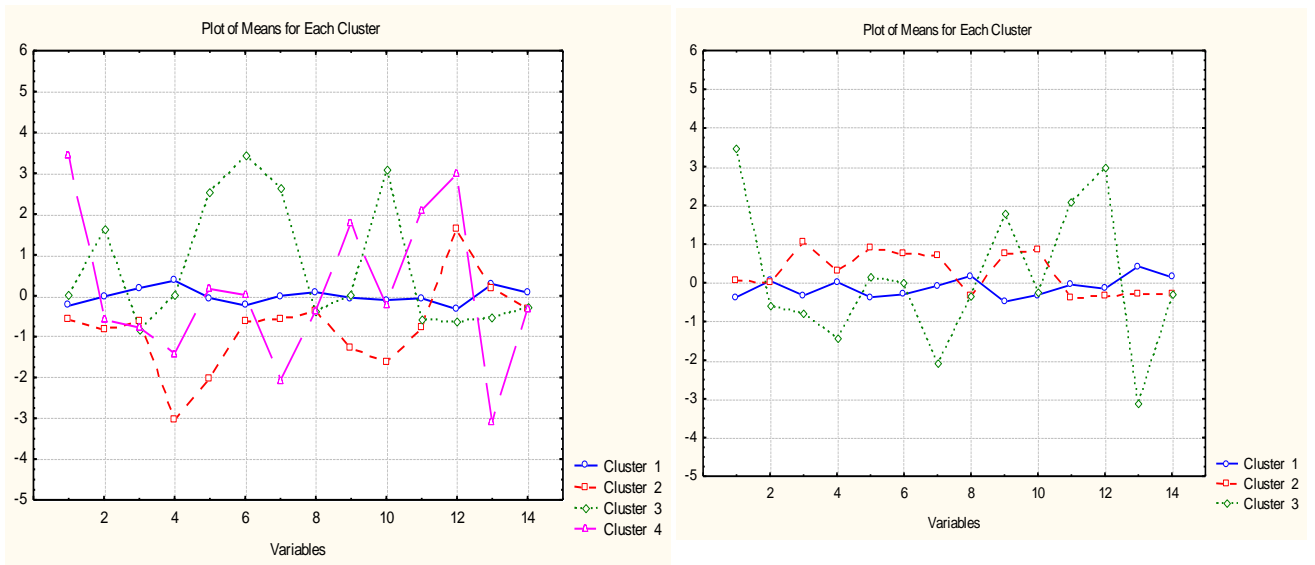

Рис. К.2. Графік середніх значень факторів економічної безпеки для виділених кластерів

Variable	Analysis of Variance (Spreadsheet28)					
	Between SS	df	Within SS	df	F	signif. p
1	13,01252	3	0,98748	11	48,31730	0,000001
2	3,72113	3	10,27887	11	1,32740	0,315155
3	2,11156	3	11,88844	11	0,65125	0,598521
4	12,93715	3	1,06285	11	44,63137	0,000002
5	10,58905	3	3,41091	11	11,38305	0,001065
6	13,02243	3	0,97757	11	48,84441	0,000001
7	11,52816	3	2,47184	11	17,10063	0,000185
8	0,47241	3	13,52755	11	0,12805	0,941463
9	4,90289	3	9,09711	11	1,97615	0,176082
10	12,44533	3	1,55467	11	29,35216	0,000015
11	5,36260	3	8,63740	11	2,27648	0,136524
12	13,24650	3	0,75350	11	64,45943	0,000000
13	10,92527	3	3,07473	11	13,02856	0,000610
14	0,34337	3	13,65663	11	0,09219	0,962807

Результати дисперсійного аналізу при виділенні 3 кластерів

Variable	Analysis of Variance (Spreadsheet28)					
	Between SS	df	Within SS	df	F	signif. p
1	12,90261	2	1,09739	12	70,54504	0,000000
2	3,13636	2	10,86364	12	1,73222	0,218315
3	1,49860	2	12,50140	12	0,71925	0,506971
4	2,15373	2	11,84627	12	1,09084	0,367047
5	6,93429	2	7,06571	12	5,88841	0,016526
6	12,87983	2	1,12017	12	68,98845	0,000000
7	11,24669	2	2,75331	12	24,50877	0,000058
8	0,29071	2	13,70929	12	0,12723	0,881700
9	3,52649	2	10,47351	12	2,02023	0,175302
10	10,37289	2	3,62711	12	17,15894	0,000302
11	4,89136	2	9,10864	12	3,22201	0,075850
12	9,68090	2	4,31910	12	13,44851	0,000862
13	10,91112	2	3,08888	12	21,19431	0,000115
14	0,20753	2	13,79247	12	0,09028	0,914288

Результати дисперсійного аналізу при виділенні 4 кластерів

Рис. К.3. Результати дисперсійного аналізу оцінки якості факторів економічної безпеки підприємств

Додаток Л

Розрахунок граничних рівнів економічної безпеки підприємства на основі дискримінантного аналізу

Discriminant Function Analysis Summary (Spreadsheet2 стандартиз)						
No. of vars in model: 10; Grouping: 11 (3 grps)						
Wilks' Lambda: ,00563 approx. F (20,6)=3,6979 p< ,0557						
N=15	Wilks' Lambda	Partial Lambda	F-remove (2,3)	p-level	Toler.	1-Toler. (R-Sqr.)
1	0,009204	0,611826	0,95168	0,478566	0,067521	0,932479
2	0,007115	0,791470	0,39521	0,704128	0,674167	0,325833
3	0,156670	0,035941	40,23462	0,006814	0,121453	0,878547
4	0,010373	0,542844	1,26323	0,399956	0,284677	0,715323
5	0,019332	0,291270	3,64986	0,157197	0,046248	0,953752
6	0,010160	0,554220	1,20651	0,412594	0,060394	0,939606
7	0,019862	0,283506	3,79090	0,150953	0,032659	0,967341
8	0,010523	0,535128	1,30307	0,391459	0,442215	0,557785
9	0,008830	0,637699	0,85221	0,509241	0,222792	0,777208
10	0,006063	0,928715	0,11514	0,895001	0,120384	0,879616

Рис. Л.1. Результати дискримінантного аналізу щодо значущості факторів економічної безпеки підприємств

Classification Matrix (Spreadsheet2 стандартиз)				
Rows: Observed classifications				
Columns: Predicted classifications				
Group	Percent Correct	G_1:1 p=,46667	G_2:2 p=,13333	G_3:3 p=,40000
G_1:1	100,0000	7	0	0
G_2:2	100,0000	0	2	0
G_3:3	83,3333	1	0	5
Total	93,3333	8	2	5

Рис. Л.2. Матриця класифікації підприємств за рівнем економічної безпеки

Продовження додатку Л

Classification Functions; grouping: 11 (Spreadsheet2 стандартиз)			
Variable	G_1:1 p=,46667	G_2:2 p=,1333	G_3:3 p=,40000
1	2,7090	39,293	9,9370
2	0,8826	1,699	-1,5960
3	-11,5239	126,858	-28,8414
4	2,5287	-23,883	5,0108
5	-5,0304	70,066	-17,4867
6	-3,3402	45,196	-11,1683
7	6,0218	-80,545	19,8230
8	-0,7429	15,317	-4,2389
9	1,3166	-22,128	5,8399
10	0,7404	-12,769	3,3925
Constant	-2,8123	158,547	-9,9707

Рис. Л.3. Структура лінійних дискримінантних функцій кластерів підприємств за рівнем економічної безпеки

Додаток М

Таблиця М.1

Результати експрес-аналізу економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств

Показники	Підприємства				Коментарі та пояснення до визначених показників
	ПАТ «ХАРП»	ТОВ «ЛКМЗ»	ПАТ «Південкабель»	ПАТ «ХТЗ»	
1.1	1	1	1	1	Кількість створених інновацій за 2018 рік: ПАТ «Південкабель» - 6, ПАТ «ХТЗ» - 3, ПАТ «ХАРП» - 28, ТОВ «ЛКМЗ» - 11. Кількість НДР (внутрішніх та зовнішніх): ПАТ «Південкабель» - 6, ПАТ «ХТЗ» - 3, ПАТ «ХАРП» - 3, ТОВ «ЛКМЗ» - 1. ПАТ «ХАРП» успішні випробування продукції за 2018р. – 53 од. підшипників, 12 од. виливок, 8 од. сільгоспагрегатів, 6 од. електротехнічної продукції; більш 100 виробів пройшли сертифікацію та ре сертифікацію, модернізовано більш 60 одиниць обладнання. На ТОВ «ЛКМЗ» та ПАТ «ХАРП» діє єдина автоматизована система управління процесами конструкторсько-технологічної підготовки виробництва. ПАТ «Південкабель» - введено в експлуатацію лінію ошлангування силових кабелів з ізоляцією із зшитого поліетилену, має сертифікати: високовольтної лабораторії компанії «КЕМА» Нідерланди; атестат акредитації Центральної заводської лабораторії; УкрСЕПРО на технічну компетентність; на систему управління оточуючим середовищем ISO-14001. Трактори ПАТ ХТЗ мають сертифікат відповідності у системі сертифікації УкрСЕПРО. На AgroExpo 2018 технологічні новинки представив ПАТ ХТЗ моделі ХТЗ-248К.20, ХТЗ-181.20, ХТЗ-243К.20. Продукція : ПАТ «Південкабель», ПАТ «ХАРП», ТОВ «ЛКМЗ» має маркування ЄС, а виробничі процеси сертифіковані за стандартами ISO 9001 в сфері менеджменту якості.
1.2	1	1	1	1	
1.3	0	0	0	1	
1.4	1	1	1	1	
1.5	1	1	1	0	
1.6	1	1	1	1	
1.7	1	1	1	0	
1.8	1	1	1	1	
1.9	1	1	1	0	
1.10	0	0	0	0	

Показни- ки	ПАТ «ХАРП »	ТОВ «ЛКМЗ »	ПАТ «Півден кабель»	ПАТ «ХТЗ»	Коментарі та пояснення до визначених показників
2.1	0	0	0	0	Чисельність персоналу на усіх чотирьох досліджуваних підприємствах має тенденцію до скорочення. На ПАТ «ХАРП» та ТОВ «ЛКМЗ» визначено 195 винахідників та раціоналізаторів, ПАТ «Південкабель» - 16, ПАТ «ХТЗ» - 23. На підприємствах ТОВ «ЛКМЗ» та ПАТ «ХТЗ» за 2017-2018 р.р. проведено оновлення топ-менеджменту. ТОВ «ЛКМЗ» затверджено нову систему роботи з партнерами - дилерами, що передбачає оновлену стандартизацію оформлення торгових точок з використанням фірмової символіки торгової марки. Діють навчально-виробничі комплекси та спільні з профільними сільськогосподарськими ВНЗ навчальні класи. В 2018 р. Харківський національний економічний університет імені С.Кузнеця, АТ "Турбоатом" і ПАТ "Південкабель" підписали угоду про співробітництво в рамках реалізації концепції дуальної освіти. Угоди підписано за результатами проведення круглого столу «Дуальна форма освіти - нова якість підготовки спеціалістів в Україні».
2.2	1	1	1	0	
2.3	1	1	1	0	
2.4	1	1	0	0	
2.5	1	1	0	0	
2.6	1	1	1	1	
2.7	1	1	1	0	
2.8	1	1	0	0	
2.9	1	1	0	0	
2.10	1	1	1	0	
3.1	1	1	1	1	ІГ УПЕК активно формує політику інформаційної відкритості – сайт компанії пропонує матеріали з історії розвитку бізнесу, новини, коментарі провідних спеціалістів про значимі події в машинобудуванні та економіці країни в цілому. ТОВ «ЛКМЗ» та ПАТ «ХАРП», що входять до складу ІГ «У.П.Е.К.» та займаються питаннями стратегічного розвитку та просування їх продукції, мають реальний досвід укладання партнерських угод. Їх інновації оприлюднюються на міжнародних виставках (більшість із яких проходить у Європі) за 2018 рік брали участь у 144 заходах (ярмарках, виставках, семінарах. Формування позитивної суспільної думки про компанію - надання інформаційних звітів щодо реалізації соціальної політики, а саме надання: матеріальної допомоги, додаткових оплачуваних відпусток, спецодягу, спецвзуття, засобів індивідуального захисту, медичних оглядів спеціалістами, можливості навчання за рахунок компанії. В рамках реалізації проекту КСА Центру досліджень та розробок УПЕК (R&D Центр) діє комплексна наскрізна автоматизація процесів проектування, конструювання, розробки технологій, виконання розрахунків та супроводу виробів на протязі всього життєвого циклу – від технічної аналітики тенденцій ринку до моделювання технології виробництва та сервісного обслуговування. В рамках програми стимулювання експорту інформація про ПАТ «ХТЗ» як експортера машинобудівної продукції розміщено на офіційному сайті Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.
3.2	1	1	1	1	
3.3	1	1	1	0	
3.4	1	1	1	0	
3.5	0	0	0	0	
3.6	1	1	0	0	
3.7	0	0	0	1	
3.8	1	1	0	0	
3.9	1	1	0	0	
3.10	1	1	0	0	
ВСЬОГО	25	25	16	9	

Додаток Н

Таблиця Н.1

Показники для оцінювання економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств за критеріями

Характеристика	Контрольний показник	Ум. позн.	Оцінка				
			1	2	3	4	5
Стійкість конкурентної позиції(СКП)							
Ступінь унікальності продукту	-	СКП ₁	Відсутність переваг	Тимчасові переваги	Нові якості продукту	Новий для вітчизняного ринку	Новий для міжнародного ринку
Моделювання цільового ринку	-	СКП ₂	Відсутнє	Рідко	Нечасто	Часто	Постійно
Стандартизація ключових процесів на підприємстві	-	СКП ₃	Відсутня	Дуже рідко	Інколи	Часто	Постійно
Управлінська компетентність	-	СКП ₄	Незадовільна	Задовільна	Середня	Достатня	Висока
Ступінь залучення підприємства до кооперації з лідерами галузі	-	СКП ₅	Низький	Помірний	Середній	Суттєвий	Значний
Якість продукції за споживчими параметрами	Відповідність стандартам	СКП ₆	Низька та падає	Низька	Середня	Висока	Висока та зростає
Ефективність операційної діяльності	Рентабельність продажів	СКП ₇	Низька та падає	Низька	Середня	Висока	Висока та зростає
Перспективність інноваційних проектів	Дохід від продажу до та після реалізації інновації	СКП ₈	Низька	Високий ризик низької віддачі	Помірний ризик низької віддачі	Недостатньо висока	Висока
Організаційна адаптивність (ОА)							
Здатність підприємства виконувати свої фінансові зобов'язання	К-т покриття	ОА ₁	<1	1-1,5	1,5-2	≈2	>2
Наявність коштів для фінансування стратегічного управління	Прибуток	ОА ₂	Постійний збиток	Тимчасовий збиток	Мінімальний	Нормальний	Високий та зростає

Характеристика	Контрольний показник	Ум. позн.	Оцінка				
			1	2	3	4	5
Інвестиційна привабливість	-	ОА ₃	Дуже низька	Низька	Середня	Нормальна	Висока
Активність в сфері партнерства та співробітництва	-	ОА ₄	Відсутня	Мала	Середня	Несильна	Сильна
Управління комунікаціями із учасниками відносин	-	ОА ₅	Відсутнє	Має одиничний характер	Діалог з ключовими учасниками	Постійний діалог з усіма учасниками	Постійне розширення комунікацій із партнерами
Частка довгострокового партнерства серед загальної кількості угод про співробітництво	-	ОА ₆	Відсутня	Незначна	Середня	Стабільно велика	Велика та зростає
Ефективність партнерських зв'язків	-	ОА ₇	Низька та падає	Незначна	Середня	Висока	Висока та зростає
Управління ризиками, що можуть виникнути у співробітництві	-	ОА ₈	Ризики непередбачувані та значні	Ризики значні	Ризики передбачувані	Ризики незначні та керовані	Ризики відсутні
Екологічність та соціальна відповідальність (ЕСВ)							
Участь у державних та міжнародних програмах з енергозбереження та екологічної безпеки	-	ЕСВ ₁	Відсутня	Нечаста	Помірна	Часта	Активна
Впровадження екологічних стандартів у діяльність підприємства	-	ЕСВ ₂	Відсутнє	Незначне	Одиничне	Часткове	Повне
Перехід на використання нових екологічних технологій та матеріалів	-	ЕСВ ₃	Не використовуються	Рідко	Нечасто	Часто	Дуже часто
Використання принципів «зелених» офісів у діяльності підприємства	-	ЕСВ ₄	Не використовуються	Рідко	Нечасто	Часто	Дуже часто

Характеристика	Контрольний показник	Ум. позн.	Оцінка				
			1	2	3	4	5
Значення діяльності підприємства для економіки країни	-	ЕСВ ₅	Відсутнє	Помірне	Середнє	Важливе	Стратегічне
Наявність та ефективність програм розвитку персоналу	-	ЕСВ ₆	Відсутня	Існує на етапі проекту	Потребує доробок	Достатня	Ефективна
Публікація звітності щодо соціальної діяльності підприємства	-	ЕСВ ₇	Не готується	Одиничний випадок	Не має регулярного характеру	1 раз у 2-3 роки	Регулярно 1 раз на рік
Соціальна активність (участь у соціальних та благодійних проектах)	-	ЕСВ ₈	Відсутня	Лише формальна	Нерегулярна	Регулярна, один проект	Регулярна, кілька проектів
Інноваційна активність (ІА)							
Наявність та привабливість офіційного сайту	-	ІА ₁	Відсутній	Існує як сторінка у мережі	Існує та не змінюється	Привабливий але складний у користуванні	Привабливий та сучасний
Аналіз та прогнозування продуктових та технологічних інновацій	-	ІА ₂	Відсутня	Незначне	Середнє	Значне	Ключове
Витрати на маркетинг	Витрати на збут	ІА ₃	Відсутні	Малі	Помірні	Стабільно великі	Великі та зростають
Участь у виставках, ярмарках, проведення рекламної компанії	-	ІА ₄	Відсутня	Нечаста	Періодична	Регулярна, раз на рік	Регулярна, кілька разів на рік
Асортимент продукції та тенденція його оновлення	-	ІА ₅	Вузкий та скорочується	Вузкий	Середній	Значний	Значний та розширюється
Гнучкість цінової політики	-	ІА ₆	Відсутня	Незначна	Середня	Помірна	Значна
Ефективність каналів збуту та дистрибуції	-	ІА ₇	Відсутня	Незначна	Середня	Висока	Висока та зростає
Маркетингові інновації	-	ІА ₈	Відсутні	Рідкі	Періодичні	Часті	Регулярні

Результати експертного оцінювання економічної безпеки розвитку ПАТ ХАРП

УПЕК	Експерти								Оцінки за показниками	Оцінка за критерієм
	1	2	3	4	5	6	7	8		
Стійкість конкурентної позиції										
СКП ₁	4	5	4	4	4	5	4	4	4,25	4,0625
СКП ₂	4	4	3	4	3	4	4	4	3,75	
СКП ₃	5	5	4	5	4	5	4	5	4,625	
СКП ₄	4	4	4	4	4	4	3	4	3,875	
СКП ₅	4	5	5	4	4	5	5	5	4,625	
СКП ₆	5	5	5	5	5	4	5	4	4,75	
СКП ₇	3	3	2	3	3	3	3	3	2,875	
СКП ₈	4	4	4	4	3	4	4	3	4,25	
Організаційна адаптивність										
ОА ₁	3	3	2	3	3	2	3	3	2,75	2,953125
ОА ₂	4	4	4	5	4	4	5	4	4,25	
ОА ₃	4	4	3	3	3	3	4	3	3,375	
ОА ₄	3	3	3	3	4	3	3	3	3,125	
ОА ₅	1	2	1	1	1	1	1	1	1,125	
ОА ₆	3	4	3	3	3	4	3	3	3,25	
ОА ₇	4	3	3	4	3	3	4	4	3,5	
ОА ₈	2	2	2	3	2	2	3	2	2,25	
Екологічність та соціальна відповідальність										
ЕСВ ₁	5	5	4	5	4	4	5	5	4,625	3,796875
ЕСВ ₂	5	5	4	4	5	5	5	5	4,75	
ЕСВ ₃	4	4	3	4	4	3	4	4	3,75	
ЕСВ ₄	2	2	1	2	2	2	1	2	1,75	
ЕСВ ₅	4	4	5	5	4	4	5	4	4,375	
ЕСВ ₆	5	5	3	3	4	5	3	4	4	
ЕСВ ₇	4	4	3	3	4	4	4	3	3,625	
ЕСВ ₈	4	4	4	3	4	3	3	3	3,5	
Інноваційна активність										
ІА ₁	4	5	5	5	4	4	5	5	4,625	3,703125
ІА ₂	4	4	3	4	4	4	4	4	3,875	
ІА ₃	3	2	2	2	3	2	3	2	2,375	
ІА ₄	5	5	5	4	5	5	5	5	4,875	
ІА ₅	4	4	5	4	5	4	4	4	4,25	
ІА ₆	3	3	4	4	3	4	4	3	3,5	
ІА ₇	4	4	4	5	4	5	5	4	4,375	
ІА ₈	1	2	1	2	2	2	2	2	1,75	

Результати експертного оцінювання економічної безпеки розвитку ПАТ

«Харверст»

ЕПК	Експерти								Оцінки за показниками	Оцінка за критерієм
	1			4	5	6	7	8		
Стійкість конкурентної позиції										
СКП ₁	4	4	5	5	4	5	5	5	4,625	3,671875
СКП ₂	4	4	5	4	5	4	5	4	4,375	
СКП ₃	4	3	4	3	4	4	3	3	3,5	
СКП ₄	3	3	3	2	3	3	2	2	2,625	
СКП ₅	3	3	3	3	3	2	3	3	2,875	
СКП ₆	4	5	4	4	4	5	5	4	4,375	
СКП ₇	3	3	3	4	3	3	3	3	3,125	
СКП ₈	4	4	4	4	4	3	4	4	3,875	
Організаційна адаптивність										
ОА ₁	3	4	4	4	4	4	4	4	3,875	2,90625
ОА ₂	3	3	2	3	3	3	3	3	2,875	
ОА ₃	3	3	3	3	3	4	4	4	3,375	
ОА ₄	3	2	2	3	3	3	3	3	2,75	
ОА ₅	2	2	2	2	2	2	3	3	2,25	
ОА ₆	3	2	3	2	3	2	3	3	2,625	
ОА ₇	4	3	3	4	4	4	4	4	3,75	
ОА ₈	1	2	1	2	2	2	2	2	1,75	
Екологічність та соціальна відповідальність										
ЕСВ ₁	2	2	3	2	2	3	3	3	2,5	2,0625
ЕСВ ₂	3	2	1	2	2	2	3	2	2,125	
ЕСВ ₃	4	3	4	4	4	3	4	4	3,75	
ЕСВ ₄	1	1	1	1	1	2	1	1	1,125	
ЕСВ ₅	3	2	3	3	2	3	3	2	2,625	
ЕСВ ₆	2	2	3	2	2	2	2	3	2,25	
ЕСВ ₇	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
ЕСВ ₈	1	1	1	1	1	1	2	1	1,125	
Інноваційна активність										
ІА ₁	3	3	3	3	2	3	2	2	2,625	2,578125
ІА ₂	2	3	3	3	3	3	2	3	2,75	
ІА ₃	2	3	2	2	2	2	2	3	2,25	
ІА ₄	2	1	2	1	2	2	3	2	1,875	
ІА ₅	3	4	3	4	4	3	3	3	3,375	
ІА ₆	2	2	2	1	2	2	2	3	2	
ІА ₇	3	3	3	3	3	4	3	3	3,125	
ІА ₈	3	3	3	2	3	2	3	2	2,625	

Розрахунок коефіцієнтів конкордації для оцінки узгодженості думок експертів
щодо економічної безпеки розвитку ПАТ «ХАРП»

Friedman ANOVA and Kendall Coeff. of Concordance (Spreadsheet)					
ANOVA Chi Sqr. (N = 8, df = 31) = 194,7762 p = 0,00000					
Coeff. of Concordance = ,78539 Aver. rank r = ,75473					
Variable	Average Rank	Sum of Ranks	Mean	Std.Dev.	
Var1	22,00000	176,0000	4,250000	0,462910	
Var2	16,68750	133,5000	3,750000	0,462910	
Var3	25,68750	205,5000	4,625000	0,517549	
Var4	18,12500	145,0000	3,875000	0,353553	
Var5	25,37500	203,0000	4,625000	0,517549	
Var6	26,75000	214,0000	4,750000	0,462910	
Var7	8,31250	66,5000	2,875000	0,353553	
Var8	16,56250	132,5000	3,750000	0,462910	
Var9	7,62500	61,0000	2,750000	0,462910	
Var10	21,81250	174,5000	4,250000	0,462910	
NewVar1	12,87500	103,0000	3,375000	0,517549	
NewVar2	10,62500	85,0000	3,125000	0,353553	
NewVar3	1,50000	12,0000	1,125000	0,353553	
NewVar4	11,43750	91,5000	3,250000	0,462910	
NewVar5	14,37500	115,0000	3,500000	0,534522	
NewVar6	4,93750	39,5000	2,250000	0,462910	
NewVar7	25,68750	205,5000	4,625000	0,517549	

ПАТ«Харверст»

Friedman ANOVA and Kendall Coeff. of Concordance (Spreadsheet6)					
ANOVA Chi Sqr. (N = 8, df = 31) = 199,4806 p = 0,00000					
Coeff. of Concordance = ,80436 Aver. rank r = ,77641					
Variable	Average Rank	Sum of Ranks	Mean	Std.Dev.	
Var1	30,43750	243,5000	4,625000	0,517549	
Var2	29,43750	235,5000	4,375000	0,517549	
Var3	23,25000	186,0000	3,500000	0,534522	
Var4	14,75000	118,0000	2,625000	0,517549	
Var5	17,18750	137,5000	2,875000	0,353553	
Var6	29,31250	234,5000	4,375000	0,517549	
Var7	19,62500	157,0000	3,125000	0,353553	
Var8	26,87500	215,0000	3,875000	0,353553	
Var9	26,62500	213,0000	3,875000	0,353553	
Var10	17,31250	138,5000	2,875000	0,353553	
NewVar1	22,12500	177,0000	3,375000	0,517549	
NewVar2	15,93750	127,5000	2,750000	0,462910	
NewVar3	10,87500	87,0000	2,250000	0,462910	
NewVar4	14,68750	117,5000	2,625000	0,517549	
NewVar5	25,62500	205,0000	3,750000	0,462910	
NewVar6	6,81250	54,5000	1,750000	0,462910	
NewVar7	13,50000	108,0000	2,500000	0,534522	

Додаток П

Розрахунок коефіцієнтів конкордації для оцінювання узгодженості думок експертів при виборі заходів з економічної безпеки розвитку ПАТ ХАРП

Критерій – важливість

Friedman ANOVA and Kendall Coeff. of Concordance (Spreadsheet1)						
ANOVA Chi Sqr. (N = 8, df = 13) = 65,37644 p = ,00000						
Coeff. of Concordance = ,62862 Aver. rank r = ,57557						
Variable	Average Rank	Sum of Ranks	Mean	Std.Dev.		
1	3,81250	30,50000	1,250000	0,462910		
2	3,18750	25,50000	1,125000	0,353553		
3	9,93750	79,50000	2,500000	0,534522		
4	9,18750	73,50000	2,375000	0,517549		
5	5,56250	44,50000	1,625000	0,517549		
6	11,87500	95,00000	2,875000	0,353553		
7	10,75000	86,00000	2,625000	0,517549		
8	8,75000	70,00000	2,250000	0,462910		
9	4,50000	36,00000	1,375000	0,517549		
10	11,37500	91,00000	2,750000	0,462910		
11	6,00000	48,00000	1,750000	0,886405		
12	4,62500	37,00000	1,375000	0,517549		
13	5,62500	45,00000	1,625000	0,517549		
14	9,81250	78,50000	2,500000	0,534522		

Критерій – простота реалізації

Friedman ANOVA and Kendall Coeff. of Concordance (Spreadsheet1)						
ANOVA Chi Sqr. (N = 8, df = 13) = 66,46712 p = ,00000						
Coeff. of Concordance = ,63911 Aver. rank r = ,58755						
Variable	Average Rank	Sum of Ranks	Mean	Std.Dev.		
1	4,12500	33,00000	1,375000	0,517549		
2	2,93750	23,50000	1,125000	0,353553		
3	9,31250	74,50000	2,500000	0,534522		
4	5,18750	41,50000	1,625000	0,517549		
5	10,81250	86,50000	2,750000	0,462910		
6	4,75000	38,00000	1,500000	0,534522		
7	11,43750	91,50000	2,875000	0,353553		
8	10,00000	80,00000	2,625000	0,517549		
9	10,68750	85,50000	2,750000	0,462910		
10	5,81250	46,50000	1,750000	0,707107		
11	10,93750	87,50000	2,750000	0,462910		
12	5,37500	43,00000	1,625000	0,517549		
13	9,12500	73,00000	2,375000	0,517549		
14	4,50000	36,00000	1,500000	0,534522		

Результати оцінювання пріоритетності заходів ПАТ ХАРП

Альтернатива		Важливість								Рез-т	Простота реалізації								Рез-т
		1	2	3	4	5	6	7	8		1	2	3	4	5	6	7	8	
1	Скорочення дебіторської заборгованості через використання факторингу.	1	2	1	1	1	1	2	1	1,25	1	2	2	1	2	1	1	1	1,375
2	Оптимізація чисельності персоналу.	2	1	1	1	1	1	1	1	1,125	1	1	2	1	1	1	1	1	1,125
3	Розробка програми розвитку спадкоємності та взаємозамінності працівників	3	2	3	3	2	3	2	2	2,5	2	2	2	3	3	3	3	2	2,5
4	Впровадження кадрового аудиту.	2	2	3	3	3	2	2	2	2,375	2	2	1	1	2	1	2	2	1,625
5	Розробка та впровадження Положення про інформаційну політику підприємства.	2	2	1	2	2	1	2	1	1,625	3	3	3	3	2	3	2	3	2,75
6	Створення на підприємстві Комітету з ризиків	3	3	3	3	3	2	3	3	2,875	2	2	1	1	1	2	2	1	1,5
7	Співпраця з Групою Всесвітнього банку розвитку	3	3	3	2	3	2	3	2	2,625	3	3	3	3	3	3	2	3	2,875
8	Розробка та впровадження у роботу підприємства Кодексу ділового партнерства.	2	2	2	2	3	2	2	3	2,25	2	2	3	3	3	2	3	3	2,625
9	Розробка та впровадження у роботу підприємства Кодексу корпоративної етики.	2	1	1	1	1	1	2	2	1,375	3	2	2	3	3	3	3	3	2,75
10	Формування групи спеціалістів з оцінки ефективності співпраці з контрагентами (партнерами, інвесторами, замовниками, постачальниками, кредиторами, тощо)	3	3	3	2	3	2	3	3	2,75	2	2	1	1	1	2	2	3	1,75
11	Ведення або ініціювання розробки реєстру надійних партнерів.	2	1	3	1	3	1	1	2	1,75	3	3	3	2	3	3	2	3	2,75
12	Використання принципів «зелених» офісів у діяльності підприємства.	2	2	1	1	1	2	1	1	1,375	2	2	2	2	1	1	2	1	1,625
13	Застосування форм державно-приватного партнерства, зокрема у вигляді підписання договорів концесії	2	1	2	1	2	2	1	2	1,625	3	3	2	2	2	2	2	3	2,375
14	Робота із засобами масової інформації (прес-конференції, повідомлення у пресі, інтерв'ю, тощо)	2	3	3	3	2	2	3	2	2,5	2	2	1	1	2	1	1	2	1,5

Додаток Р

Список праць здобувача

1. Отенко І. П. Становлення теорії управління безпекою соціальних систем / І. П. Отенко, Н. О. Москаленко, Д. В. Комарков // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – Черкаси: ЧДТУ, 2013. – Вип. 35. Ч. III. Том 2. – С. 85–91.
2. Комарков Д. В. Методичний підхід до забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства / Д. В. Комарков // Моделювання регіональної економіки: зб. наук. праць. – Івано-Франківськ: Плай, 2016. – № 1 (27). – С. 270–278.
3. Комарков Д. В. Методичний підхід до оцінки економічної безпеки розвитку підприємства / Д. В. Комарков // Моделювання регіональної економіки: зб. наук. праць. – Івано-Франківськ: Плай, 2016. – № 2 (28). – С. 297–306.
4. Комарков Д. В. Методичні рекомендації до управління економічною безпекою підприємства / Д. В. Комарков, О. С. Преображенська // Бізнес Інформ. – 2014. – № 8. – С. 208–212. (Index Copernicus).
5. Отенко І. П. Організація фінансово-економічної безпеки бізнес-процесів інноваційного розвитку підприємства / І. П. Отенко, Д. В. Комарков, Р. П. Шкребень // Бізнес-Інформ. – 2017. – №10. – С. 144–149. (Index Copernicus).
6. Комарков Д. В. Методичне забезпечення аналізу економічної безпеки розвитку підприємств / Д. В. Комарков // Економіка і регіон. – Полтава: ПолтНТУ, 2017. – № 6(67). – С. 130–133. (Index Copernicus).
7. Отенко І. П. Стратегічний інструментарій безпеко-орієнтованого розвитку підприємства / І. П. Отенко, Д. В. Комарков, Р. П. Шкребень // Проблеми економіки. – 2018. – №2. – С. 235–241. (Index Copernicus).
8. Комарков Д. В. Організаційне забезпечення оцінки економічної безпеки розвитку промислових підприємств / Д. В. Комарков, І. А. Яртим // Матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. «Проблеми стійкості функціонування суб'єктів ринкової економіки України» (Феодосія, 29-30 листопада 2013 р.). – Сімферополь: ИТ «АРИАЛ». – 2013. – С. 27–32.

9. Комарков Д. В. Аналіз підходів до оцінки економічної безпеки підприємства / Д. В. Комарков, О. С. Преображенська // Зб. тез наук. робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. «Економіка та сучасний менеджмент: теоретичні та практичні аспекти» (Одеса, 15-16 серпня 2014 р.). – Одеса, 2014. – Ч. 1. – С. 96–99.

10. Комарков Д. В. Проблеми управління стратегічними змінами промислових підприємств: теоретичні та практичні аспекти / Д. В. Комарков, А. М. Гаміє // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Соціально-економічні напрями трансформації держави та регіонів» (Львів, 29-30 серпня 2014 р.). – Львів, 2014. – С. 90–93.

11. Комарков Д. В. Стратегії захисту організаційного розвитку підприємства / Д. В. Комарков, П. С. Кошарна // Матеріали доповідей міжнар. наук.-практ. конф. «Виробничо-експортний потенціал національної економіки» (Ужгород, 3-4 жовтня 2014 р.). – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – С. 91–94.

12. Комарков Д. В. Методичне забезпечення фінансово-економічної безпеки в системі корпоративного управління / Д. В. Комарков, Р. П. Шкрібень // Зб. тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. «Економіка, фінанси та управління: теорія та практика» (Полтава, 30 червня 2017 р.). – Полтава, 2017. – С. 36–40.

13. Комарков Д. В. Понятійний апарат економічної безпеки розвитку підприємства / Д. В. Комарков // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики» присвячена видатному вченому-економісту О. Г. Ліберману (Харків, 16-17 листопада 2017 р.). – Харків: ХНЕУ імені Семена Кузнеця, 2017. – С. 149–153.

14. Комарков Д. В. Технологія оцінювання економічної безпеки розвитку підприємства / Д. В. Комарков // Матеріали X Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. «Сучасні проблеми моделювання соціально-економічних систем» (Братислава - Харків, 5-6 квітня 2018 р.). – Харків, 2018. – С. 77–79.

№ 23/08-2 від 23.08.2017 р.

ДОВІДКА

про використання результатів та окремих пропозицій
 Комаркова Дмитра Володимировича, поданих в дисертації на
 здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук на тему:
 «Забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства»

Представлені в дисертаційній роботі розробки стосуються проблем забезпечення економічної безпеки розвитку підприємств. На підставі проведеного аналізу інноваційної діяльності підприємств Харківської області та стану їх економічної безпеки автором було узагальнено й сформовано обґрунтовані висновки та рекомендації щодо покращення відповідного методичного забезпечення.

Практичні та методичні рекомендації, викладені в дисертаційній роботі, використовуються у діяльності підприємства ТОВ «Петрометал Україна». На основі сформованого автором інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки діяльності підприємства удосконалено методичну базу обґрунтування управлінських рішень щодо розвитку підприємства. Практичний інтерес представляють пропозиції дисертанта стосовно аналітичного обґрунтування вибору та реалізації стратегії безпеко орієнтованого розвитку підприємства ТОВ «Петрометал Україна». Зокрема, при плануванні господарської діяльності ТОВ «Петрометал Україна» використано рекомендації Комаркова Д. В. щодо застосування методичного підходу до оцінки стану готовності персоналу до реалізації стратегії інноваційного розвитку підприємства. Всі означені методики та рекомендації впроваджені в роботу ТОВ «Петрометал Україна» у 2016 році.

Довідка видана без фінансових обов'язків підприємства перед автором.

Генеральний директор
 ТОВ «Петрометал Україна»

О.С. Кльонон

ООО «ПЕТРОМЕТАЛ УКРАИНА»

61052, г.Харьков, Полтавский шлях, 31, ком. 10
 ОКПО 33290985 ИНН 332909820353 Св № 100141540
 Tel/Fax: (057) 751 85 42

HARP

ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
**«ХАРКІВСЬКИЙ ПІДПРИЄМНИКОВИЙ
 ЗАВОД» (АТ «ХАРП»)**

пр. Фрунзе, 3, м. Харків, Україна, 61089
 тел.: +38 (0572) 93-51-14, факс: +38 (0572) 94-06-79
 e-mail: info@harp.ua, www.harp.ua, код ЄДРПОУ 05808853

09.10.17 № 24/1

ДОВІДКА

про використання результатів та окремих пропозицій
 Комаркова Дмитра Володимировича, поданих в дисертації
 на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук на тему:
 «Забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства»

Представлені в дисертаційній роботі розробки стосуються проблем ефективного функціонування та розвитку підприємств, формування та інтеграції підсистеми економічної безпеки в систему управління. На підставі проведеного аналізу процесів розвитку та стану економічної безпеки підприємств індустріальної групи АТ «У.П.Е.К.», автором було сформовано обґрунтовані висновки та рекомендації щодо методичного забезпечення їх економічної безпеки.

Методичні підходи та рекомендації, викладені в дисертаційній роботі, використовуються у діяльності підприємств АТ «У.П.Е.К.». На основі сформованого автором інформаційно-аналітичного та організаційного забезпечення економічної безпеки удосконалено методичну базу обґрунтування та реалізації стратегічних рішень щодо розвитку підприємств АТ «У.П.Е.К.». Практичний інтерес представляють пропозиції дисертанта стосовно аналітичного обґрунтування вибору та реалізації безпеко орієнтованої стратегії інноваційного розвитку. Зокрема, при стратегічному плануванні діяльності АТ «ХАРП» використовуються рекомендації Комаркова Д.В. щодо застосування методичного підходу до оцінки стану готовності персоналу до реалізації інноваційної стратегії. Всі означені методики впроваджені в роботу АТ «ХАРП» у 2016 році.

Довідка видана без фінансових обов'язків підприємства перед автором.

Генеральний директор

В.М.Коханов

УПЕК

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «У.П.Е.К.»

N 242-1/1 від 21.10.17р.

ДОВІДКА

про використання результатів та окремих пропозицій
 Комаркова Дмитра Володимировича, поданих у дисертації на здобуття наукового
 ступеня кандидата економічних наук на тему:
«Забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства»

Обґрунтовані у дисертаційній роботі розробки та пропозиції щодо теоретичного та методичного забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства виконані на результатах аналізу особливостей розвитку та стану економічної безпеки підприємств машинобудівної галузі, комплексного оцінювання структурних перетворень та ризиків реалізації інноваційних процесів в ній, враховують сучасні інституціональні та конкурентні умови, а отже представляють практичний інтерес для корпорації АТ «У.П.Е.К.» в цілому та ТОВ «ЛКМЗ» зокрема.

Практичні та методичні рекомендації, представлені в дисертаційній роботі, використовуються у практичній діяльності підприємств АТ «У.П.Е.К.». Зокрема, було детально проаналізовано та впроваджено в діяльність ТОВ «ЛКМЗ» методичне забезпечення оцінки фінансово-економічної безпеки діяльності підприємства. На засадах безпекоорієнтованого підходу до організації заходів, використанні сучасних оцінювально-аналітичних інструментів розроблено методичне забезпечення для планування інноваційного розвитку, виходу на нові ринки збуту та контролю за їх реалізацією.

Запропоноване автором методичне забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства було впроваджено у роботу ТОВ «ЛКМЗ» у 2016 році. Це дозволило підвищити рівень економічної безпеки, уникнути погіршення фінансово-економічного становища при реалізації інноваційних процесів на підприємстві, що є особливо актуальним в умовах виходу на новий європейський ринок та наближення до світових стандартів виробництва та ведення бізнесу в цілому.

Довідка видана без фінансових зобов'язань підприємства перед автором.

Заступник генерального директора
 АТ «У.П.Е.К.»

Т.В. Хруцова

Хруцова Т.В.

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

61166, м. Харків, пр. Науки, 9-А, тел. (057) 702-03-04, факс: (057) 702-07-17
 E-mail: post@hneu.edu.ua, http://www.hneu.edu.ua

№ 17/86-23-219/д від 18.10.2017

На № _____ від _____

Довідка

**про використання результатів, окремих пропозицій та рекомендацій,
 отриманих в ході досліджень в дисертаційній роботі Комаркова Д.В. на
 тему «Забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства»**

Цією довідкою затверджується використання в навчальному процесі Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця методичного забезпечення аналізу розвитку машинобудівних підприємств та методичного підходу до оцінювання економічної безпеки розвитку підприємства при викладанні навчальної дисципліни «Стратегічний аналіз» (Тема 3 «Аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства», Тема 6 «Методичне забезпечення процесів стратегічного управління підприємства») для студентів освітнього ступеня «магістр» першого року навчання спеціальності «Менеджмент».

Заст. керівника (проректор з науково
 - педагогічної роботи)
 ХНЕУ ім. С. Кузнеця

В.Є. Єрмаченко

161083